

Pl. H. 1785

BESCHRYVINGE
VAN DE
VERMAERDE RIVIERE
DE SCHELDE;
HAERE OUDHEYD, LOOP, HAVENS,
BEZONDER VOÛR
A N T W E R P E N :

Benevens de voórnaemste Hoedaenigheden, zeld-
zaamste Voórvallen, en merkweérdigste Vreugde-
Feesten, in en ontrent de zelve STAD
op verscheyde Jaeren geschied:

Zeer vermaekelyk en voórdeelig met deze
Tyds-omstandigheden: waer in men ook
vindt het 200 Jaerig Jubel van de her-
stelde Catholyke Religie dóór

ALEXANDER FARNESIUS, A^o 1585.

Geschreven, en dóór den Druk gemeyn gemaakt
uyt eenen Vaderlandslievenden iver, en
zonderlinge genegentheyd tot alle wel-
peyzende *Nederlanders*, dóór

J: A: F: PAUWELS.

Flumina jam laetis, jam Flumina nectaris ibunt.
OVIDIUS Libro I: Metam:

A N T W E R P E N ,
By J: S: SCHOESETTERS, Boekdrukker en Ver-
kooper by de Melk-merkt 1785.

Videndum est, quibus modis Respublica, tum ornata, tum etiam tuta ac quieta esse possit: ac quidem ornata erit, si *Commercii*, tum *Civium* ipsorum inter sese, tum *Peregrinorum* cum *Civibus* abundet.

ARISTOTELES *Libro 6*
Politicorum.

Men moet toeletten, op wat manieren dat een Gemyn-best, 't zy verheerlykt, 't zy ook gerust en verzekert zyn kan: en wel-bezonderlyk zal het verheerlykt wezen, is't dat het doór den Koophandel, zoo van de Inwoonders zelfs onder malkanderen, als van de Vremdelingen met de Inwoonders vermeerdert word.

ARISTOTELES den zesden Boek
der Staetkunde.

INLEYDINGE.

AEN DEN WEETGIERIGEN

LEZER.

De schoone Geleghentheyd van iet Merkwéerdigs aen den dag te brengen heeft my de Penne in de hand doen nemen, om een staeltjen van myne Liefde, de welke ik tot alle opregte Roomsch-Keyserlyke Onderdaenen draege, te beter te doen blyken: Niet nogtans, getrouwen Nederlander, om U met wyd-uytgestrekte Bemerkingen op-te-houden; maar liever om U een regtmatig en siemen bondig bewys te geven van eene zaeke, daer wy alle geen klyn belang schynen in te hebben.

Te wygén, daer zelfs uytslandsche Schryvers ons aenstaende geluk zig aantrekken, waer moeyelyk, en zeker gansch onbilyk: 't zoude niet bevryd kunnen zyn van smaed; om dat het nu zeker eenen Tyd is van syn herisverlangen en opregt gevoelen kennelyk te maeken: waer't dat het nut van weynige hier aen gelegen was, 't zoude nog kunnen zonder schand-vlek doorgaen; maar daer het oogwit algemeyn is, waer het ongetuyg, het zelve niet voór dusdanig aen alle de wereld voort-draegen. Den Koophandel, mynen vernuftigen Lezer, is eene zaeke van het grootste belang, op eenen tyd, den welken ons de voorspoedigste gevolgen doór kennelyke teekens daer van is voorspeelende, en die aen de Werkzaame Brabanders zonderlinge ter herte gaet, om dat-ze doór den zelve eertyds zoo zeer bevoordeeld zyn geweest. De Water-ryke, en tot alle Schepen bequaame Riviere De Schelde doet ons indagtig worden die gelukkige Tyden, daer wy in't vervolg onzer Beschryvinge tot voldoeninge van alle wel-peyzende Patriotten zullen van gaen handelen. 't Waer onnoodig op-te-huelen die oude Zee-vaerders en Water-helden, als waeren de Argd-nantæ, daer de fabuleuse Oudheyd ons wondere dingen van verhaelt: den ouden Schryver Strabo getuygt, dat men ten tyde van den grooten Homerus naer Indiën gevaeren is; ja

den voortreffelyken Plinius maekt ons wondere zæken kenbaer aengaende de Schipvaerd, 100 ten tyde van Peys, als van Oorlog: 100 dat Cornelius Nepos, van de Indiaenen bezonderlyk gewag maekende, ons al wederom tot eenen geloofbaeren genuygen verstrekt van den alouden Koophandel op de grootste en van-ouds-meest-bekende Waters. Ten tyde van den grooten Alexander, kortis naer den zelve, en haerder komende tot laetere tyden, bevind men by de Historie-Schryvers, dat de wetenschap van syne Waeren te verjenden, en de Zee te doorkruyschen by verscheyde Volkeren van dag tot dag aangroeyde; 100 dat, al wie de Historien doórleest, overvloedig bewys desaengaende bevinden zal. De genuygenisse van Josephus, Libro 1, contra Appionem, zal hier, 100 ik gisse, niet te vergeefs tot meerder licht worden bygebragt: *Conversatio Gentium mutua, vel Pacis est, vel Belli: Pacis quidem, partim Religione, partim Mercimoniis. Sic Persæ, Scythæ Bellis Orientalibus innotuērunt; Romani Occidentalibus. Sic Phænices & Ægyptii Mercatura celebritate universum Orbem repleverunt. Maximum tamen ad Conversandum momentum habet locus ipse, ut puta, si Regio maritima sit, ut commodè in omnes Nationes excurrere possint.* Ziet hier den overzet. De wederzydsche saemenhandelinge der Volkeren geschied, of wel ter oorzaeke van Vrede, of ter oorzaeke van Oorlog: aengaende den Vrede geschied die ten deele voor den *Godts-Dienst*, ten deele voor den *Koophandel*. Aldus zyn de *Persiaenen* en *Scythen* doór de Oostersche Oorlogen, de *Romynen* doór de Westersche bekend geworden. Alzoo hebben die van *Phoenicien* en *Ægypten* doór den roem van den *Koophandel* de geheele Wereld vervult. De plaetze nogtans heeft de beste gelegentheyd tot de saemenhandelinge, alswanneer, by voorbeeld, de *Landstreek* ontrent de *Zee* gelegen is, op dat die Volkeren gemakkelyk met alle andere Natien zig zouden kunnen verstaen. Oordeelt nu, hoe veel het de oudste Schryvers zelfs daer aen gelegen is geweest, het stuk van de Koopmanschappen aen de hunne, en gevolgentlyk aen alle de Naerkomelingen in-te-boeyemen. Voegt daer by, dat, volgens den scherpsinnigen Seneca (*Epist. 56*) de ledigheyd met haere gevolgen en onheylen doór de bezigheyd en hanteringe verdreven word. *Nihil tam certum est, quàm otii vitia Negotio discuti.* Alle slag van fouten en gebreken komen voorts uyt een vaddigen gemakkelyk leven; alle geluk en voordeel uyt een bezig en werkuem gedrag: men moet de Ondervindinge maer tot genuygen nemen.

Gelukkig mogen, jae moeten wy ons dan noemen, dat syne Keyzerlyke Apostolyke Majesteit, JOSEPHUS den II, ons belang zoo ier ter herte trekt, en ons wederom gaet toebrengen diën Gulden Tyd, van den welken onse Voor-Ouders aen ons nauwelyks het geheugen hebben naergelaeten! Gelukkig, zegge ik andermael, ja dry-en-viermael gelukkig, (ô terquë quaterquë Beati!) om dat onse zaake doôr eenen zoo-kloeken Verdediger begonst en vervoordert word! eene Zaek, die steunt op de gronden van Geregtigheyd! Ik mag dan met den wel-sprekenden Demosthenes wel zeggen: Quemadmodum Domûs, Navigii, & aliorum id genus firmissima fundamenta esse oportet; sic etiam Negotiorum Actionumvè principia & causas veras ac iustas esse decet. Gelyk het van noode is, dat de Fundamenten van een Huys, Schip, en van diergelyke Gebouwen zeer sterk zyn; zoo betaemt het ook, dat de beginzels en de oorzaeken van de Saemenhandelingen en hanteringen oorbaer en regtmaetig wezen.

't Zal dan 't minste zyn van myne pligt af-te-scheuten eene, wel naebuerige, dog aen zeer vele voôr een groot deel nog onbekende zaake; een klyn licht kan ook aenleyden, om allengskens tot den vollen dag in-te-gaen: Daer ik kort en bondig zal tragten te schryven, zal den Lezer my aennemem, zoo ik betrouwe, voôr synen

Altyd-dienstwilligen Vriend,

Gelyk ik my onderteekene

J. A. F. PAUWELS.

EERSTE AFDEYLINGE

DEZER

BESCHRYVINGE,

Handelende van de *Vermaerde Oudheyd der Riviers*
DE SCHELDE.

DAerlaetende te handelen van de *Zee*, haere verscheyde benoemingen, der zelve oorzaeke, en diergelyke; zegge ik alleen met den Ouden en geloofweêrdigen Schryver *Isidorus*, dat sy is eene algemeyne *Verzaemeling* van *zaemen-vloedende Waters*. *Collectio reciprocantium Aquarum generalis*. Dit gevoelen is, om zoo te spreken, het zelve, waer van ons het Boek *Genesis* gewag maekt: *Congregationesquæ Aquarum* (*Deus*) *appellavit Maria*. En hy (*Godt*) *heeft de Verzaemelingen der Waters Zeeën genaemt*. 't Is hierom, dat den *Oceaan* den *Vader* en *Prince* aller *Rivieren* en *Bron-aders* geheeten word. *Oceanus Fluviorum omnium Fontiumquæ Pater & Princeps*.

Dit onderstelt zynde, is het gemakkelyk om besluyten, dat'er van alle tyden zekere Waters zyn geweest, die de *Zeeën* geduerig gevoed hebben, zig in de zelve nu en dan ontlastende; en schoon die alsdan mischien nog den Naem hadden van *Zee*, als niet genoegzaam verdeyld, of afgescheyden, 't is nogtans zeker, dat-ze met den Tyd eyge benaemingen gekregen hebben: om nu van die naemen den oorsprong en de regte beteeckenisse aen-te-wyzen, is altyd niet doenlyk; ook is het meermalen eene zoo-genoemde *hairklieverey*, niet, of zeer weynig voordceelig aen de Lezers.

De Schelde, in 't Latyn *Scaldis*, en by de Oude *Scalda*, is eene der vermaerdste Rivieren van *Nederland*: haere *Oudheyd* blykt ons by de oudste Schryvers, als *Plinius*, *Tacitus*, *Cæsar*; eene *Oudheyd*, die alhoewel-ze niemand

in twyffel trekt, evenwel eenigzins ter dezer plaetse dient opgehelderd te zyn. *Raymundus Marlianus*, die over de twee laefte Autheurs fyne Bemerkingen heeft gemaakt, bekrachtigt het zelve gevoelen, en zonderlinge dat van *Cesar*, in fyne zoogezeyde *Commentarien* gewag maekende van *Scaldis*, de Schelde: ja *Ptolomæus*, gelyk *Guicciardinus*, die de *Nederlanden* zoo treffelyk heeft beschreven, ons getuygt, maekt van den zelve *Water-vloed* gewag, alhoewel onder den naem van *Tabuda*. Onder de voornaemste Rivieren van *Nederland* stelt den zelve *Guicciardinus* de Schelde, alwaer hy zegt: *Door dit Land vlieten zeer schoone en groote Water-vloeden, besonderlyk vyf treffelyke Stroomen, die met haeren uytgang in de Zee vallen; naementlyk den Rhyn, de Maese, de Schelde, de Ha, en d'Eems.*

De volgende Aenmerkingen zullen wat meer licht des-aengaende by-zetten: *Brabant*, zegt den zelve Auteur, is meestendeel het Land, daer de *Advatici* (aenwast-dykers) en *Ambivariti* (*Ambagt-byvaert-rien*) woonagzig zyn geweest: en dit, vervolgt hy, naer de meyninge van *Cesar*. Wy laeten daer te zeggen, hoe, en wanneer dit Land den naem van *Brabant* gekregen heeft, want dit is zeer twyffelagtig: die by den aangewezen Schryver de verscheide gevoelens wilt uitgedrukt zien, zalze daer vinden: Ons is hier het meeste aangelegen, dat wy kunnen goedmaeken de vermaerde Oudheyd van onze hedendags zoo fameuse Riviere.

De *Cimbren* (*Cimbri*) waeren oude Noordduysche Volkeren, uyt de welke de meeste *Nederlanders* zyn gesproten.

Iet diergelyks maekt *Scribanus* aldus goed met de woorden van *Cesar*: *quod si ad Originem ac incunabula universam Gentem deduxeris, plerisque comperies Belgas esse ortos à Germanis &c.* Wy laeten *Goropius*, *Becanus*, *Petrus Divæus*, *Opmeer* en andere hunne gevoelens; den eenen noemt de eerste *Nederlandsche* Volkeren *Advatici*, den anderen *Ambivariti*, zommige ook *Galli* naer het gevoelen van *Cesar*: *Gallorum omnium fortissimi Belgæ*. Wy egter zullen ons daer over niet uytten; om dat het onzeker, en saemen om dat het hier van klyn belang is. *Grammayus*, *Scribanus* en andere haelen de bewys-redens te voorschyn; en die het lust, kan deze Schryvers daer over te raede gaen. De eerste Bewoonders dan van *Brabant* waeren kloetke en strydbuere Volkeren, de welke, hier en daer zig nederlaegende, ook ontrent de Schelde hunne Wooningen gemaakt hebben, en dat uyt

reden, gelyk een treffelyk Schryver zegt, *om dat die plaetse ryk was van water, en ligt om te beschermen. Joannes Molanus* haelt hier van nog eenige Oudheden aen, ook gewag maekende van eene zeer oude bemuerde plaetse *Dorne* of *Dueren*, (nu *Deurne*) eene kleyne myle van de Riviere; waer uyt de oudheyd der eerste Volkeren bekrachtigt word, en saemen omgen waterryken Stroom de *Schelde*, de welke zig voórtyds voordr yftstreckte, als zommige wel meynen: want volgens *Diercxsens* spreide sy zig, voór het oud *Burgt*, langs twee zyden zeer wyd uyt: *Scaldis utrimquè late fluebat*: en sy (overmits'er doen geene of weynige Dyken nog waeren) overstroomde de aangrenzende Landstreken: *Inundans Terras omnes, quæ hodiè inundantur, dum aggeres rumpuntur*. Hy meynt ook, dat het *Schyn*, (*Schinda*) aldan eene groote Riviere zynde, zig verre yftstreckte, tot, en voórby *Deurne*: *Sic & Schinda tunc late fluebat usque in Deurne & ultra &c.* Hier van is't ook, dat men nog de Overleveringe geloof geeft, dat'er twee Dyken, den eenen leydende naer den kant van *Deurne*, (daer nu nog zyn, d' oude *Borçe*, *Wol-sraet* en *Kipdorp*) den anderen na de *Zuydyde*, (daer men nu ziet de *Hoog-sraet*, den *Oever* en *Klooster-sraet*) zouden geweest zyn. Het nog zoo-genaemd *Zand* diende tot eenen weg, als wanneer het leeg Water-tyde was &c.

Grammayus in syn vyfde Hoofdstuk zegt, *dat het Volk ten tyde van den H. Willibrordus* (daer wy elders meer zullen van zeggen) *als Dorps-gewys woonde, en dat de Schelde* (naest den Westerkant) *eenigins bedykt was: Tempore D. Willibrordi, cum solidato Scaldis aggere, alibi, alibi Populus vicatim habitaret &c.* Zoo is dan doór den tyd het Volk vernuftiger, en tot de *Koopmanschap* meer en meer genegen geworden, voórnaementlyk als men de woorden van *Scribanius* in agt neémt nopens voórige tyden: *Quorum Potentiam* (hy ipreekt van de *Ambivarij*, die hy schynt te houden voór de eerstbekende Volkeren ontrent de kusten van *Antwerpen*; daer andere voór stellen de *Antoffers*, Volkeren uyt *Hoogduydsland*, welke den naem aen *Antwerpen* zouden hebben gegeven) *Cæsariano ævo non infimam fuisset, nullo negotio comperiet, qui cogitaverit, trium ingenium Fluminum estis, Rheni, Mosæ, & Scaldræ, ac Oceani variis æstuariis universam Provinciam locupletari, pistau, mercimoniis, commeau nobilem. Welkers magt men ligtelyk bevinden kan, ten tyde van Cæsar niet gering te hebben geweest, is't dat men zal aenmerkt hebben, dat*

die geheele Landſtreke doór de Waters van dry groote Rivieren, den Rhyn, de Maefe, de Schelde, en van den open-afvloedenden Oceaen verrykt wierd, om de Viſch-vangſt, Koophandel en toevoer zeer vermaerd zynde.

De getuygeniſſe van andere Schryvers van laetere tyden zullen de vermaerde Oudheyd en oude Vermaerdheyd onzer berugte Riviere ook niet min luyſter konnen byzetten, als wy voórnaementlyk aenmerken, dat by-naer geenens der zelve haer in ſtilzwygentheyd voorby-gaet.

Philippus Cluverius, *Introductione in Univerſam Geographiam*, maekt ons, uyt de getuygeniſſe van Plinius, indagtig de oadheyd der Schelde, *Scaldis Fluvii*. Georgius Hornius, in *Orbe Poliūico*, ſtelt de Schelde onder de beſonderſte Rivieren. Andere Geographiſten bekennen het zelve, en ik vinde ſchier niemand, die zulks in twyffel derſt trekken; daer ik van andere Water-loopen het beginzel, begroo-tinge en zoo voorts, genoegzaam afmeten kan.

Iemand zal deze Bemerkingen van gering en klyn voordeel miſſchien denken te zyn; maer dezen, eer hy zoo oordeelt, peyze eerſt voór al, dat de Nederlanders zig ten alle tyden aen deze Riviere veel hebben gelegen gelaeten, en by gevolg alle die met recht hebben tragtten te overtuugen, de welke haere vermaerdheyd, en zonderlinge nuttigheyd hebben willen inkorten doór afgunſt of liſten, die ſy, ziende de zelve in Koophandel van dag tot dag toenemen, hebben gepoogt te verdob-belen, beſonder in de zeffthiende en zeventhiende Eeuwen: al het volgende zal ons dit beter doen bevroeden, naer eenige korte aenmerkingen.

De Chronyken maeken ons indagtig, dat die van An-werpen anno 1485 (nu 300 jaeren geleden) eenen berugten Zegenpraël over die van Vlaenderen bevogten hebben: die van Gend hadden tuſſchen Saſtinghen en Calloo op den Cloppersdyk ontrent de Schelde zig met Canon en Manſchap ſterk gemaekt; ſy waeren aen onze Kooplieden zeer nadeelig; maer hebben eyndelyk de nederlage gekregen: het Fort of Blokhuis wierd doór de onze ingenomen den 23 van April, op den Feefſtdag van den H. Georgius: hierom heeft men alhier langen tyd eene jaerlykſche Proceſſie gehouden tot den jaere 1751.

Gelykerwys dan de Zee doór de Rivieren geſpyſt word, zoo worden de Rivieren doór de Beken, de Beken doór de Bronnen gevoed en vermeerdert; dog weynige, eens gevallen zynde in de Zee, keeren weder tot hunnen oorsprong: dit nogtans is de Schelde eygen; en hoe

het zeldzaemer is, hoe meer het dient tot verwonderinge, dat deze tot alle Koopmanschap bequaeme Riviere, maer doór het opkomende Zee-water eenige ueren gewassen te hebben, wederom naer eenige ueren afloopt, en zig ontlafst in den grooten Oceaan, of algemeyne Moeder der Watersen: dit Water-getyde noemt men Ebbe en Floed: daer wy elders meer van zeggen zullen.

De Rivieren, in de Zee, gelyk bemerkt is, zig ontlafstende, 't zy doór zienelyke mengelingen, 't zy doór onderaerdsche invloedingen, hebben hunne Waters voór geen kleyn deel uyt de regens, de welke of in hen nedervallen, of doór de aerde aen hen worden medegedeylt; waer doór sy den eenen keer meer, den anderen min vloeybaer zyn: wy laeten dit toe aengaende kleyne Rivierkens ofte Beken, maer geenzins nopens onze groote en wyd-uytgestrekte Riviere, de welke doór de Zee, zonder oyt gebrek van Water te hebben, gevoed word. Wy staen geerne de andere Water-vloeden toe, dat sy goude Rivieren genoemt worden, als *Tagus* en *Pañolus*: wy benyden niet, dat den *Nilus* doór syne vrugtbaere Waters de Akkers van *Egypten* vet-maekt: dat *Rhodanus* om syne snelligheyd, *Danubius* om syne groote uytgestrektheyd, zeer vermaerd zyn, willen wy geenzins betwiften: dat *Euphrates* en *Tigris* in het heylig Boek zeer geroemt worden, kunnen en willen wy niet tegenspreken; maer wy zullen by alle-dit egter ook niet gedoogen, dat de *Schelde* voór een slegt Rivierken (gelyk sy doór de fremminge der *Hollanders* nu langen tyd geſchenen heeft te zyn) zoude passeëren: daerom zeggen wy, dat het onbillyk is, dat eene van-ouds-bekende, en aen de Oostenryksche Nederlanden 100 nutte Riviere, 100 langen tyd gesloten is gebleven; zeker doór eene baetzugtige Staet-kunde van onze naebueren: dus houden wy het voór eene ongehoorde begeerlykheyd en afgunst, onze Nederlanden te blijven afluyten van een Voordeel, dat aen de zelve van Ouds zelve eygen is geweest: daer voegen wy nog by, dat het eene onverdragelyke vermetentheyd is het als-afgeperst Recht van die Riviere gesloten te houden, tot heden toe nog te willen houden staen tegen alle de daer-tegen-aengewende poogingen. Men kan ons niet opwerpen, dat wy iet zeldzaems afvraegen; in de vorige Eeuwen, gelyk elders breeder zal bewezen worden, is op de *Schelde* doór alle Natiën langs alle kanten Koophandel gedreven; en hadden Wy wat meer kennisse van de eerste tyden naer de Geboorte

Christi, wy zouden de oude Vermaerdheyd van Scaldis in vollen middag kunnen stellen: dit moeten wy nogtans altyd zeggen, dat aan den Koophandel, aldaer vele jaeren gedreven, het geluk en opkomt van de nu Oostenryksche Nederlanden, en voórnaementlyk van Brabant toe-teschryven is. Dit wetende hebben de Vereenigde Provinciën onze Riviere eyndelyk tragten te doen sluypen, waer toe sy gekomen zyn doór het Tractaet van Munster in den jaere 1648; * die nogtans altyd zelfs de Vrye doórvaert der Wateren tegen andere Volkeren hebben houden staen. Een der verlichtste Verstande, die Holland oyt heeft gehad, is geweest den grooten Hugo de Groot: dezen heeft geschreven een Werkjen, voór Titel hebbende *Mare liberum, Opene Zee, vrye Doorvaert, ongekrenkten Koophandel*: in het zelve beweért hy, bezonder tegen de Engelsche, de welke tegen alle recht de Zeevaert in vorige tyden zig hebben aangemaetigt, dat het onbillyk gedaen is, diën grooten, en van Godt tot iders-nut-geschaepen Waterplas, die hem alleen de paelen heeft gestelt, doór menschelyke magt te willen bepaelen: en schoon een zeker Engelschman, Joannes Seldenus, doór een Boekje, gezeyd *Mare clausum, de geslote Zee*, het tegendeel heeft tragten te beweëren, dog hebben de Vereenigde Provinciën zig daer altyd tegen gestelt, en alle hunne kragten ingespannen om de Vrye Navigatie (ten minsten van hunnen t'wege) te verzekeren. Oordeelt nu eens, onpartydigen Lezer, hoe zeer het is strydende tegen de rechte reden, tegen het recht der Natuere, het geluk der Volkeren, en 't algemeen best der Landen, eene Riviere, die als van de Natuere tot Koopmanschappen is geschikt, zoo langen tyd gesloten gehouden te hebben, ja nog (het gene onverdragelyk is) te willen gesloten houden, zoo ten onzen opzigte, als van andere Volkeren, de welke met ons anderszins, tot wederzyds welvaeren, Koophandel zouden dryven. Den berugten Heere Linguet geeft het in syne onlangs-uytgegeëve Werkskens genoegzaam te kennen, en doet een-ider klaerlyk beschouwen, dat het

* Den XIV Artikel luyd desaengaende aldus: De Riviere de Schelde, als-mede de Canaalen van 't Sas, Swyn, en andere Zeegaten daer op responderende, zullen van de zeyde van de Heeren Staeten gesloten worden gehouden. Noeért de kortheyd van desen Artikel, als-of voór ons daer niet veel aangelegen hadde geweest.

eene verfoeyelyke Geldzugt zyn moet, die zulks, tegen alle bewyzen, nog derft houden staen.

De Schelde dan is eene zeer oude, vermaerde en voordeelige Riviere, en wy moeten ons niet verwonderen, dat'er hedendags om des zelfs bevaeringe zoo groote poogingen worden gedaen door Syne Keyzerlyke Apostolyke Majesteit, JOSEPHUS den tweeden, onzen genaedigen Souvereyn: men moet zeggen, dat hy een alzo-trefelyk Werk is doende, als wel eertyds eenen Ptolomeus Koning van Egypten, die niet zonder groote kosten eene groote gragt gegraeven heeft: gelyk ook gedaen heeft, volgens de Historien, den Egyptischen Koning Miro. Zoo heeft Cyrus, Vorst van Persien, de Riviere Gindis in verscheyde loopten verdeylt. De Voorbeelden van eenen Claudius, Sesostris, Semiramis, Xerxes, zoude ik hier kunnen byhaelen, ten waere ik beloofte hadde niet te wydloopig te zullen zyn. Den derden Artikel nogtans zal ik genoodzaekt zyn, daer ik van de Haven voor Antwerpen zal handelen, wat breedvoeriger te wezen; tot slot nogtans van dezen laet ik de Dichtkunde deze weynige Versen uytgalmen, die ik hope met den eersten waer-gemaekt te zullen zyn.

Ite rates, Scaldimque cito pervadite cursu;

Per Pelagi fluctus ite, redite rates:

Sit vobis Europa parum, procedite ad Indos,

Vos videat primo sole perustus Arabs:

Quò nostri venèrè Patres, pertingite faustis

Auspiciis; nam vos ultima Terra petit:

Ventorum quodcumque super contemnite, duro

Scilicet immensæ Calle paranur opes:

Portus erit vestris meta optatissima vouis,

Et Superi facient pondus habère preces.

Ite rates, Scaldimque cito pervadite cursu,

Per Pelagi fluctus ite, redite rates.

Gaet Schepen, gaet met vlyt door Tethys wilde baeren,

En keert met ryken buyt gelaeden aen ons Land,

Gy moet naer Indiën verr' door Europa vaeren;

En dat den werten Moor U komen ziet aen Strand:

Daer eertyds 't Neerlandsch Volk is moedig heen gesteken,

Zeylt daer stoutmoedig toe, en staekt noyt uwen loep;

Den angst van het tempeest sal aenstonds yn geweken,

Als men zig streelen kan door een gegrondte hoep.

De Haven is naby, en red U van bevaeren,

De Goden yn bereyd te geven d'hulphaem hand:

Gaet Schepen, zeg ik nog, door Tethys wilde baeren,

En keert met ryken buyt gelaeden aen ons Land.

TWEDE AFDEYLINGE,

Handelende van den Loop der

SCHELDE &c.

DE *Schelde*; eene der vermaerdfte Rivieren van *Nederland*, gelyk nu eenigzins bewezen is, neemt haeren oorsprong in *Picardiën*, in het Land van *Vermandois* by *Beaurevoir*, niet verre van *Castelet*, aen den Berg *Saint Martin*, daer de *Somme* en de *Sambre* ook hunnen aenvang uyt nemen: komende uyt *Vrankryk*, neemt haeren loop naer *Cameryk*, en beſproeyt de zelve Stad: dan vloedende naer *Henegouw*, beſproeyt ſy *Bouchain* en *Valencyn*, ontfangende de Riviere *Ronelle*, en beginnende om Schepen te draegen bequaem te worden. Daer naer word ſy tot *Condé* vermeerderd doór de *Haine*, komt binnen het Graeffchap van *Vlaenderen*, en, vergroot zynde doór de wateren der Riviere de *Scarpe*, loopt doór *Sint Amands*; en aldus, noórdwaerts keerende, vlied ſy doór de Stad van *Doornick*, doórfnyd *Audenaerde*, en de Hoofd-Stad van Ooſtenrykſch *Vlaenderen* *Gend*, aldaer ontfangende de *Leye* en de *Lieve*, en eenige andere kleyne Wateren. Van daer neemt de *Schelde* eenen kromboggigen doórtogt, loopende langs *Dendermonde* en *Rupelmonde*, ontfangende den *Dender*, *Demer*, de *Senne* en den *Rupel*, alle *Nederlandsche* Rivieren. Eyndelyk ſcheyd ſy het Hertogdom van *Brabant* van het Graeffchap van *Vlaenderen*, paſſeérende langs *Antwerpen*, alwaer ſy eene aldergemakkelykſte en aengenaemſte Haven maekt, aen deze *hoogvermaerde Stad* (gelyk *Guicciardinus* haer noemt) haer eer bewyzende, en zig over de zelve als verwonderende; eertyds met alle ſlag van Schepen bedekt, en doór den *Koophandel* doór geheel de *Wereld* berugt, nu doór de geſchillen met ſyne Keyzerlyke Apoſtolyke Majesteit, en de Staeten Generael der Vereenigde Provinciën zeer beſaemt. Dry à vier mylen van-daer verdeylt ſy zig in twee Stroomen of Ermen, ontrent het Kasteel van *Saffingen*, Noórdweſtwaerts van *Antwerpen* gekomen zynde ter regter zyde van *Brabant*, en ter flinke van *Vlaenderen*: haer in twee bogten gedeild hebbende, waer van den eenen geheeten word den *Hond*,* ſmyt-ze zig

* *Dezen heeft eertyds een Gragt geweeſt, die Keyſer Ottho heeft doen graeven om Zeeland van Vlaenderen te ſcheyden, gezeid Fossa Otthonis.*

in de groote Zee of den Oceaen, en loopt binnen *Bier-
vliet*, in *Vlaenderen*, en *Fliſſingen*, in *Zeeland* gelegen.
Den anderen erm, behoudende den naem van *Schelde*,
strekt zig Noórdwaerts, en vloed langs *Bergen op Zoom*,
alwaer hy de *Riviere* van den zelven naem ontfangt:
passeérende tusschen de Eylanden van *Zeeland*, verdeykt
hy de zelve, daer het Water aldergrootst is, in *Oost-
Zeeland* en *West-Zeeland*, daer hy eenige Steden be-
sproeyt; en werpt zig ten laesten in de Zee, tusschen
het Eyland van *Walcheren* en *Schouwen* synen naem ver-
liezende.

Tot meerdere opklaeringe zal het den goedwilligen
Lezer, zoo ik denke, niet zwaer vallen, aen de vol-
gende Aenmerkingen eene gunstige oir te leenen.

Het word yóór eene zeldzaeme zaeke en groot ge-
rief aenmerkt, dat deze onze zoo-gunstige Riviere
een zoo wonderbaer Getyde onderhoud, gelyk *Guicciar-
dinus* zeer wel aenteekent, alwaer hy zig in dezervoe-
gen is uytdrukkende: *Den Zee-vloed en het Geryde kome
met den loop der nieuwe wassende Maene van West naer
Oost: en onderwegen geene Eylanden vindende, daer hy inge-
drongen word, vlied zoetelyk voort; zoo dat men nauwlyks den
vloed gewaer word, gelyk in Canarien en Madere: maer
aen vast Land komende, (gaet hy voorts) daer hy gedron-
gen en gedwongen word, betoont daer ook wonderlyke en me-
nigvuldige werken, in langheyd van tyde, na de gelegentheyd
en Hovens des Lands.* Den zelven geloofbaeren Schry-
ver, naer eenige Exempelen van Landen en Steden aen-
gehaelt te hebben nopens deze Materie, zegt aengaen-
de de Nieuwe en Volle Maene: *Te Shys in Vlaenderen
is het hoogen Zee-vloed t'een ure, t' Armuyden in Zeeland
ten twee uren, t' Amsterdam in Holland ten dry uren; en
daer naer, inkomende doór de Boetemen en Rivieren, verspaed
het nog meer: zoo is het te Bergen hoog Water te vier uren,
en t' Antwerpen ten zes uren &c.* Als men nu overdenkt,
dat onze Riviere zoo naer by de Zee gelegen is, en van
des zelfs Wateren altyd gespyft en onderhouden word,
bovendien, als men overweégt haere schoone gelegent-
heyd yóór *Antwerpen*, daer wy in den volgende Arti-
kel breedvoeriger zullen gaen van handelen; moeten
wy dan niet verheugd zyn, als wy aen de *Vrye Doór-
waerd* gaen gedenken, de welke ongetwyffelt het geluk
en welstand van onze Landen zal wezen? Wy mogen
wel blyde zyn over zoo-voórspoedige nakinge, zon-
derlinge, als wy gedenken, dat den gezeyden Auteurs

rond uyt zegt van vorige tyden nopens zoo schoone gelegentheyd van *Haven*, heden nog de zelve, dat sy de oorzaak was, dat dit Land eenen *Stapel en Markt van gansen* Europa werd. Eertyds was tot *Antwerpen*, volgens de zelve getuygenisse, het *Fondament der Koopliden*, die overal *Koophandel* drevén; en waerom zoude de zelve geluk-zon ons niet even-eens kunnen beschynen, die onze Voórvaderen zoo gunstig is geweest? Waerom zouden ontallyke Vremdelingen tot ons wederom niet herwaerts komen, gelyk sy eertyds op onze *Kaeyen*, en op onze *Borje* gezien zyn geweest?... Onze hope voórwaer, en ons betrouwen zyn de aldergrootste; is dat den Hemel aen onze wenschen gunstig wilt zyn.

Ik swyge van de verscheide soorten van *Visschen*, daer deze *Riviere* zeer-ryk van is: als *Steuven*, *Salmen* y *Tarbotten*, *Tongen*, die dóór de *Zee* aen haer in groote menigte worden medegedeelt; daergelaeten die, de welke sy zelve teelt, en in ongelooffelyken getalle voed: *Snoeken*, *Karpels*, *Botten*, *Krabben*, met vele andere, worden van *Guicciardinus* ons aengehaelt.

Al wie de *Atlassen* dóórblaedert, zal van onzen voórdeeligsten *Water-stroom*, van wegens Al het gezeyde, met veel lof geschreven vinden; en daer is nauwlyks Reyziger, of hy gaet die alderschoonste gelegentheyd aen onze *Werve* bezigtigen, en keert daer van weder met de hoogste verwonderinge: zoo dat wy onze Stad met alle en igelyke de bezonderste in dezen hoofde wel mogen vergelyken.

In de Beschryvinge van *Amsterdam* of *Amstredam* vinden wy de bekentenisse en lof-galm der *Hollanders* aengaende hunne, zoo sy haer noemen, grootste *Koopstad* van Europa, daer sy, haer aen de *Indiaensche* en *Egyptische* Steden vergelykende, ja zelfs *Memphis*, *Cyprus*, *Babylon* en andere daer nevens stellende, haeren eeuwigduerenden voórspoed als willen verzekeren en vaststellen; maer gelykerwys de *Koopmanschap* eens uyt onze *Haeven* verdwenen is, zoo kan de zelve uyt de hunne ook eens haer affcheyd nemen, en wederkeeren tot die Landen, aen de welke sy dóór list en overmagt eertyds onttrokken is. *Amsterdam*, gelyk men leeft in de zelve Beschryvinge, kan *Duytsland*, *Italien*, *Spagnien*, *Vrankryk*, *Engeland*, &c. in *Koophandel* en *Schipvaerden* over de gansche wereld ligtelyk de loef affsteken; maer wie bemerkt hier niet eenen onverdraegelyken hoogmoed, die uyt een al-te-gróót betrouwen op voórspoedige Ty-

den is voorts komende? hebben de *Hollanders* dan gemakkelijker *Havens*, als wy? Moeten sy van den *Koophandel* meer gunst genieten, als wy? Is hun *Recht* daer toe meer gegrond, als het onze? Het contrarie is aenstonds te bewyzen: alle Scheépsslieden en Zeevaerders stellen onze *Haven* voor de hunne, wie-ze ook zouden mogen wezen. Het geluk, dat ons eertyds heeft toegelacchen, kan aen hen, die het misfchien niet wel bejegen hebben, wel haest den rugge keeren, en tot ons, die nu zoo lang als geprangt gezeten hebben, zig begeben. En wat het RECHT DER SOUVERYNEN en MONARCHEN tot de *Vrye Doórvaerd* is belangende, dit is zoo vast gegrond, dat het niet meer kan tegengesproken worden: want geen zoo klaer bewys der *Geuniceerde Provinciën* kan'er by-gebragt worden, of sy moeten evenwel bekenne, dat sy doór Rebelle en ongerechtige Oorlogen hunne Wettige Oversten tot zommige Artikelen als gedwongen hebben, die met recht wederom konden eyschen, dat hen zoo schandelyk was afgeprangt. Sy zeggen in de aengehaelde *Amsterdamsche Beschryvinge*, dat het woeden der dolle *Krygers* Antwerpen de wiken heeft gekort; maer wie is daer meest de oorzaak af geweest, als de oproerige *Geuzen*, daer wy by *Srada*, *Benivoglio*, en hunne eyge Schryvers genoegzaam bewys van konnen vinden? eenen hoop altyd-hardnekkige, doór samen-zweeringe sterker geworden, heeft den Oorlog blyven voeren, en onder den naem van *vegen voór't Vaderland* het Land gansch tragten te verderven.

Voorders kan *Amsterdam* wel eene Koopstad, (wy benyden haer dat niet) maer misfchien de grootste *Koopstad der wereld* niet meer blyven, gelyk sy eertyds voorgegeven hebben: men kan daer schier de Schepen niet tellen; men kon dat ook voór *Antwerpen* eertyds niet doen: en gelykerwys sy van ons dit geluk geërfst, of doór baetzugtigheyd afgenomen hebben, zoo eyschen wy dat weder met zoo veel te grooter recht, om dat wy schuylen onder eenen Monarch, aen wie bekend is, wat nadeel doór deze ontneminghe syne Landen alteveel geleden hebben: laet-ze verheffen hunne Zee-Admiraalen *Tromp*, *Ruyter*, *Van Gaalen*, *Heemskerk*; deze zyn geweest: ons zullen diergelyke, des noodig zynde, niet ontbreken. Zoo dat ik onze *Vermaerde Riviere* hier wel mag invoeren, sprekende op eene rechtzinnige wyze in dezer voegen:

IK, die voorheden plagt een groot getal van Schepen
 Te draegen op myn' rugg', met vollen buyt gelaen,
 Word nu door argelift en eyge baet benepen
 Van die al-om het Recht der Volk'ren tegenstaen:
 Ik, die langs Oost en West myn' Waeren liet verspreyden,
 En wierd van ider-een geëert en hoog-geëgt,
 Voel my nu wederom van zulke Luy benyden,
 Aen wie door my wel-eer 't geluk is toegebracht:
 Ik, die aen menig Ryk trouwhertig ben gebleven
 Door wederzydsch Accoort en vriendelyk verdrag;
 Zien ander' op myn heyl wangunstig aangedreven,
 Op dat ik noyt en zien myn luk in vollen dag.
 Was eertyds niet myn' Naem verbryd langs alle kanten,
 By *d' Antipoden* zelfs, ja 't Zonne-licht voorby?
 En zag men aen de Wal geen' Zegen-bogen planten?
 En was men om myn heyl niet t' alle stonden bly?
 En zag men den *Moluck* en ryke *Persiaenen*
 Niet komen aen myn strand met ongemyne Waer?
 En zag men niet den *Moor* vermengt met *d' Indiaenen*,
 Daer ider-een van hen quam myn' bevelen naer?
 En heeft het Ryk *Peru* aen my niet toegezonden
 Syn' Peérels, syn Gesteent? *Brasiliën* syn Goud?
 En heeft men in een' plaets niet menig schat bevonden,
 Waer op den bleeken nyd nog alle dagen grouwt?
 En is de ryke Stad, nog by-genaemt van *Handen*,
 Of wel van *Handelen*, 't geen haer meer eygen is,
 Dan niet een Schoól geweest van allerley' Verstanden
 In schoone Wetenschap tot haer behoudenis?
 En is haer met het Geld den voórspoed niet gekomen,
 Die sy alnog geniet, schoon niet gelyk het plag?
 Heeft haeren luyfter niet geduerig toegenomen,
 Terwyl en dat men daer de grootste Schepen zag?...
 Ik was gelyk een' vloer, daer duyzend Kielen lagen,
 Of wel gelyk een Boech met Masten-hout beplant;
 Zoo dat-ze, die my dan in volle wezen zagen,
 My eerden voór iet Groots, of 't Wonder van het
 Land.
 Het Goud lag op de Kaey als hout of slegter waeren,
 In menig hoog Gebouw wierd alles opgebroght,
 Men zag'er alle ding in zulk getal vergaeren,
 Dat ider-een goed prys de beste zaeken kocht.
 Het *Ets-en-Oosters-Huys* doen nog op heden blyken,
 Hoe ik hen gunstig was; en menig ander slot
 Is nog een teeken, dat ik 't eerste quam verriyken
 Het treffelyk beleyd van menig Huysgenot...

B

O! dat eens wederquam die ure van verblyden!
 Ik deed myn' Waters gaen veel sneller, als ik plag;
 Ik stelde weedom, smert, en agterdocht ter zyden,
 Waer 't dat ik wederom myn eerste wezen zag:
 Ik kroonde weer myn hoofd met verse Lisse-blaeren,
 Die ik zoo langen tyd niet meer en hebb' gemint,
 Ik deed de *Nymphen* en de *Tritons* saem vergaeren,
 Ik wierd op vrolykheyd en zegen-prael gezint,
 Vrouw *Tethys*, 'k weet het vast, zou zelve als herleven,
 En nemen saemen deel in myn' gewenschten staet;
Neptunus zoud' ook blyk van syne Vreugden geven,
 En toonen, dat myn luk hem diep ter herte gaet.
 Het aerdig Zee-gespan, van allen kant gekomen,
 Zoud' laeten 't woeste Ryk, en naerd'ren aen de Wal,
 Daer eens de Koopmanschap zoo zeer heeft toegenomen,

Dat ik het nimmermeer naer eysch vermelden zal.
 De Waters zouden zelfs zig veel beleefder toonen,
 En *Aedus*, den God der Winden, zou voór-al,
 Niet in een harde rots, maar aen den Oever woonen,
 Gestreelt en uytgelokt door 't staedig Feest-geschal...
 Maar zoet; waer gaen ik heên? ik schyn my te bedriegen,

Ik stel my iets te voór', dat nog onzeker zy,
 Ik schyn my door een schim in slaep te laeten wiegen,
 En maak my zonder grond of vaste reden bly:
 Ik denk' op 't voórig lot en aengenaemste stonden;
 Dog pys niet op de smert en hoón, zoo lang geleên,
 Als of ik reeds den schat myns welzyns had gevonden,
 En of den duyft'ren nagt van tegenspoed verdweên.
 Duykt *Scaldi*, duykt uw hoofd in de beroerde baeren,
 En dat uw Water-kruyk geév' traenen op het pas;
 Hoe meerder vreugd gy toont, hoe meer g'u zult be-
 swaeren;

't Is immers nog zoo niet, gelyk het voórtyds was:
 Laet hooren een gedruys van hobbelende stroomen;
 Dat aen uw' Oever sterv' het Lis en jeugdig kruyd;
 Dat nimmermeer en bloên de lieffelyke boomen;
 Dat alles aen uw Strand syn voórig leven sluyt.
 Dat uyt een donk're rpts laet een geluyt zig hooren:
Die Vader Scaldis treurt, en in syn' traenen smilt,
Die hy in 't yltig nat van ym is te versmooren,

Om dat syn droefheyd noyt verjoet is of gestilt...
 Als *Scaldi* dus syn klagt met innig' herte-prangen
 Liet galmen door de Locht, door *Echo* weêrgestijert;

En dat geen plaets meer vond syn eerste Ziels-verlangen,
 Vermits naer lang gezugt hy niet getrooft en wierd;
 Is eyndelyk de *Faem* verſchenen op de baeren,
 Niet, als-ze zomtyds is gekleed in droevig rouw,
 Maer wel met een gelaet, dat reeds ſcheén te verklaeren,
 Dat ſy de droefheyd heeft in blydſchap keeren zou.
 Sy nam haer Feest-trompet, en liet dees' woorden klinken:

*Staekt, Neêrland, uwen druk, laet vaeren uw gezugt,
 Gy zult van-nu-voortaen uyt Voorspoeds-horen drinken,
 Ik breng U heden dat zoo lang-verwagt gerugt.*

*JOSEPHUS, die ſyn' Naem doôr vrome Helde-daeden
 Doet ſtyg'ren in de Locht, doet klinken Ooft en West,
 Voór-by het Zonne-licht, en boven de Cycláden,
 Behertigt meer en meer het Lands gemeyne Best:*

*Hy opent een Rivier, die doôr argliſigheden
 Zoo-lang geſloten bleef, en doet-ze nu voortaen
 Tot voordeel ſtrekken van ſyn' Ooſtenrykſche Steden,
 Dewyl men zonder leed ziet alle Schépen gaen.*

*Den Vyand ſchiet te kort, de baet-zugt ligt verſlaegen;
 Het Recht heeft d'overhand, het prangen is gedaen;*

*De Zon van ons geluk ziet men in glans opdaegen,
 Het Scheld en is maer een met Zee en Oceaen:
 Antwerpen gaet voortaen den Koopmans-ſtapel wezen,
 En die men 't zyn ontnam, zal dobb'le winſten zien;*

*Daer eens de Koopmanſchap was deſtig opgerezen,
 Daer keert ſy wederom; noyt zal haer leed geſchiên.*

*Op een' zoo blyde Maer' is Scaldis opgerezen;
 Syn traenen droogen op; en aenſtonds ſyn gelaet
 En is niet als het was, men kan de vreugd daer lezen,
 Zoo dat hem dit geluk tot aen het herte gaet:*

*Dan heft hy 't grazig hoofd te midden uyt de baeren,
 En ſteékt ſyn' handen op met een' hervatte kragt,
 Om met een dobbel vreugd ſyn' wenſchen te verklaeren,*

Die hy nog vrugteloos maer reeds hadd' voór-gebragt:

*Dank Goden, Goden dank, dank zeg ik duyzend keeren,
 Die my, die myn genot zoo liefſelyk beſtraelt;*

*Nu zal myn' regenprael van dag tot dag vermeerden,
 Om dat ik mynen wensch ten vollen heb behaelt.*

*Voór 't geen aen my belangt, 'k zal alle dagen melde
 Uw noyt-gehoorde jonſt, tot nut van 't Vaderland,*

*Tot zonderlinge baet van myn geminde Schelde,
 Ja tot een Vré-verbond en dueraem Liefde-pand,*

Antwerpen zal voór-af noyt degen dag vergeten,
 Maer tot een eeuw'g blyk haer' Handen laeten staen
 Op dat aloude Borgt; ja zal, in magt geteten,
 Doór luyfter en gezag tot aen de Sterren gaen....
 't Scheén, dat d' Antwerpsche Margd deés' woorden hadd'
 vernomen,
 Dus is sy tot het strand genaerdert met eerbied,
 En is den Zegenprael bly-geestig toegekomen,
 Daer sy met het gevolg den blyden Scaldis ziet:
 Dan heéft sy tot de Stad vrymoediglyk gesproken:
 O Perel van myn Kroon! nu hebt gy, dat u past,
 Uw Oogen, doór den rouw veel jaeren toegeloken,
 Zyn nu van't yltig nat ook teemael onlast:
 Zoo lang in't blaauw Aquer de Sterren zullen blinken,
 Zoo lang den Oceaen zal op en neder gaen,
 Zoo lang den Vifch het nat aen uwe Wal zal drinken,
 Moet gy altyd bereed tot wederliefde staen:
 Dat JOSEPH zy uw woerd, dat JOSEPH zy uw wenschen!
 Dat JOSEPH zy uw Troost, uw Leven, uwen Al!
 Nu hebt-ge, dat gy zagt, het doet-wit aller Menschen!
 Maekt nieuwe vrolykheyd en hertelyk geschal!
 De Stad die wedergalmt, en schynt als op-te-springen,
 't Is alles daer in vreugd en Borgerlyk jolyt:
 Men hoort'er Zegenprael, en Vivat JOSEPH zingen,
 Die ons dat groot geluk zoo mild heéft toebereyd.

DERDE AFDEYLINGE,

Handelende van de *Havens*, en voórnaementlyk van
die der *Schelde* voór *Antwerpen*.

DAerlaetende te handelen van zommige *Waters*, die eenige *Sieden* van *Brabant* begunstigen, als zyn de *Brusselsche* en *Lovensche Vaerden*, tot wiëns lof aldan genoegzaam geschreven is, en wiëns voordeel heden nog bekend; als ook van die van *Gend* en *Bruggen*, eertyds doór haeren *Koophandel* zeer vermaerd; item van de *Zeehaven* van *Nieuwpoort* en haere *Sluysen*, en wel bezonder die van het *nog-handel-dryvende Ostenden*, niet zonder groote kosten daer toe op onze tyden bequaemer gemaakt, alhoewel deze *Haven*, zoo de ondervindinge ons leert, zeer gevaerlyk is voór de *Schepen*: dit alles, zegge ik, daerlaetende, om kortheyds wille, gaen ik over tot onze *onvergelykelyke Haven van Antwerpen**, dit zullende bevestigen doór eenige nutte *Opmerkingen* en geloofweerdige *Getuygenissen* der beste *Schryvers*.

* *Hierom geloove ik, dat Franciscus Schottus in Itinerrario van haer geyd heeft: Est hoc nobile Oppidum, partim maritimum, Gallis, Germanis, Hispanis, Britannis, Italis frequentatum. Divino munere & Senatûs Providentiâ sic floruit Mercimoniis, ut nec Londino in Angliâ, nec apud Germanos Franckfordiâ, nec in Galliis Parisio cedere debuerit. Deze vermaerde Stad, niet verre van de Zee gelegen, is van de Fransche, Duydsche, Spaensche, Engelsche, Italiaensche Natiën bezogt geweest. Sy heeft met Godts Genaede en doór de Voorzienigheyd van den Magistraete in haeren Koophandel zoo zeer gebloeyt, dat sy nogte aen Londen in Engeland, nogte aen Franckfort in Duytsland, nogte aen Parys in Vrankryk heeft moeten wyken. Hier toe heeft de Haven wel het meeste gedaan; en Moreri, naer ten zelve proposte eenige Artikelen te hebben by-gebragt, mogt wel besluyten: Toutes ces Commoditez rendoient cette Ville extrêmement marchande, avant qu' Amsterdam eût attiré le Commerce. Alle deze hoedanigheden maekten deze Stad teenemael bloeyende in Koophandel, eerdad Amsterdam de Commerce tot haer getrokken hadde.*

Grammayus, in fyne *Antverpia*, getuygt, dat alle foórten van *Volkeren*, alle *Natiën* van over vele Eeuwen deze *Haven* verwondert, en alle slag van *Koopwaeren* daer in overvloed hebben aengebragt, de welke van hem in het thiende Hoofdstuk breedvoerig worden aengehaelt, zelfs met aenwyzingen der Jaeren, als de *eerste Schepen* gekomen zyn, zoo van *Duytsland* en *Engeland*, als *Spagnien* en *Venetien* &c ... Het *Chronykje* van *Antwerpen*, gedrukt tot *Leyden*, meld ons, dat in het jaer 1508, alswanneer Koning *Maximiliaen* Keyzer wierd, van *Venetien* tot *Antwerpen* aengekomen zyn twee groote *Galeyen*. Ons word op eene andere plaetze gewag gemaekt van die twee *Schepen*, anno 1508 alhier gekomen uyt de Eylanden van *Canariën*, die de eerste waeren, de welke uyt *Zeeland* en *Spagnien* in die Eylanden geweeft hadden. Andermael bevind men aldaer zeer nauwkeurig aengeteekent, hoe dat in den jaere 1518, in de maend van *Junius*, tot *Antwerpen* gelukkig zyn aengeland twee *Galeyen*, en daer by nog wel dertig groote *Meirschepen* van *Venetien* met *allerhande Koopgoederen*; ja den Lezer zoude zig verwonderen, waer 't dat ik hem defaengaende vele andere Artikelen wilde mededeelen. Men leeft, dat, anno 1522, alhier in de zoogenaemde *Waege* gewogen zyn geweeft *d'eerste Speceryen*, die van de nieuwe Eylanden, gevonden in de jaeren 1500, 1520, 1521, 1522, (geheeten *Moluco*, *Java*, *Malacha*, *Bandor*) herwaerts gekomen waeren; als ook, dat'er van hier *eenige Schepen* op avontuere uytvaerden. Dit alles moet ons den moed ontfteken, om zoo groot geluk nog eens te hervatten, en met allen iver en vlyt te blyven handhaeven. Ik wille niet spreken van de derthiende en veerthiende Eeuwen, alswanneer onzen *Koophandel* doór de Jaermerkten al begonst te floreëren *; laetere ty-

* *Guicciardinus* drukt zig hier op uyt, als volgt: ten eersten is deze Stad merkelyk groot geworden, zoo ik bevinde, doór Merkten en Jaermerkten, haer van oude tyden van de Lands-Heeren verleent, met groote Privilegien; maer Hertog *Jan den tweeden* heeft doór eene verbolgentheyd eensdeels de Vryheyd van *Antwerpen* genomen, en de Stad van *Mechelen* gegeven in 't jaer 1300. Niet te min Keyzer *Henrik den VII* heeft haer die ganschelyk weder-gegeven in den jaere 1309. Maer Graef *Lodewyck* van *Vlaenderen*, aen welken deze Stad, als Houwelyks-goed, verbonden en te pande gezet was

den moeten ons het geheugen scherpen van zoo-ge-
loofweêrdige zaake; en de overblyfzels van de daer-
toe-bestemde Huyzen en Gebouwen doen ons het hert
opspringen, als wy aen het naekende Voordeel geden-
ken. Volgens *Scribanius* is onze ryke Koop- Stad het
meest bewoont en van de Vremdelingen bezogt geweest
van den jaere 1556 tot 1577, en, dat men verwonderen
zal, de Inwoonders waeren ten getalle van honderd-
duyzend, of meer; daer-niet by gerekent de Vremde-
lingen en Schippers, de welke nog een overgroot getal
waeren uytmaekende; zoo dat'er in de jaeren 1549,
56, 59, en 61 over de twee-honderd-duyzend Hoof-
den van Borgers en Vremdelingen getelt zyn geweest.
Ja de Naemen alleen van verscheyde *Hoogduytsche Vol-
keren*, *Spagniard*, *Portugiesen*, *Engelschmans*, *Genevoysen*,
Florentiners, *Milanesen*, van *Luca van Pisa*, en ontelbae-
re andere van de kusten van *Vrankryk* en *Italien*, zouden
eenen langen Rêgister of Naem-rolle kunnen uytmae-
ken: uyt *Spagnien* alleen, melden ons de Schryvers,
hebben zommige tyden over de dry-honderd Huysge-
zinnen deze Stad bewoont, meestendeel zeer magtig en
grooten Koophandel dryvende. Op zekere uere, twee-
mael dags, 'smiddags en 's avonds, plagten alhier over
de vyf-duyzend Koopliden op de *Borze* te komen.

van den Hertog van *Brabant*, heeft de *Antwerpenaers*
die wederom op een nieuw genomen anno 1358, en
aen de *Mechelaers* gegeven: doôr welke oorzaeke de-
ze twee Steden menig keer tegen malkanderen hebben
gestreden, en bezonder anno 1410. Eyndelyk zyn met
verdrag twee Jaermerkten tot *Antwerpen* gebleven, ge-
lyk nog tegenwoordig, en de zelve zyn van dan af
sterkelyk geprivilegeert geworden. Voorts doet hy be-
wys van dese Privilegien, en haelt by de *Peêrdermerkten* &c.

Ontrent den Jaere 1503 is *Antwerpen*, naer dat de *Por-
tugiesen Calicut* ingenomen hadden, meerder gaen floreeren.
Item naer den tyde en doortogt van *Marten van Rossem*,
anno 1542, daer wy agter meer van zeggen zullen; want kort
daer naer heeft men de Stad merkelyk verreckert, en bebouwt:
daer wierd eene *Wet* gestelt, dat by de Stad, op dry-duyzend
vyf-honderd voeten na, geene huizen zouden geimmert wor-
den: zoo dat die van buyten, zig binnen de Stad begevende,
het getal der Inwoonders merkelyk hebben vermeerderd: men
mocht *Antwerpen*, naer verloop van eenige Jaeren, dan wel
noemen de algemeyne Wereld-merkt.

Dit alles bewyft de uytftekendheyd *om'er Havén*, die anderzins zoo zeer begunftigt niet zoude hebben geweest dóór alle flag van Natiën. *Guicciardinus* ftaet hier zelfs verwondert, en hy roept uyt: *Het is voórwaer zeer luftig*; op eenen oogenblik tyds de uyteftrekte wydde des grooten *Waternvloeds* en den eeuwigen vloed en Ebbe (daer wy voren meer af gezeyd hebben) *te aenftouwen*; daerenboven *' alle ftonden te zien gaen en komen van alle tyden in het ronde Schepen van alle Natiën en Landen, met allerlye Volk en Koopmanschap*; en zoo vele inftrumeten, gereedfchappen en manieren om die te ftieren: want hier is altyd wat nieuws te zien.

Men moet ons hier niet op werpen, dat het afnemen der Koopmanschap van * *Bruggen* en *Bergen-op-Zoom* ons fortuen gemaekt hebben; wy ftaen dit geérne toe; maer wy willen niet, dat eenige van deze of andere *Havens* met de onze zullen vergeleken worden: hier dóór is ons met den tyd eenen onnoemelyken Rykdom toegekomen, en ('t zyn wederom de woórdén van den dóórnuften *Guicciardinus*) *in dezer voegen is de Stad van Antwerpen binnen korte tyden alfoó gegroeyt en vermeerderd, dat herwaerts het Gebergte, uygenomen Parys* (die alfdan zeer magtig was) *geene rykere, nog magtigere en is: fy geeft in menigerleye wyte de gansche Nederlanden groote gunfte, welvaart, en kragt, en is zonder twyffel, in aller voegen en geftelteniffen, onder de voórnaemfte Sieden van Europa, ja d' allervoórnaemfte onder alle andere Koopfteden der gansche Wereld te rekenen.* Aenmerkt deze zoo loffelyke getuygeniffe, aendagt-nemenden Lezer, en denkt eens, of Wy met meerder recht niet zouden mogen gebruy-

* *Van den tegenftand, dóór die van Bruggen gedaen, om de Vaert van Antwerpen te benemen, benevens den wederftand en overhand van die van Antwerpen, kan men zien de Chronyke van Antwerpen, alhier gedrukt. Het afnemen dier Jaermerkten, het overkomen der vremde Kooplieden anno 1516, de Privilegien &c., hebben als den grondsteen geweest van ons geluk. Guicciardinus zegt de bejonderfte Handeldryvers te zyn geweest, die van daer overgekomen zyn, de Gualterotten; daer naer de Buonvifi; voorts de Spignoli, altemael huyzen van groote magt en Koophandel: voegt'er de Engelfche by, de welke naerderhand ook gevolgt zyn; en, naer verloop van tyd, ontelbaere ander Natiën, die onze vermaerde Hande-Stad eene overmagtige Handel-Stad hebben gemaekt.*

ken de woorden van zeker Boekje *den Gereformeerden Hollandſchen Apocalypſis*, als wel ſy, die hunnen lof wat al-te-veél daer in verheffen: *Onze onwinnelyke Magt is de heele Wereld bekend, onze moedige Kloeckheyd heeft haer over alle kanten des Werelds verſpreyd: Noyt heeft het Roomſche Ryk zoo verre ſyne Wapenen, als wy, gevoert. Wy hebben menigmael de heele Wereld overzeylt; zoo dat de Zonne geene hoeken en beſcheymt, die onze Wapenen niet geien en beproeft en hebben.* Dit zouden wy ook, inziende de vorige tyden, kunnen zeggen; en wy hopen, dat de Fortuene aen ons op een nieuw zal gunſtig zyn, om het verloren voórdeel te kunnen herſtellen. Wy en binden ons hier niet aen eenige bepaelinge; wy benyden onze Nabueren niet, veél min willen wy die beſchimpen; maer wy doen altyd ons beſt om weder te krygen, dat wy zoo rechtveérdiglyk bezeten hebben: Wy laeten den Cardinael *Bentivoglio* zeggen, dat de *Republiek der Vereenigde Nederlanden niet lang zal blyven ſtaen*, volgens de getuygeniſſe van zekeren Hollandſchen Auteur; maer wy houden ook als voór zeker, dat ons geluk ſyn hoofd welhaeft zal boven gaen ſteken, al is't dat wy onze Nabueren het hunne niet willen onttrekken. Den *Hollandſchen Nabuchodonozor*, alhoewel nog dezen tyd herdrukt, willen wy aen onze vyanden of miſgunners niet opwerpen, want wy keuren zelfs af alle dufdanige *Critiken*; maer wy willen ook niet, dat ſy ons andere, ja argere ſchimpen in hunne Nieuws-bladers zullen onder de oogen brengen: het tegenwoórdig Werksken zal dienen om alle partydig oórdeel te voórkomen, en wy laeten-ze alle, wie't belieft, daer over hun oórdeel geven: de Schryvers, die wy aenhaelen, zyn geloofweérdig, en wy beveſtigen ons voorts doórt goed Recht en de geduerige ondervindinge, verſoeyende alle en igelyke die Schriften, de welke meer uyt afgunſt, als uyt goed bewys en regtzinnig oórdeel, onder verſcheyde Titels, aen den dag gekomen zouden mogen zyn.

Voortgaende in onzen opgenomen propoſte, zal het gemakkelyk te oórdeelen zyn, hoe zeer *onze Stad* alſdan ook in alle ſoórten van Hantéringen, Werken, Konſten gebloeyt heeft, zonderlinge van *Tapeyten* en *koſtelyke Stoffen*, gelyk by *Grammayus* en andere ons word bewezen; den welken met recht, hier over als verbaeft ſtaande, heeft mogen beſluyten: *Obſtupeſcunt exteri, cum hæc exterorum totius Europæ Mercimonia in tantum aſcendere intelligunt.* De *Uylanders ſtaen verſtelt, als*

fy verfaen, tot wat hoogen graed deze Koopmanschappen aller Volkeren van Europa (voegt daer by van Asia, Africa, en America) geklommenzyn.

De getuygenissen van Scribanus zullen dezen Artikel mede opklaeren: hoort syne woorden: Quidquid uterquè Indus; quidquid Arabs; quidquid Tagus, Nilus, Tyberis, Rhenus, Iber, Sequana divite produxit fluxu; quidquid demùm Oceano toto Natura lufit, hic sedem jures firmasse. *Alles, wat beyde den Indus, al wat Arabs; alles wat Tagus, Nilus, Tyber; den Rhyn, den Iber, en Sequana overvloedigs hebben voortsgebrogt; ja al wat in den Oceaan de Natuere heeft gezeelt, zoude men zweeren, dat hier een vaste woonplaats heeft genomen.*

Voortsgaende telt hy op alle soorten van vremde Kruiden, Stoffen, Wollen, Zilver, Goud, over de welke hy boven maeten zig verwondert, besluytende, *dat imand, dit alles wel en rypelyk overwegende, eyndelyk zien zal en gelooven, dat aldaer, alle jaeren, niet min als vyfzig millioenen Gouds aen uyt-en-inkoop van Goederen besteed wierden.* Hæc qui secum tacitus cogitaverit, perfacile videbit, non infra quinquaginta Auri millones, annis singulis, in rerum emptionibus & venditionibus in unâ hâc Urbe absumi solitos.

Ik kan niet voórby gaen de voórdere geloofweérdighe getuygenissen van den zelven hoog-loffelyken Schryver, bevestigende de uytstekendheyd van onze *aldergemakkelykste Haven*, als oog-getuygen. Vidi, quod non-semel Flumen integerent Naves, &, tamquam strato ponte, calcandum se Scaldis præberet, multisquè non raro septimanis in anchoris Naves starent, priusquam, aditu ad littus facto, onera deportarent &c. *Ik hebba gezien, dat dikmaels de Riviere doór de Schepen als overdekt wierd, en dat de Schelde, als belegd met eene Brugge, zig liet bewandelen, en dat niet-zelden verscheyde weken de Schepen op anker laegen, eer sy de Stad naerderen en hunne Waeren aflossen konden.*

Ten zelven eynde zal het den Lezer, zoo ik payze, niet verdrieten te aenmerken, wat hy in syne *Origines Antverpiensum* getuygt: Naves non-semel in Flumine bis-mille & quingentas spectavimus. *Wy hebben op deze Riviere meer-als-eens twee-huygend en vyf-honderd Schepen gezien.* Nec erat dies, quâ non quingentæ minimum adnavigarent, aut enavigarent, omnium generum Mercibus onustæ. En daer was geenen dag (vervolgt hy) *ofte daer quamen, of vertrokken'er van daer ten minsten*

~~voortgaende vergroot hy de somme, hier voren aen-~~
 vyf-honderd, gelaeden met alle slag van Koop-goede-
 ren.

Voortgaende vergroot hy de somme, hier voren aen-
 gehaelt, de zelve naerderhand nauwkeuriger opgezocht
 hebbende: Invenio namquè accuratiore disquisitione,
 nullo-non-anno è suprà-recensitis quingentos argenti
 millones, auri nimirum centum triginta tres, & quod
 excurrit, in rerum emptionibus venditionibusquè ero-
 gatos. *Ik bevinde by nauwkeuriger onderzoek, dat'er elk jaer*
vyf-honderd millioenen Zilvers, te weten 100 dry-en-dertig mil-
lioenen Gouds, zonder dat meer is, in koopen en verkoopen van
goederen alleen (gelyk hy voorder by uytzonderinge
bewyft) besteed zyn geweest. Naer verwondert te hebben
 het op-en-afvloeden dezer zoo wonderlyke Riviere, zeggen-
 de, *Reflua flumina quis vidit, ac per tot stadia ancil-*
lantia Mari? Wie heeft dusdanige op-en-aftlopende Waters
gezien, en in zoo verre afgelegentheyd de Zee als gehoorzaemen-
de? gaet hy over tot het aenteekenen der breedde en
 diepte van de Schelde. *Op sommige plaetsen, daer sy voór-by*
de Spid vloed, is sy breed dryënd en zes-honderd voeten,
zynde de diepte ten minsten van zestig voeten. *Latitudo pro*
miraculo est, cum non-uno loco, quà Urbem præter-
fluit, mille & sexcentos pedes expleat: & respondet
latitudini profunditas, pedum minimum sexaginta. Zoo
 dat de Schippers en Zee-vaerders bekennen, *dat sy geene zoo*
gemakkelyke Haven weten aen-te-toonen. Ita ut Nauticæ rei
 periti nullum se Orbe toto parem expertos testentur.

Andere stellen de breedde op, of over de vyf-hon-
 derd Antwerpsche ellen, en sy bepaelen de diepte op
 twee-en-twintig ellen, als het hoog water is. Wy lae-
 ten hier elk syn gevoelen; maer wy zeggen altyd, dat
 onzen onvergelykelijken Waterstroom bequaem is om alle, ook
 de grootste Schepen, hoe genaemt, te kunnen draegen;
 gelyk de ondervindinge alsdan heeft geleert, en de ge-
 legentheyd nog hedendags aen ider-een doet blyken.

Men moet zig dan niet verwonderen over den groot-
 ten toevloed van alle soórten van Waeren en Levens-
 middelen. Guicciardinus zegt hier van: *Antwerpen is zeer*
wel voórzien van Levens-middelen; want behalven die de Vrem-
delingen van alle zeyden aenvoeren, word van de Bezorgers der
gansche Provincie te Water en te Land zoo veel by-gebragt,
dat hier niet alleenelyk overvloed van allerleye gewoonelyke
Lysneeringe, maer ook zeer grooten overvloed van allerhande
ongewoonelyke word gevonden. Voortgaende drukt hy zig
 aldus uyt: *Hier zyn eene menigte van verscheyde soórten van*

Wynen; ten eersten uyt Duytſland zeer goeden Rynſchen Wyn: daer naer uyt Vrankryk, Spagnien, Portugael, Canarien en andere Provincien, ja ook uyt Italien zeer koſtelyke Wynen, en den uytnemenden Malvaſie uyt Candien. Aengaende de koſtelykſte Eet-waeren om te bancketteeren, wordt allerhande luſtigheyd en lekkernye, die men mogt wenschen of begeeren, uyt alle Landen hier gevonden. Hier van is het, dat men nog de Overleveringe heeft van die Aloude groote Maeltiden.

In dezer voegen redenkavelt den voorgenoemden Hiſtorie-Schryver, den welken, benevens andere Nederlanders, (op wie hy de woorden van *Cesar* toevoegt: *Est ſummæ genus ſolertiæ, atquæ ad omnia imitanda & efficienda, quæ à quoque tradantur, aptiſſimum.* *Dat het is een alderſcherpſinnigſte Volk, en zeer bequaem om alles aar-te-volgen en uyt-te-voeren, dat iemand zoude konnen uyt-denken.*) ook ophaelt en inzonderheyd verheft den lof van die der Stad *Antwerpen*, aldus ſprekende: *Gemeenlyk geneten hen die van Antwerpen met Koopmaſchap, en yn voórwaer zeer treffelyke en zeer ryke Kooplieden, ſomtyge van twee-honderd tot vier-honderd duyzend Kroonen magtig voór hun Hoofd, ja ook meer* *. Ik wille ſyne woór-

* Tot meerder opklaeringe diër, deele ik den *Leyer* mede het volgende Exempel: Als den Keyzer *Carolus V* op zeker tyd uyt *Duytſland* tot *Antwerpen* gekomen was, wierd hy beleefdelyk genood van zekeren Koopman, *Joannes Daems*, den welken eertyds aen ſyne Majesteit geleent hadde eenige millioenen Gouds. Dezen Koopman, willende betoonen, dat hem den Monarch ten hoogſten willecom was, liet ſtoken een vuer van Caneel, (voórwaer een koſtelyk vuer!) en om het zelve nog koſtelyker te maeken, ſtak hy daer in de Obligatie-Brieven ten laſte van ſyne Majesteit, aldus den Keyzer quytſcheldende, al wat hy hem ſchuldig was. Zeker *Auſheur* heeft dan eertyds wel mogen zeggen nopens de ongeloofelyke Rykdommen van *Antwerpen*: is't dat *Brabant* een koſtelyk Juweel is, zoo komt *Antwerpen*, als den Diamant des zelfs, boven-al uyt-te-munten. Men zoude op dezen yn wel mogen zeggen, dat ſy van-dan-af met recht genoemt is geweest eene Goude Meyne. 't Is daarom geweest, dat *Franciscus den I*, Koning van *Vrankryk*, plagt te zeggen, dat'er dry beletzelen waeren, die hem van 't Keyzerryk afhielden; te weten, de goede zorge en neerſigheyd van *Carolus den V*; de getrouwe Liefde, die hy

den niet afkorten; maer die geheel en gansch, schoon misschien onzen lof wat-al-te-veel ophelderende, aen den dag haelen: *Het zyn* (is syn vervolg) *beledfde, zedige en verstandige Liederen, vlytig om de Vremdelingen naer-ae-volgen, met de welke sy ligtelijk vriendschap maeken: sy zyn ervaeren om over alle de Wereld te handelen; jae ook de Vrouwen-persoonen* (al en hebben sy noyt buyten 't Land geweest) *konnen dry ofsie vier, sommige vyf ofsie zes, ja zeven Taalen spreken: hier zyn uytnemende Werkmeesters en Konstenaers in allerleye Ambagten en Konsten, die zoo veel Werks niet maeken konnen, of 't is'er eer verkogt, dan vol-maekt... Hoe veel en hoedanige Handwerken dat hier mer'er daed geoeffent worden, kan men met een woord uyt-spreken, zeggende Alle. Dan noemt hy de bezonderste maer alleen, om kortheyds wille, en, aengehaelt hebbende de Voornaemste Sielen, Ambagten en Konsten;** (onder de welke wy heden nog uytstekende *Werklieden* hebben) als mede de goede Ordre en Policie der Stad in die Tyden, waer doór alle Liederen, zelfs de minderjaerige tot den arbeyd als met sporen aengedreven wierden, besluyt hy, *dat ten alle kanten den Rykdom en Magt van Antwerpen is blykende. Imand zal meynen, dat in zoo grooten overvloed van allerhande Volk het onmogelyk was eene goede Levens-wyze te onderhouden; maer dezen is bedrogen, en dat hy hoore den by-gebragten Schryver: Deze Kooplieden onderhouden der Stads Wetten en Saueten; voorts leven, kleeden, en doen alle andere dingen op eene behoorlyke maniere.... Ook is het een wonderlyk ding, zoo groote samenmengingen van zoo vele*

droeg tot synen Dienst; dog boven-al de ryke en magtige Stad Antwerpen, uyt de welke den Keyser (zonder de Borgeers eenige nieuw lasten op-te-leggen) in eenen keer getrokken heeft 300 tonnen Gouds: men verhaelt ook, dat hy den Franschen Koning, zig beroemende op den Rykdom, die de Parysche Brugge gekoft hadde, gedntwoord heeft, dat die van Antwerpen dagelyks wel-zoo-veel opbragten.

* *Hoe Antwerpen van ouds doór het Drukken van tref-felyke Werken gebloeyt heeft, is kennelyk doór de menigte der zelve, zonderlinge van de overoude en vermaerde Plan-tynsche Drukkerye, die bynaer eene geheele wereld met ge-leerde en uytstekende Boeken heeft vervult. Ziet hier van, om niemand het syne te ontnemen, de Beschryvinge der Stad Antwerpen, eerlyds gedrukt by Parys.*

Menschen en zinnen te zien, ja nog wonderlyker de menigerlye verscheide spraeken te hooren: zoo dat men, zonder verre te reysen, in eene Stad, de natuere, gewoontens, en manieren veeler Natïën aenmerken en naervolgen kan.

Naer opgehaelt te hebben de *magtigste Koopmans-Huyzen*, onder de welke hy stelt de nog-meermaels in faemenspraeken voórkommende *Fockers* of *Fuggers*, gaet hy over tot den *dagelykschen Wissel-handel*, daer van goed bewys gevende nopens de *Steden, Landen en Provinciën*, tot zonderling gerief en onderrigtinge der *Koopmannen*. Het zoude my doen gaen buyten myn Schryfperk, waer't dat ik de *Stoffen, Lakens, Lynwaerten, Speceryen &c.*, van alle kanten des werelds alhier aengebragt, naer des zelfs *Autheurs* verhaelinge wilde gaen optellen; hy maekt daer van een gansch Register, en geeft den Lezer meer voldoeninge, als hy zoude konnen vraegen; daer by noemende de *Plaetten*, van waer sy aen ons worden toegezonden.... Och ofte wy nog eens zoo voórspoedige tyden mogten genieten tot algemeyn voórdeel van het *Keyserlyk Nederland!*

Dat *Amsterdam* dan al pronke met *haere eerste Schepen*, naer de *Oostindien* gevaeren in den jaere 1595, welkers getal bestond uyt vier *Zeylen, Hollandia, Mauritius, Amsterdam*, en *Pinas*, met de Naemen van hunne eerste bewindhebbers; dat sy aenhaelen de menigvuldige tonnen Gouds, die andere Schepen hen hebben toegebragt, ja dat sy dit in het hoogste top verheffen; wy zullen egter noyt den moed verliezen, maer altyd hopen en vertrouwen, dat, binnen eenige jaeren naer den herfstelden *Koophandel*, ons *Antwerpen* aen de genoemde *Koopstad* niet meer zal moeten wyken.

Geen wonder is het dan, dat bynaer alle de *Landbeschryvers* onze *Haven en Koophandel* zoo zeer verheffen, stellende onze *Stad* onder een der voórnaemste des werelds, *Inter Emporia Orbis celeberrima*; zonderlinge ten tyde van den magtigen en hoog-loffelyken *Keyzer Carolus den vyfden*, die, onze *Stad en Landen* zeer schoone *Privilegien* vereert hebbende, tot het bloeyen van den *Koophandel* den weg langs alle kanten heeft opengesteld.

Julius Scaliger, in synen tyd een der geleerdste *Mannen*, heeft *Antwerpen* dan wel te regt mogen doen zeggen: *Lugdunum omnigenum est, operosa Luëtia, Roma*

Ingens, res Venetum vasta, Tolosæ potens:

Omnigenæ Merces, Artes, priscæquæ novæque, Quorum insunt aliis singula, cuncta mihi.

Lyons is ryk van all's, Parys word hoog geprezen,
En Roomen met Lisbon zal altyd rugtbaer wezen;
Veneetiën, daer by Tolosa wyd befaemt:

Dit alles overtreff ik Stad van Hand genaemt,
Die alles heb gezien, als Waeren, Konsten, Werken:
Zoo dat g'in my alleen dit alles kont aenmerken.

Niet minder is den Lof, die *Maximilianus Vrientius*
van haer uytgalmt:

Regia Mercurii, fortis Domus, Alea Martis,
Merce vigens, opibus turgida, cive potens:
Legibus æqua, superba foro, admiranda penate,
Turre stupenda sacrâ, mole timenda tuâ:
Orbis Miraculum, Famæ stupor, unica Phoenix,
Vix præfente oculo, vix capienda fide.

't Paleys van God *Mercuer*, 't huys, daer 't geluk wilt
woonen,

Het Perk van *Mars*, berugt doór Geld en Borger-kroonen:
Van Wetten wel voorzien, van Merkten, Huyzen,
Kerk,

Waer onder ik'er een uytstekende bemerk:
Een wonder der Natuer, door *Fama* hoog verheven,
Een Phoenix, die altyd in zegening zal leven.

Jacobus Eyckius mogt ten dezen opzigte wel zeggen:

Qui celebres *Belgi* florentis obambulat Urbes;
Propriâquè ad laudem munia cuiusque notat;

Huic Merces, nitidis dabit huic prætoria Villis,

Huic Phœbo clarum militiâque decus:

Hic Operum moles, latis hic mœnia fossis,

Hic Populi numerum divitiasquè stupet:

Marmoreos alibi Portus, atquè atria Divûm

Aurea, & augustos, fronte nitente, lares.

At tibi inesse videns cunctarum, *Antverpia*, dotes;

Atquè alias decoris parte vigère tui;

Jam Famæ credo, nec credo, protinus inquit;

Præfens quàm specto, dixerat illa minus.

Ergò tu *Belgis*, quod vasta *Lutetia* Gallis,

Anglis *Londinum*, *Roma* quod est *Ital*is.

Sæpiùs at tantam fors non tulit invida lucem;

Spicula sed fatis cuncta minora tuis;

Non cadis adversis &c.

Al wie doór 't *Nederland* de Steden gaet beschouwen,

En over al wat nieuws en merkelyks bevind,

Pryft Steden om haer Konst en deffige Gebouwen,

En dat de *Koopmanschap* daer stadig word bemint.

Hier staet hy als ontgeeft om sterk' en hooge Wallen;
 Daer vind hy rykdom, pragt, en Volk in overvloed;
 Daer ziet hy Tempels staen, die nimmer zullen vallen,
 Waer in men vueriglyk den Hemel hulde doet.

Maer als hy U aenmerkt, die alle deze dingen
 In U alleen bezit, voortreffelyke Stad,
 Dan kan den Reyziger syn' tong niet meer bedwingen,
 Maer zegt, dat gy *diu* al in U alleen bevat:

*De Faem meld veel van U, dog minder als't moet wesen,
 Want die U zelfs beschouwt, vond nievers zulken stof,
 Zoo dat gy wel te recht voor ander dient geprezen,
 Terwylen niemand wygt van uwen grooten lof.*

Dus zyt gy aen dit Land, als eertyds aen de Gallen
Parys, en *Londen* nog voor 't magtig Engeland:
 Zoo dat, schoon uwen fleur scheen meermaels te ver-
 vallen,

Gy tegen alle leed blyft altyd houden stand;
 En nimmer wyken zult &c.

Ik voeg'er de volgende by:

*Viderat Anversam faciles Neptunus ad undas
 Stare Urbem, & Portum Navibus esse parem:
 Non mihi quis Rhenum, Gangem; non jactitet Indum
 Dixit, & auriflui quod vehit unda Tagi:
 Danubii cedant, & divitis ostia Nili;
 Quæ, licet invideant, postposuisse velim.
 Plus habet hic solus, quàm cætera flumina, Scaldis;
 Hæc homines, famulum me facit ille suum.*

Neptunus had gezien de Perel aller Steden,
 Gelegen aen een kust van water altyd ryk,
 Een Haven wonderbaer en zonder haers gelyk;
 Dus heeft hy zig geuyt in diergelyke reden:
 Dat niemand meer en roemt op d'ander water-stroomen,
 Als *Rhenus*, *Ganges*, en den grooten *Indus* zyn;
Danubius moet hier met *Nilus* zig betoomen;
 Den roem van dees' Rivier is immers ongemyn.
 Daer ander' het gezag van Menschen niet ontvlieden,
 Blyft *Scaldis* zelfs aen my, die Zee-God ben, gebieden.

De Riviere, wiens lof ik voorders doôr de Faem op
 haere sneeuw-witte Vleugelen laet draegen langs alle
 gewesten, met haere onvergelykelyke Haven beschreven
 hebbende, is het wel redelyk, dat onze ryke en beroemde
Koopstad ook zoude te voorschyn komen met haere be-
 zonderste Hoedanigheden. Ziet daer van in't vervolg ee-
 ne korte Beschryvinge.

VIERDE AFDEYLINGE,

Handelende van de *Vlieten*, *Kaeyen*, *Wallen* &c. opgevolgt door eene korte aenwyzinge der voornaemste Merckweerdigheden der Stad

A N T W E R P E N.

AN TWERPEN, in het Latyn *Antverpia*, eertyds *Antwerpia*, *Andwerpha*, *Antverpum*, en *Andoverpum*; by de Italiaenen *Anversa*, de Hoogduytsche *Antorff*, de Spagniaers *Anveres* of *Enveres*, de Engelsche *Anwerp*, de Fransche *Anvers*; en eyndelyk by de *Nederlanders* nog *Antwerpen*, alhoewel van ouds *Hantwerpen*, aen den regten kant van de *Schelde* in eene groote vlakke gelegen (hebbende in haer beworp de forme van een Ey, en, volgens *Guicciardinus*, de gedaente van eene halve *Maene*, ofte, om beter te zeggen, van eenen gespannen Boge, nemende den Oever des Watervloeds voor de peze van den gespannen Boge) op eene plaetse, daer de zelve *Riviere* het Hertogdom van *Brabant* affchyd van het Graeffchap van *Vlaenderen*, was eertyds eene der rykste en vermaerdste Steden der Wereld, gelyk wy voren hebben aenmerkt: men telt daer, volgens de Geographiften, van ouds twee honderd en twaelf straeten, twee-en-twintig bezondere Plaetsen, of Merkten, (waer onder de *Meir* om haere uytgestrektheid wel de voornaemste) veële voortreffelyke Kerken, onder welke de *Cathedraele* van O. L. V. (sedert de opkomst der *Bisdommen* in Nederland met desen titel verrykt) de voornaemste, en Hoofdkerk is. Sy heeft ontelbaere schoone Huyzen en Gebouwen, waer van geen klyn getal op onze tyden van den grond af nieuw en konftryk is opgemaekt: het *Stad-huys* is een aenzienvol Gebouw; de *Borfe* eene overschoone plaetse, voorzien van verschyde boven-Kamers, en de zoogezeyde *Schilders-Zaele*. Het *Oosters- en Essen-huys* zyn verwonderinge weerdig. Het *Casteel* is volgens de regels der Bouw-konst gemaekt, en heeft eenige voordeelige hoogtens.

Zoo haest wy zullen gehandelt hebben van de *Vlieten*, *Kaeyen*, *Wallen*, zullen wy eenige nu maer in't kort-aengeweze *Bezonderheden* van ons berugt *Antwerpen* gaen aenmerken, daer by de Jaeren van de voornaemste Voórvalen aenteekenende tot gerief van alle Nieuws-gierige Lezers. De zoogenaemde *Vlieten*, niet zonder groote kosten gemaekt, en in de Stad gebrogt

uyt de water-ryke Riviere de *Schelde* (daergelaeten de *Roeyen* of *Ruyen*, langs de welke men het grootſte gedeelte der Stad onder den grond kan doorvaaren) zyn verſcheyde: *Guicciardinus* noemt'er agt principaele, waer-door allerleye Schepen, groote en klyne, in de Stad gebragt worden. Van't zelve gevoelen is *Grammayus*: *Fossæ ſive Canales ferendis Navibus apti & aptui octo in Urbem derivantur. Agt Vlieten of Waterboecemen, bequaem en bereyd gemaekt om Schepen te draegen, komen daer in de Stad.* Wy weten nogtans, dat het getal nu vermindert is, en dat'er maer zes, tot het zelve eynde dienſtig, meer gebruykbaer zyn: * de bezonderſte is die, de welke aen het *Ooſtershuys* eene wydde en groote uytgeſtrektheyd be-toont, tlaeft van allen, volgens *Guicciardinus*, gemaekt, en bequaem, volgens ſyn gevoelen, voor meer dan honderd groote Schepen: dit is gebeurt ontrent de tyden van *Carolus den vyfden Roomſch Keyſer*, circa *Caroli quinti tempora*, naer het oogmerk van *Grammayus*: welke *Vlieten of Scheld-gragten* dat gemak hebben, dat daer langs met de klynſte koſten de *Waeren* gebragt worden aen de *Woonhuysen* der *Kooplieden*. *Quæ hoc pariunt commodi, ut vilissimo tuiffimoquæ compendio ante Mercatorum Ædes Mercimonia exponantur.*

De *Kaeyen* zyn niet minder aendagt weêrdig als de *Vlieten*; alwaer verſcheyde *Goederen*, waer naer ſy ook de *Naemen* voeren, zeer gemakkelyk worden afgeloſt om de ruymte en goede gelegendheyd. *Fora Dixeris litorea.* *Grammayus* ſpreekt maer van vier *Kaeyen*; wy tellen'er hedendaegs zes. De *Hout- en Hoey-Kaeyen*, volgens dezès Schryvers aenteekeninge, zyn gemaekt geweest anno 1497. Merkelyk zyn de jaeren verſchillende van de zoogezeyde *Engelſche Kaye*, en ſamen onſeker; gelyk ook die der vierde; welkers *Naem* hy verſwygt. Men vind hier ook een nog-genaemt *Bierhoofd*, eertyds *Bierhoet*, hier van gekomen, om dat het als een *Hoofd*, of *beginſel der Stad* in de Riviere uytſteekt: men meynt dat dien by-naem van het daer-eerſt-van-al-afgeloſt *Engelſch Bier* aen het ſelve zoude toegevoegt zyn: het is opge-maekt uyt vierkanten *Steen* ten tyde van den hooglof-felyken voorgemelden *Keyzer*, *Saxo Quadrato*: meest alle de gemelde *Waterwerken* zyn onlangs zeer tref-

* De andere twee ſchuylen waerſchynelyk onder den naem van *Boterruy* en *Borgtgragt*, die door de Stad verſcheyde loopinghen hebben, dog meest onderaerſch op deeſe tyden.

felyk herfteld geworden. Wy komen tot de welbekende *Werve*, aen wie den naem van *aenwerpen* of *aenleggen*, ofte wel van *vergrooten* en *aenerven* fchynt gekomen te zyn. *Becanus* is van gevoelen, dat den Naem van *Antwerp*, van het woord *Aen-taen-werp*, of *Aen't Wers* zoude afgekomen zyn by verkortinge, en dit bezonder ten opzigte van de *Werve*, waer-ontrent in aloude Tyden de zoogezeyde *Borgt* (daer wy in't vervolg nog zullen van fpreken) zoude moeten geweest zyn. Wy laeten *Becanus* zyn gevoelen, alfmiede willen wy niet aenhaelen de Fabel van den Reuze *Antigonus* five *Drus*, die wy in een ander Werksken genoegzaam hebben wederlegt: wy zeggen maer alleen met eenen Nederlandfchen geloofbaeren Schryver, dat de *duyfterheyd der Oudheden van onse Landen zoodanig is*, dat wy zomtyds zelfs geene giffingen des-aengaende konnen maeken. *Illa est Historiarum nostrarum & antiquitatis obscuritas, ut frequenter in ea ne suspicari quidem aut suspicere liceat.*

Grammayus rekent de *Werve* onder de voornaemfte *Water-werken*, quorum unum primariumque, quod *Wervam* vocant. Het bezonderfte der *Haeven* ftelt *Guicciardinus* op de zelve plaetse, en hy maekt gewag van de *Kraene*, een gerieffelyk werk, met het welk de *Schepen* gelaeden en ontladen konnen worden &c. Deze zoo voordeelige *Machina*, zegt den eerftgenoemden Autheur, *gemaekt of hermaekt te zyn anno Domini 1369*, nog fprekende van twee andere diergelyke, maer elders geplaatft. Het *Antwerpsch Chronyke* zegt ons, dat anno 1546 den nieuwen vast-ftaenden *Craene* op de *Werff* t' *Antwerpen* *gemaekt* wierd, en niet *omdraeyende*. Maer wy worden van des zelfs hedendaegsche geftelteniffe beter onderrigt, alfwanneer wy aenmerken, de aenwyzinge op den voet van dit wonderbaer Werktuug te zyn van het jaer 1664: misfchien dat het zelve dan in een beter wezen herftelt is geweest. *Scribanius* mogt van dan wel zeggen nopens dezen artikel, dat hier eene verzameling van alle *Koopmanschappen* gevonden word. *Hic receptaculum orbe toto advectarum mercium.* Ik laete te fpreken van de *Waterpoorten*, onder welke uytmunten die der aengehaelde *Werf-plaetze*, 1762 vernieuwt, als ook en wel 't meefte die van de reedsgemelde *Houkrye*; voorwaer een fchoon en konftig Werk, volgens de regels der *Bouw-kunde*, met de daeronder-geftelde *Latynfche Verffen*, die weerdig zyn om te worden gelezen: *Gevartius in Introitu Ferdinandi Austriaci* haelt ook de zelve aen, en wy tot gerief

van den Lezer deelen die aen hem alhier mede. * Item willen wy maer in het kort aenroeren den *Vestkant* van de Abdye *Santi Michaelis*, den welken, volgens geloofweerdige mededeeling van Manuscripten, ontrent het jaer 1596 (van Stads wegen) met eenen Muer versterkt is geweest, waer tegen is een Bolwerk, en eene Kaeye. Inglyks maeken wy hier een kort gewag, dat in het jaer 1621 naest de *Schelde*, aen de Noördzyde der Stad, gemaekt wierd het nog in wezen zynde Fort van den *H. Lauwrenius*: het heeft dien naem gekregen, om dat het op den voor-avond van den zelve Heyligen wierd begonst, of waerschynelyker volmaekt. Dit voorge-
melde als voor-af gegaen zynde, om dat wy van de *Riviere* daer dit alles als mede vervoegt is, voorgenomen hadden het meest te handelen, konnen wy evenwel niet voorby gaen, den oorsprong van onse *Nu-
wel-bebouwde Stad* eenigzins van *Ouds* aentewyzen: Dit zullen wy gaen werktellig maeken van die aloude en voor dusdanig-bekende *Burgt*; de welke de Schryvers houden eerst een *Tollhuys* geweest te zyn.

* *Cul Tagus & Ganges, Rhenus cul servit & Indus,
Hulc famulas gaudet volvere Scaldis aquas:
Quasquē olim proavo vexit sub Cesare Puppis,
Has vehet auspiciis, Magne Philippe, nris.*

S: P: Q: Antverp: hanc Molem dedic:
XVII Kal: Maji CIO IO C XXIV

De zelve trotsche Water-poort heeft langs binnen het volgende opschrift:

Porta Regia
Urbi muniendæ & ornandæ
ex S: C: posita

Co-ss:

D: JOANNE HAPPAERT equite.

D: CAROLO DE MERRE.

Præf: Ær:

D: JOANNE ROOSE.
RENALDO HUGENS.
ADAMO LEERMANS.

CIO IO C XXIV.

Sy wierd geordonneert door den wydvermaerden Konstschilder *Petrus Paulus Rubens*, en uytgevrogt in blauwen steen met alle haere Cieraeden door den Konstrycker Beeldhouwer *Artus Quellinus*.

De *Burgt*, eerst kleyn in haer begryp, gestigt anno 293 of daer ontrent, doór *Constantinus Clorus* Keyzer, Vader van *Constantinus Magnus*, heeft zig daer naer uytgestrekt van aen de *Schelde* tot aen de *Gragt*, die men alnog de *Burgt-of-Borgtgragt* noemt; en aldus haer uyt-spreyden in den ronde, eyndigde langs dien kant, daer alsnu den gemeynen Steene is; zoo dat men aen die Poorte en aen de Mueren der gezeyde *Gragt* den grooten ouderdom nog opentlyk zien en bevinden kan: dit *Fort* of *Sterkte* (genoemt de *Borgt* van zig te *verborgen* of *schuylen*) haer dan aldus in het ronde strekkende, eenigzins nog bekend by de Schryvers, en doór de overblyfzels, alwaer nu nog is de Parochiale Kerke van de *H. Walburgis*, was omringelt met gragten, eensdeels langs den eenen kant doór de *Schelde*, anderdeels door een kleyn daer-uyt-voortsvloeyende Rivierken, *Scaldula* by *Goropius Becanus* genoemt: de Gragten waren moerasagtig, of ten minsten om de leege gelegentheyd der plaetse hunne klaerheyd verliezende: hier van maekt ons den meergemelden *Grammayus* een goed bewys, aldus luydende: *Omnia longè luteque, quæ circum erant, stagnabant loca, aut coeno & paludibus foeda erant: alle de omliggende plaetsen waeren staende waters, of slykagtige modderpoelen*, gelyk men nog heden hier en daer, maer besonderlyk ontrent den *Scheld-kant* diep-gravende ondervind. Den boord der gezeyde gragten was afgepaelt of verzekerd doór diep-ingeheyde paelen; van de welke men in het leggen der Fundamenten van den *Stadshuyze* verscheide ontdekt heeft. *Quarum multa vidimus, cum fundamentis curiæ jaciendis alie humus effoderetur*. Voegt daer by, dat in den slykagtigen grond gevonden zyn geweest alle soorten van materien, bequaem om dykken optemaeken en te versterken, zoo tegen het aenspoelen der *Riviere* als anderzins. Dit *Borgt*, van de Schryvers genaemt *Opus Custrense*, eene versterkte plaetse, heeft gemakkelyk tegen de aanvallen der nabuerige of vreemde Volkeren konnen verstreken. Dat het zelve naderhand meer verzekert en vergroot is geweest, kan men ligatelyk besluyten, *Cujus Pomeria sæpius extensa*; het behoud nogtans alnog het oud regt, het welke het eertyds heeft gehad, dat niemand (ten zy alduer eerst ontpoortert zynde) tot de Dood verwezen word: *ut nemo extra illud morti adjudicetur*.

Dit *Borgt* of *Sterkte* dan, allengskens met den tyd door de toenemende Stad synen naem verloren hebbende.

zoo vond men naderhand maer eenige overblyfzels meer van het zelve; zoo veel te meer om dat *de grachten of omloopende Waters, Fosse Castrenses*, gevult en voor het aldergrootste deel te niet gedaen waeren. *Grammayus* stelt dit anno 1514, of daer ontrent. Den zelven is van gevoelen, dat, *de Stad vergroot zynde, Auſtd Urbe*, aen die oude ſterkte dan alleen den Naem van *Borgt* maer gegeven is; om dat het aen de trouwe der *Borgers* meest was toeбетrouwt, dewelke daer van *Borgeren* (eveneens als *Borgheeren*) genaemt zouden hebben geweest; maer wy denken, zoo wy voren te kennen gaven, dat die Sterkte den naem van *Borgt* eerlange gehad hadde, en dat hy doór't verloop van tyd (dit *Borgt* door het vergrooten der *Stad* als te niet gaende) teenemael verdweenen is. Dat men nog deze Parochie noemt de *Borgt*, is van de heylige *Walburgt*, de welke aldaer zelfs, zoo men nog toont, ontrent den jaere 740 gewoont heeft, en als Patroónersſie dezer Parochiale Kerke gehouden word.

In onze zelve Afdeylinge zullen wy, nopens den *Godsdienst*, hier wat meer van zeggen; onzen Artikel loopt nu meest op het *versterken*, gelyk wy voórgegeven hebben, raekende de *Schelde*.

De *Stad Antwerpen* is drymael vergroot geweest: ende dit, als volgt, uyt *Moreri* getrokken, den welken de bezonderſte Schryvers daer over heeft naergezien.

Onder *Joannes*, den eerſten diër Naeme, Hertoge van Brabant, in't Jaer ons Heere 1201. Onder *Joannes* den derden in't jaer 1314. Onder *Carolus den vyfden* in't jaer 1543 aen den kant der *Nieuwſtad*. Waer dat haere *eerſte eyndpaelen* geweest zyn, zeggen ons eenigzins de oudſte Schryvers. Van de *tweede uytbreydinge* heeft men nog zommige goede bemerkingen, en men hoort nog geduerig ſpreken van de *Wyngaert, Koey, Cammer, Sint Jans, Sint Catharine* en *Meire-Poorten*, de welke om de derde *Vergrooinge* afgebroken zyn. Alſdan wierden ook hermaakt de *Sint Joris* en *Kipdorp-Poorten*.

Van vier *Vergrooingen* meld ons zekere niet-volkome *Befchryvinge der Stad Antwerpen*, maer ik houde deze opinie voór zeldzaam, om dat andere maer ſtellen dry *Vergrooingen*; het zelve Boekſken nogtans heeft ten zelve eynde eenige fraeye bemerkingen.

Men telt nu ter tyd vyf bezondere *Landpoorten* (*Porta operi respondent*, zegt *Scribanus*, *firmitate, elegantia, amula laude*. De *Poorten* zyn gelykvormig aen het *Werk*, door

Sterkte, Schoonheyd, Bouwkonst) onder welke Sint Joris Poorte uytmunt, ook Keyzerlyke bygenaemt door Carolus den vyfden Keyzer, gelyk de aldaer bovenstaende Inscriptie te kennen geeft.

Van de Vestingen Landwaerts veel te zeggen, dunkt my niet noodig te zyn: *Guicciardinus*; die ook in onze nederduydsche taele is overgezet, is daer breedvoeriger van: hy noemt onze Stad eene van de sterkste van geheel EUROPA. Elders zegt hy: De Stadsmueren (de Opschriften, hier en daer nog te lezen, geven den tyd der opbouwinge oft herstellinge te kennen) hebben rondom zeer wyde en diepe gragten vol van water, eensleels komende uyt den grond door levende aderen, maer bezonderlyk uyt den vloed: want men bringe in dese gragten zoo veel waters, als men begeert, met twee zeer schoone en bequame Meulenen, d' eenen staende aen Sint Jans Poorte en d' ander by de Nieuwstad (nu ongebruykbaer) met de welke men trekt en doet komen zoo veel waters, als men wilt, in de zelve gragten der Stad. Den Bouwmeeester dezer Stads Mueren, de welke eenen grooten Schat gekoft hebben, was den doornuften *Donato Boni Pelliquoli* van Bergamo in Italien; Dien der Waterwallen of Kaeyen, word ons by *Grammayus* voor 't grootste deel, aangewezen (ten minsten naest den waterkant van de Nieuwstad) den schranderen *Gilbertus Schoonbeeckius*: dezen heeft de Stad vermeerderd met ontelbaere huysen, gelyk ons nauwkeuriglyk beschryft zeker Boekskén van Antwerpen. Dit alles aengehaelt hebbende tot meerder opklaeringe van zoo merkwerdige dingen, en kan ik dog niet voorby-gaen te melden, dat den Titel van Markgraef van Antwerpen zeer oud is, welken, zoo wy lezen, ook naderhand gevoert hebben de Princen van onze Landen.

De Burgt, eertyds voor een sterk Casteel gehouden, zoo wy aengeteekent hebben, te meer om dat hier was den boord of mark, en het eynde van 't Keyzerryk van Duytsland, zeer van ouds vermaerd, is doór de volgende geschiedenis te meer befaemt: 'tjaer ons Heere vyf; honderd elf (voor deze tyden is'er niet of zeer weynig van deze Landen te agterhaelen) is *Cochearicus*, ofte, volgens andere, *Clochiliucus*, Koning van Denemercen, met eene magtige vloot en veel Krygsvolk hier

* *Carolus V Cæsar hanc Portam primus mortalium ingressus Cæstreum nuncupavit die XXV Novembris anno M CCCCXLV.*

ontrent aengekomen, en heeft bynaer het geheele Land verdorven: Den zelven, nu gelaeden wezende met den roof, en vele gevangenen gemaakt hebbende, wierd op bevel van *Theodoricus*, Koning van *Vrankryk*, eyndelyk gansch verflaegen, doór *Uitlo* een zeer vroom Krygsman, Broeder van *Theodorus* Prince der *Boien* in *Vrankryk*; Dit is geschied, naer de getuygenissen der Historischryvers, *ontrent de Burgt op de Schelde*, alwaer syne Schepen geankerd lagen. *Theodoricus*, verstaen hebbende den Zegenpraël, doór dezen Manhaftigen *Uitlo* behaeld, vereerde hem tot erkenenisse met het Gouvernement van de Burgt en der omliggende Landen, de welke men het Land van *Royen*, *Ryten* of van *Ryën* noemt, beteekenende zonderlinge plaetzen, de welke doór den Zeevloed onderloopen, gelyk aldan waeren de Landen, gelegen tusschen de *Deyle* en de *Nete*. Het zelve Quartier is verheven geworden tot *Markgraefschap*, en men heeft van dien tyd af den Gouverneur genaemt *Grave*, of *Markgraeve van Antwerpen*, als *Grave van de Marken* ofte *Paelen des Lands van Antwerpen*. Aen den heldaedigen *Uitlo* is des Konings Dogter ten Houwelyk gegeëven, van de welke dien zegenryken Vorst *Carolus Magnus* wierd geboren; en aldus zyn, duyzend jaeren agter malkanderen, hier uyt gesproten veële magtige Souverynen, de welke bezonder voór onze Stad eene geduerige zorge gedraegen hebben.

By deze Titelen komt nog dien van *Hoofdstad der vier Quarieren van Brabant*: 100 dat onder haere Quarieren *Bergen*, *Breda*, *Lier*, *Herentals*, *Steenbergen*, &c. van ouds begrepen worden. Dit zyn de woorden van *Guicciardinus*, meermaels aengehaeld, en om syne schoone Aenteekeningen noyt genoeg geprezen: dus maekt sy uyt, eene der XVII Provincien van Nederland.

Doór de *Jaermerkten*, gelyk ons den zelven Autheur in't vervolg wydloopig bekragtigt, wierd *Antwerpen* mede het meeste verrykt; dog, ik zoude myn beroep te buyten gaen, waer't dat ik dit alles in een Boeksken wilde gaen besluyten: zal my dan met eenige bemerkensweerdige zaeken tot slot dezer *Afdeylinge* te vreden houden, en daer aen voegen eenige getuygenissen van voórnaeme Mannen nopens onse Stad; op dat my niemand beschuldige, dat ik haer uyt my zelven zoo veel lofs toegeschreven hebbe.

Onze *Koopstad*, naer 't voorbeeld van de Steden *Loren* en *Brussel* allengskens aengegroeyt zynde, en de

buytenliggende plaetzen, als *Kipdorp, Klapdorp*, en zoo rond gaende, allengskens ingelyft, ook door de zogenaemde *Nieuwstad* vergroot, heeft toegenomen door den tyd in schoone Gebouwen en Kerken: de *Cathedrale* is zeer aenzienlyk en by de Schryvers onzer Landen hoog-geroemt. Sy was eertyds maer een *Capelleken* of *Heylig Huysken*, door devotie tot de *Moeder Godts* zeer vermaerd, genaemt de *Capelle van Onse Lieve Vrouwe op het Stoksken*: daer geschiedden veële Mirakelen; maer, het betrouwen der menschen verfwakkende, zyn deze ook beginnen op-te-houden, gelyk *Scribanius* onder andere wel aenmerkt.

Naer het overgeven van de Kerke van *St. Michaël* 1124, ten behoefte van den Apostolyken bekeerder der Ongeloovige en Ketteren, *Norberius*, ten dién eynde naer onze kusten uyt *Duytsland* overgekomen, met syne iverige Medegezellen, hebben den Prooft en de *Canoniken* beginnen te vermeerderen de *Capelle van O. L. V. op 't Stoksken*, welke tot zulken treffelyken stand vervoord is geweest, dat een ider dit verwonderde, behoudende den Naem van *O. L. Vrouwe*. Men vind beschreven dat de eerste Bouwinge volbragt wierd A° Domini 1124, wanneer *Burchardus*, Bisschop van *Cameryck*, de zelve gewyd heeft: de Versen, nog te lesen zynde agter den Authaer van *O. L. V. op 't Stoksken*, geven dit te kennen. dezen vermeerderden of door den tyd-merkelyk vergrooten Tempel, welkers bouwinge, alhoewel niet geheel zeker, anno 1352 begonst scheynt te wesen, en 1424 voltrokken, is in den jaere 1533, 5 Octobris des nagts van binnen verbrand, waer naer ook de Devotie merkelyk is gaen verflappen en verslouten; de uyt-drukkelyke woorden van *Scribanius* doen ons aen 't vorezeyde geenzins twyffelen: *Templum, Dei Matri Sacraum, absumpsit edax ignis, & quidquid hic magnum, praeter Turrim & Chorum, sistulit una dies*. Een verslindende Vuer heeft de Kerke, aen de *Moeder Godts* toegewyd, in asche geleyd; en alles, wat daer kostelyk was, behalven den Thoren en de Choore, heeft eenen rampspoedigen tyd weggenomen: anno, als

* *Undecies centum ductis & sex-quater annis*

Virginis à partu conciliante reum,

Burchardus Praesul hac atria nec minus Aram

Sacravit, medium quæ tenet Ecclesiae.

Noteert, dat men alsdan wel gewoon was de hooge Authaeren te stellen voor den Choore: in medio Ecclesiae.

voren, 1533. *Cornelius Graphæus*, een goed Dichter van synen Tyd, heeft *deze Verwoefinge* beschreven in *Helden-Versien Versu Heroico*: men weet de regte oorzaak van dezen brand niet *incendii Origine incomperit*. *Guicciardinus* drukt zig uyt in dezer voegen: In 't jaer 1533, geraakte 't vuer met groot ongeluk in *deze Kerke*, dat in korten tyd alle d' *Authaeren*, ten getalle van 57, bykans geheel verbrandde: De *Choor* *dezer schoone Kerke* is gebouwt in den jaere 1521. waer van Keyzer *Carel* den eersten steen heeft geleyd. Naderhand is den afgebranden Tempel veel heerlyker opgebouwt, gelyk men hem nog heden-dags aenschouwt; maer het is onuytsprekelyk met wat schoone Konst-stukken, zoo van de *Beeldhouw-en-Schilderkonst*, als van andere *Merkwedrdigheden* hy van tyd tot tyd verrykt is geweest: sy worden op heden wel te regt van alle *Vremdelingen* verwonderd; en men heeft op weynige jaeren aldaer gezien veel Prinsen en Souvereynen onzer Landen, de welke daer over ten vollen vergenoegt zyn geweest. Anno 1570 heeft de zelve ook gebrand, dog men vind van die schaede weynig geschreven. Men vind daer een Capittel van Heeren *Canoniken*, de welke met *agt-Præbenden* (vier hadden sy aen *Norberus* met syne Medegezellen tot behoudenis en onderstand overgelaeten) van *Sint Michiels* (daer sy van *Godefroy de Bouillon* anno 1096 gefundeert wierden) gekomen zyn ter plaetse, daer sy nu nog zyn; welke *agt-Præbenden* daer naer in twaelf verdeeld zyn geweest, gelyk men by *Diercxsens* in syn Boek, *Antverpia Christo Nascens & Crestens*, breedvoeriger ziet uytgedrukt: deze middelen, in den jaere 1240 doór verscheyde Giften en Fundatien vermeerderd wordende, zyn de *Canoniksyden* geworden ten getalle van 24. Deze Kerke dan, doór *Burchardus* tot eene *Collegiale* verheven zynde, en het gene voorzeyd is doór opene Brieven van den jaere Christi 1124, het 9de jaer syns Bisdoms bevestigt wezende, heeft met verloop van tyd verscheyde andere, zoo geestelyke als wereldlyke Voorregten bekomen, zoo doór *Bisschoppen* als *Pausen* bekrachtigt ende goedgekeurt.

Ten verzoeke van *Philippus* den tweeden, Koning van *Spagnien*, is dezen Tempel, onder *Paulus* den vierden, Paus van *Roomen*, geworden eene *Cathedrale Kerke*, anno 1559.

Men telt daer tot heden toe zeventhien overlede *Bisschoppen*, onder welke sommige Doctoren van *Lo-*

ven en onvergelykelyke Mannen: wy hebben nog het geheugen van *Henricus Gabriël van Gameren*, en *J. T. J. Wellens* * alle beyde uytstekende Iveraers, en zorgvuldige Herders, *welkers gedagtenisse in gebenedydinge* *Quorum Memoria in benedictione.*

Al wie de Historien doórblied, zal hier en daer aentreffen andere geleerde Mannen, waer doór dit luyfsterlyk *Capittel* eertyds wierd verheerlykt: *Zypæus*, *Beylerling*, en *Auberius Miræus* zyn alleen genoeg om het zelve eenen eeuwigduerenden Naem naertelaeten, welkers geleerde Schriften zoo veële tongen zyn om ten alle tyden tot hunnen lof te spreken: ziet in de *Cathedrale* een Glas aen de Noórdzyde, doór de zelve gegeven.

Ik hebbe in deze Beschryvinge wat wydloopiger geweest, als in andere; daerom gaen over tot den onvergelykelyken Thoren, en zegge in't kort, dat hy volgens *Scribanius* in syne *Origines Antverpiensum*, begunst is gebouwt te worden in den jaere 1422 (of volgens *Diercxsens* tomo 2, anno 1423) en op 96 jaeren tyds volbragt is geweest; en dit 100 konstig, en, gelyk ik zeggen mag, stout Werk wierd van hem niet zonder reden genoemd *Opus nobilissimum: een uytstekende Werk*: Den Bouwmeester of zonderlingen Bestierder vind ik elders aengeteekent en genoemd te zyn geweest *Joannes Appelmans*, andere zeggen *Jannes Amelius*. Den eersten September 1518 wierd het Kruys daer op gezet. Anno 1540 wierd in de maend Augustus den Wyzer op den Thoren gesteld; en alsdan sloeg daer eerst den nieuwen Voórslag, den 7ste Meért. De hoogte van den zelve is gemeten geweest, anno 1565, bedraegende vierhonderd zeventien voeten steen, gemeten doór zekeren Meester Steenhouwer: andere stellen 415, andere vierhonderd en zeventig, andere 432 voeten hoog, met het Kruys en Haen 450. In den zelve jaere, 15 September, is den Haen afgedaen geweest om hermaekt te worden, en beter te draeyen; lang zynde dry voeten en vyf duymen; zwaer dry-en-twintig ponden Kopers; alswanneer ook den Thoren voórzien is geweest, en meermaels na,

* Wat agtbaerheyd de Inwoonders van Antwerpen voór hunnen voórtreffelyken Inboórting alsdan betoont hebben; laet ik den Leêzer oórdeelen uyt de Beschryvinge van den toefstel, ter gelegentheyd syner Inhaelinge gedaen, en doór my met de Jaerschriften in druk gegeven.

derhand: hy heeft 622 trappen. Tot lof van die wonderbaere Pyramidie, met haere onvergelykelyke groote Triomph-Klokke, hebbe ik gefchreven in myne *Epigrammata Libro secundo*, en ik hebbe noodig geoórdeeld den Leézer deze kleynе voorgaende aenmerkingen mede te deelen, om dat fy in zeer weynige Boeken worden gevonden.

Den nog - onvolmaekten Thoren, zuydwaerts, is volgens de Aenteekeningen anno 1430 begonst geweest. Naer den brand der Kerke, 1533, is men van voórnamen veranderd, meynende dezen treffelyken Tempel te voórzien van vyf diergelyke Thorens: de nieuwe kosten hebben dit grootfch Werk verydelt.

Wy komen tot het Stadhuys, daer Guicciardinus en Scribanus geenen minderen lof van zeggen; dezen getuygt'er van in dezer voegen: *Senatoriam Domum vidimus superbo stantem vertice * vidimus jacentem ab insolenti Calorum manu; addemque flammâ septingentas privatorum Aedes, sub ingenti Divitiarum Mole fausticentes, paucis horis absumptas.* Wy hebben het Raedhuys gezien met synen luyfterlyken Gevel; wy hebben het beschouwt in asch geleyd door de opgoerige Spagniaers; en doór de zelve vlammen zeven-honderd Huysen van Inwoonders, vol Rykdommen en Goederen, op weynige uren verteert. Dit kostbaer Gebouw wierd anno 1560 begonst volgens de Chronyken, en den Fondament-steen voerde tot Opschrift: *Senatus Antverpiensis in die 27 Februarij, anno à Nativitate Christi 1560.* Hier van is ook dit oud Referyntjen:

Den eersten steen van 't Stadhuys veel Volcx leggen zag

In Antwerpen playsant voór Meert den tweeden dag.

Het Jaer van de verwoeflinge of verbrandinge stelt Scribanus 1576, gelyk ook uytwyft het Schrift, staende op eene der Schouwen van het zelve Huys Oostwaerts: als ook den jaere van de nieuwe en laeste opbouwinge 1581. †

* De Statue van Brabo is ontrent den Jaere 1586 van den Voórgevel afgedaen geworden, naer aldaer geslaen te hebben ontrent 20 jaeren, en men heeft de zelve gestelt op de Werfpoorte: het Beeld van O. L. V. is doór de Sodales S. J. eodem anno daer gestelt geweest.

† Anno 1560 werd dit Huys gemaakt, En in 't 76 werd het verbrand, In 't 81 weder opgeraekt Doór Bouwmeester met verstand.

Den Magistraet heeft 19 November 1581 van het zelve bezit genomen.

Ik wille hier niet wydloopiger zyn, want *Guicciardinus* heeft des-aengaende zoo veel gefchreven, dat hy al te zeer tot onzen lof fyne Penne miffchien heeft beftéed: ik zegge alleen, dat wy *eertyds* gehad hebben veële voortreffelyke Mannen, de welke zoo om Geleerdheyd als Godtsdienftigheyd van de Naerkomelingen geprezen moeten worden. *Rockoxius, Phil. Rubenius, Scholirius, Gevartius, Graphæus, Bochijs* en veële andere bevestigen myn zeggen zoo zeer, dat ik my op hunne Schriften maer te beroepen hebbe, de welke hier van onwederleggelyke Getuygens zyn.

De *Borfe*, gelegen in het midden der Stad, de welke men houd dien Naem gekregen te hebben van zeker *Wapen* voerende *dry Borsen*, staende voór een oud *Gebouw* tot *Brugge*, ontrent zekere opene plaetse, zeer wel gelegen voór alle *Wyken der Stad*, is eene aenmerkensweérdige Plaetse, tot allen handel van *Koopmanschap* pen zeer bequaem, en over eenige jaeren, niet zonder groote kosten, van eenen nieuwen grond voórzien: sy is gestigt geweest in 't jaer 1531 naer de aenteekeninge van den voórnoemden Schryver, en volgens *Geloofweérdige Bemerkingen* van oude Liefhebbers der *Historien* en merkweérdige Stigtingen heeft men den elfften van *Julius* tot het fondeéren daer aen beginnen te graeven. *Beyerling in Magno Theatro* geeft haer den volgenden lof: *Habet & Antverpia Forum Mercatorum, gemind Turri & Horologiis insigne, celebrandis Negotiationum Commerciis adeo opportunum, ut alibi par non invenias &c.* Antwerpen heeft ook eene *Koopmans-plaetse*, verciert met twee *Thorens* en *Uerwyzers*, zoo gerieffelyk om in alle slag van *Goederen* te negotieëren, dat men elders geene diergelyke vinden zal, &c. En hy haelt ons aen de volgende *Verssen*, de welke om hunne zeldzaamheyd hier worden bygevoegt:

Mundi anima, ut verum, moderatur Nummus habenas,

Terrasquæ & Tractus conciliat Marium:

Difce Hospes, toto quamvis divisus ab orbe,

Hic tibi si nummus, non peregrinus eris.

Het Geld, de Ziel van all's, gelyk men ziet geschieden,

Heeft over al bewind, te Water en te Land,

Al wie maer Geld en heeft vind hier ook d'overhand,

En zal, schoon Vremdeling, als Eygenaer gebieden.

Merkweérdig zyn de 50 *Pilaeren*, waer doór sy ondersteunt word, om dat elk diér op eene verschillige wyze uytgehouden is: Men houd daer soderd het jaer

1758 tot heden toe twee vrye Jaermerkten. De voorgemelde vyftig konftig-gevrogte Pilaeren onderfteunen zes-en-veertig Boogen; vier dubbele doorgangen hebben het uytzigt op de voornaemfte Straeten: &c. Benevens die wonderlyke Zaele met haeren Theater, daer men de Konft-ftukken der Voornaemfte *Nederlandsche Meesters* geplaetft ziet, is aldaer nog eene overal-vermaerde *Koninglyke Academie of Teeken-Schoolle*, naer het *Leven*, en de beste *Aniken*; benevens de *Boetfcer-Bouw*-en-*Doortigt-kunde*: alwaer men alle jaeren uytdeyld de Pryfen aan de neérftigfte Queekelingen, de welke, om zoo te fpreken, van alle Geweften der Wereld hier henen komen, om hen te oefenen in zoo lofselyke Konften.

In den jaere 1583 is dit voortreffelyk Gebouw afgebrand, maer wederom, *eodem anno*, van Stads-wegen herftelt geweest, gelyk wy in eene aldaer-nog-zynde Inscriptie aengeteecken vinden.

Hæc Mercatorum Basilica, cum Febr. die XXIII MDLXXXIII foruito conflagrasset incendio, eodem anno à S. P. Q. A. Restaurata fuit. Phil. Schoonh. & Petro Aloft. Co-ff.

Onder andere *Merkweêrdigheden* heeft men hier ook het *Effen-en-Ooftershuys*, eertyds geweest hebbende als den Staepel van alle *Koopmans-Goederen*. *Guicciardinus* noemt het zeer wel *het zeer fchoon en kostelyk Ooftershuys*, om dat alle beyde deze hoedanigheden ons als met den vinger aentoonen *die overvloedige voorgaende Tyden*, alwanneer men zig niet ontzien heeft zoo groote fommen Gelds tot den *Koophandel* te besteden. De Schryvers blaazen den roem van dit *weêrgaloos Gebouw* langs zoo veelé *Trompetten* uyt, als het gantfche jaer dagen heeft, om dat men aldaer zoo veelé, of nog meer *Venfters* tellen konde. Ik hebbe ook elders tot het zelve eynde myne *Dicht-Penne* beftééd, gelyk den *Lezer* is bekend, en ik hope tot lof van den *herftelden Koophandel* op synen tyd mynen *Inkt* met meerder vlyt te laeten vloeven. 1557 wierd dit *Gebouw* begonft.

De Schryvers fpreken ons nog van het *Engelfch, Portugiefch*, en andere *Huysen*; ook van de *Munte*, *Tapifliers-Pand*, *Zilverfmit-Pand*, en van de *sterke en hoogverheve Vleefch-halle*, anno 1503 volmaekt; Item van de *nieuwe Stadswage*, gemaekt 1547, en van andere *aenmerkelyke Dingen*.

Daerlaetende ook te handelen van zoo veelé *Godtvrug-*

nige Stigtingen en Fundauien, zal ik my nog een weynig keeren tot het *buuten de Stad gelegen Kasteel*, zynde een der sterkste van gansch *Europa*, gelyk de *Franschen* anno 1746, tot hun groot nadeel ondervonden hebben. Met de overkomste van den Hertog van *Alba*, als Gouverneur der *Nederlanden*, de welke doór de Inlandsche Oorlogen voór het grootste deel bedorven waeren, zyn'er veële nieuwe *Sterktens* gemaekt tegen de Aenvallen der *Rebellen*: het Casteel van *Antwerpen*, eerst voórgenomen zynde te bouwen, in, of digt-by de *Abdye van Sint Michaël*, is eyndelyk, naer verscheyde beraedingen, gemaekt geweest op de *Zuyd-zyde* van de *Stad*, anno 1567, of korts daer naer, den voórzigtigen *Pacieco* Fortificatie-meester gestelt zynde; en alsdan wierd ook afgebroken eenen ouden Thoren aen de *Croonenborg-Poorte* (waerschyndelyk zoo genaemt van eene oude *Keyzers-Kroone*, die men schryft daer eertyds boven gestaan te hebben) als een *Teeken* of *Merk* van het *Heylig Roomsche Ryk*. Dit Casteel heeft syne particuliere *Vestingen* (in onse tyden merkelyk versterkt) de welke van ouds in dezer voegen bygenoemt zyn geweest: het eerste naer den Waterkant: *Bulvardo del Duco*, het tweede naer *Sint Joris*: *Bulvardo del Ferdinando*. Het derde ook naer *Sint Joris*: *Bulvardo de Toledo*. Het vierde naer den Waterkant: *Bulvardo de Alva*. Het vyfde naer het Kiel: *Bulvardo de Pacieco*. *Duc d'Alba*, heeft op de *Middenpleyn*, anno 1570, 19 Mey, van Koper of Metael doen stellen zyn Afbeeldzel of Statue, tot een *Teeken* zyn'er *Victorien* over de meeste *Muytmaekers*; hebbende onder de *Voeten* nog twee *Metaele Beelden*, de overwonne *Vyanden en Rebellen* beteekenende; het Opschrift van het *Pedestael* geeft dit te kennen in meerdere woorden: *Ferdinando Alvarez de Toledo, Alba Duci, Philippi secundæ Hispaniarum Regis apud Belgas Præfecto; quod extincta seditione, rebellibus pulsus, Religione procurata, Justitiâ cultâ, Provincias Pace firmavit, Regis optimi fidelissimo Ministrum*. Dit Beeld is daer naer doór de *Geusen* gebroken; en men heeft daer van *Canon* gemaekt.

Doen de veranderingen en waerigheden met zoo groote ongeschiktheden de *Landen* overquaemen, zoo wierden bynaer alle de sterke *Kasteelen* der *Provincien* ten gronde geworpen; maer het Casteel van *Antwerpen* wierd alleenelyk afgebroken, aen de tyde daer men langs binnen de *Stad* komt. Zoo vermeld ons *Guicciardinus*; en ik bevinde by andere nauwkeurig aengeteekend, dat het zelve langs dien kant

wederom bewalt is geworden, naer dat den Prince van Parma (daer ik breedvoeriger zal van wezen in de zefde Afdeylinge) Antwerpen onder fyne Magt gebragt hadde. *Scribanius* stelt dit *Castrum* onder de wonderen der menschelyke Uytvindtels: *Inter prima Operum humanorum prodigia Arx est Urbis hujus &c.* Maer wat zoude hy niet zeggen, ziende de tegenwoordige byna-onverwinbaere gelfteitenisse? Hy zoude stom staen over die ongemeyne Versterkingen en Verbeteringen, de welke nog altyd door goede voorzorge worden agtervolgt, en voór-al over dat kostbaer en zeldzaam Waterwerk, het welke over eenige jaeren door Ordre van Maria Theresia, die onvergelykelyke Keyzerinne-Koninginne, eene alderzorgvuldigste Moeder haerer lieve Onderdaenen, gemaekt is geweest aen den kant van de Schelde; alwaer het zelve niet zonder verwonderinge word beschouwt. Van dit Casteel mogt *Surius* in *Commentario* dan wel zeggen: *De Castri illius Amplitudine & Munitione satius est nihil dicere, quam parum pro dignitate.* 't Is beter hier van niets, als niet genoegzaam te zeggen.

Ik zoude ook mogen aenroeren dat *nur* en konstig Werk, uytgevonden door den voórnoemden Schoonbeeckius, waer door de Brouwers in de Nieuwstad, alle en igelyke, zoo wanneer het hen beliest, het Water uyt de Herenialsche Vaert, tot hunnen Dienst door onderaerdsche buyten in hunne Huysen kunnen laeten; ten waere dat my bekend was, dat een zeker deftig Schryver met korte woorden het zelve hadde voór-gedaen in dezer voegen: *In unam Domum aquam coëgists, quæ exinde in omnes destuat Officinas cerevisarias; tantumque singuli, nullo labore, admittunt, quantum res postulat; nusquam deficiente flumine.*

Om de Tyds-omstandigheyd zal den Lezer hier ook gelieven te gedenken aen het Fort Lillo, hedendags zoo vermaerd, gelegen aen de Noordzjde der Schelde, van waer de Hollanders onze Polders onlangs hebben onder water gezet, de grootste schaede en ellende veroorzakende: De zelve Sterkte is voór ons te aenmerkelyker, om dat sy anno 1584 door de Inwoonders van Antwerpen is gebouwt geweest. Insgelyks kan men hier gedenken aen den berugten slag van Eeckeren, voórgefallen in den Jaere 1703, 30 Juny, met de Franschen en Spaenschen, tegens de Hollanders; van welke laeste op die plaetse over de 3000 dood gebleven zyn, behalven de gequettste en gevangene.

Hier mede trekke ik ten dezen propofte de hand van

het Tafereel, en fluyte deze *Afdeylinge* met de getuygeniffen van Geleerde Mannen, de welke fy tot lof van ons Antwerpen hebben naergelaeten.

Chriftophorus Stella noemt Antwerpen: *Totius Terrarum Orbis forum nundinarium*. De algemeyne Koopmerkt van gansch de wereld.

Hembridcurtus Leödicenfis: *Dominam Scaldis*. De Meesterffe der Schelde.

Guftianus Hanno: *Splendidum in fpaciofiffimo Oceani brachio Oppidum*. Een fchoone Stad aen den wydutgeftrekten Erm van den Oceaen.

Heda Batavius: *Belgii nostri Corynthum*. Een *Corynthus* van ons Nederland.

Bertilius Luceburgenfis: *Emporii omnibus numeris absoluti Exemplar*. Het Afbeeldzel van eene aldervolmaakte Koopftad.

Carolus Stephanus zegt, haer te zyn *Nobile in Brabantia Oppidum, in ripa Scaldis, variis Europæ Nationibus frequentatum, mercimoniis mirum in modum florens*. Eene aentienelyke Stad in Brabant, aen den Oever der Schelde, doór veelerlye Natien van Europa bezogt, doór den Koophandel grootelyks bloeyende.

Hierom mogt *Scribanius* wel zeggen: *Antverpia, vifa femel, Patriæ plerifque oblivionem perfuader*. Antwerpen, maer eens gezien zynde, lukt het meefteendeel om hun eyge Vaderland te vergeten.

Vrientius noemt-ze eene Gifte der Goden: *Deorum munus*.

Lipfius zegt, haer te wezen als de Ooge van de andere Steden. *Urbium Ocellus*.

Andere geéven haer den naem van eene Koninginne der Steden. *Regina Urbium*.

Cornelius Graphæus heeft'er een geheel Latynfch Gedicht van gefchreven: en den geleerden *Bochius* een fchoon *Epigramma* of *Punfdicht*.

Den Lezer dan zal hier mede, zoo ik meyne, voldaan zyn; ten waere dat hy my indagtig maekte, dat ik zoo weynig van omte groote Konfenaers in verfcheyde Wetenfchappen hebbe gefproken: Dat hy zig dan in het geheugen bringe eenen onnavolgelyken *Petrus Paulus Rubens*, *Antonius van Dyck*, *Abraham Janssens*; eenen zoogenaemden *Langen Jan*, *Thyffens*, *Zegers*, *Jordaens*, *Craeyer*, *Pepyn*, *Teniers*, en ontelbaere andere; welke voór het grootfte deel aen Antwerpen verpligt zyn, en hunne goede Geboorte, en hunnen gewenfchten voortgang. *Guicciardinus* is wederom hier overvloedig in Aen-

teekeningen, zelfs van de *Konststukken*, door onze hooglofelyke *Werk-baeren* geschilderd, met de aenwyzinge der plaetze. Mede teekent hy aen *andere groote Vernuftzen in verscheide Uytvindingen*, de welke, al is't dat sy alle tot *Antwerpen* niet geboren zyn, egter in alle ervarentheyd daer zyn voortgezet.

Onder de grootste Verstandenen van synen tyd is geweest den scherppzinnigen *Abraham Ortelius*, uytneemende *Geographist*, wiens *Grafftede* nog te zien is in de Kerke der Abdye van den heylygen Arts-Engel *Michaël*.

Den grooten *Qeho van Veen*, Meester van den nog-grooteren *P. P. Rubens*, heeft niet alleen in de Schilderkonst, maer ook in de Geleerdheyd ten allen opzigte uytgeschenen; hier van doen blyk syne verscheide hier en elders in Druk gegevene *Zinnebeëldige Werken*; en alhoewel hy niet geboortig was van *Antwerpen*, hy moet nogtans aen de zelve Stad synen Voortgang toefchryven.

Den Verlichten *Melchior* en synen Zoon *Gaspar van Baerle*, alhoewel dezen in *Holland* meest syn Leven in alle slag van Wetenschappen verlieten heeft, zyn Inboorlingen van *Antwerpen* geweest; men mag den laesten by alle dit nog noemen *eenen tweeden Virgilius* in syne *Latynsche Helden-dichten*.

Voegt daer by de volgende uytstekende Verstandenen, zoo Geestelyke als Wereldlyke: *Laurentius Beyerlinck*, *Antonius Sanderus*, *Christophorus Buken*, *Daniël Papebrochius*, *Petrus Stockmans*, *Jacobus Eyckius*, *Joannes Baptista Grammayus*, *Joannes Woverius*, *Janus Gruenerius*, *Judocus de Weerdt*, alle geboortig van *Antwerpen*, alle Vermaerd door hunne geleerde Boeken. Is't dat gy ook eenige kennisse-wilt hebben van de oudste *Stamhuyzen* onzer Stad, leest het Boeksken, geïntituleert: *Senatus Populique Antverpiensis Nobilitas, sive septem Tribus Patricie Antverpienses*.

Onder de *Vrouwen* zelfs, de welke aen onze Stad eenigen roem hebben gebaert, is'er eene gevonden, de welke de *Mannen* van haeren Tyd niet en heeft moeten wyken; deze is geweest de *Deugd-en-Letterryke Anna Byns*, welkers *Dichtkundige Werksken* (aenmerkende die Tyden) vol Geest en Religie zyn.

Ik zoude te wydloopig worden, bleef ik nog stryden in deze worstelbaen; my dunkt, dat ik de *Kroone van Heerlykheyd* voor onze Stad evenwel zoo verre

verdient zal hebben, dat niemand van alle de andere nabuerige Steden de zelve met meer recht zal konnen afeyllichen, of mogen draegen; daerom:

Wie Antwerp heeft gezien, wat wilt hy voorder treden?

Hy vind in eene Stad al wat hy elders vond:

Dus wie tot haeren lof naer eys zig wild' besteden,

En was'er nimmermeer zoo welbespraekten mond:

Ook schreef'er geene Pen, gelyk sy dient te schryven,

Genoeg tot haeren lof, want s' heeft al meer verdint;

Zoo dat wy ons gezeg nog andermaelen styven,

Dat wy gebleven syn, daer haeren lof begint,

VYFDE AFDEYLINGE,

Handelende van de *bezonderste Voórvallen*, zoo blyde als droeve *Gebeurtenissen*, in vorige tyden aen onze *Stad* overkomen.

IK zoude tot inleydinge van dezen Artikel kunnen te voórschyn brengen verscheyde harde Winters, alswanneer de Rivieren als in Marmere Vloeren verandert waeren; B: E: onder den Keyzer *Phocas*, doen de Zee, volgens *Nicephorus*, eene menigte van doode Visschen heeft uytgeworpen: als ook onder het Ryksbestier van *Justinianus*, waer van *Zonaras* ons verhaelt, dat de gepluynde en viervoetige Dieren zig getrukkelyk lieten vangen: mede onder *Constantinus Goprozynus*, gelyk *Sigebertus* aenteekent: en wel besonderlyk, volgens de Jaerboeken van *Vrankryk* A° 821, dat de Rivieren *Rhenus*, *Danubius*, *Albis* en *Séquana* teenemael bevrozen lagen: item, gelykerwys *Sidonius* ons mededeelt, dat in den Jaere 1126 de Riviere *Padus* aen alle lastdraegende Beesten tot eenen weg verstrekte: eyndelyk na de Waernemingen van *Cranquius*, A° 1323, dat men over de Zee van *Duytsland* naer *Pruysland* ging, en overal bequaeme vernagtingen vond.

Dit alles, en veel meer daer benevens, zoude ik uyt verscheyde geloofbaere Schryvers aen den dag konnen haelen; ten waer ik beloóft hadde niet-wydloopig te zullen zyn. Voegt daer by, dat de *Schelde* myn bezonder oogmerk is geweest in de onderneming van *deze Beschryvinge*; ten welken eynde ik alnog blyve myn bezonderste werk maeken van de *aenmerkelykste Voórvallen*, de welke op, en ontrent de zelve gebeurt zyn. Ik zal dan gaen handelen van eenige Winters, in de welke de gezeyde Riviere bevrozen heeft gelegen, tot voldoeninge van alle Historie-minnende Liefhebbers.

Sigebertus, een oud en geloofbaer Schryver, getuygt ons onder andere, dat in den jaere 1124 de Wateren en Rivieren dóór den aenhoudenden en strengen Vorst in opene wegen verandert waeren. In *Brabant* zyn, volgens den zelve, de Koude en Vorst alsdan afgrysfelyk geweest; en men kan'er uyt besluyten, dat de *Schelde* insgelyks bevrozen was, vermits dién Schryver geene Waters is uytnemende.

De volgende jaeren, de welke *Grammayus* uyt verscheyde *Auteurs* heeft aengeteekent, volgens syn eyge woorden (*ex diversorum Memoritis collegi*) deele ik den Lezer

hier mede: 1383, 1401, 1405, 1442, 1447, 1463, (of, gelyk andere zeggen, 1464) 1466, 1478, 1482, 1491, 1494. Hy voegt'er by, dat de Riviere (te weten de Schelde) alsdan zeer hard vervrozen heeft gelegen: *Gelu extra morem & modum adstrictum flumen admirationi fuit.*

Annis 1511, en 1512, heeft het zoo grooten Vorst en langen Winter geweest, dat van 14 Novembris tot 18 Februarii den zelven geduert heeft; zoo dat men over de Schelde voer met alle slag van Wagens, zelfs tot Zuydbeveland toe, en andere Zeeusche Eylanden.

A° 1517, volgens het *Antwerpsch Cronykje*, was den Winter zoo onverdragelyk, en den Vorst zoo sterk, dat men tot Antwerpen en tot Borge over de Schelde liep: men kwam van Zeeland in Brabant met alle Rey-en-Vragt-geuwyg.

De jaeren 1523, 1533, 1551, volgens den meermaels gemelden *Grammayus*, zyn aenmerkelyk doór diergelyke gebeurtenissen.

A° 1564, volgens het bygebragt *Chronykje*, ging men op Sint Stevens - dag over de Schelde, voór Antwerpen, de welke 13 dagen lang bevrozen lag: men zag aldaer Tenten, Kraemen, en grooten toeloop van Volk: het Ys was eenen voet en elf duymen dik.

Het jaer 1565, en zonderlinge 1566, hebben mede hier hun deel in gehad, gelyk men by geloofbaere Auteurs vind bekend gemaekt.

A° 1568, zoo in de *Chronyken* ook iste zien, ten tyde van Duc d'Albe, was de Koude 14 dagen lang onverdraegelyk: tot Sint Bernards liep men over en weer de Schelde: den Vorst, zonder langen tusschentyd, was aenhoudende wel thien weken; en op den negensten Meert 1569 begonst het eerstmael te ontdoeyen.

Den jaere 1574 dient hier mede aenmerkt.

A° 1594 vroós het 9 weeken agtervolgens, en men ging voór Antwerpen op de Riviere: men zag daer vericheyde Vreugde-teeken.

A° 1600 lag insgelyks de Schelde, voór Antwerpen, toegevrozen doór den fellen Vorst: men voegt'er by, dat de Rivieren de Maes en den Rhyu het zelve lot beproeft hebben; gelyk de Jaerboeken ons vermelden.

A° 1608 was het zoo koud, als het by menschengeheugen oyt hadde geweest, geduerende vier weeken: men aenschouwde met duyzende menschen op de Schelde: men bragt daer op Bier, Wijn, en allerlye Levens-behoefstus. Dit is uyt een geloofweerdig *Manu-*

Script doór my zelfs uytgetrokken geweest, met meer andere omstandigheden, welke ik, om dat-ze tot ons oogmerk weynig zyn doende, alhier verzwylge: men kan daer van zien myne *Saemenspraake tusschen Zomer en Winter*, anno 1776, over den *harden Winter*, en de *soeliggende Schelde*, doór den Druk gemeyn gemaakt.

Annis 1622 en 1624, zoo men beschreven ziet, heeft de *Schelde* ten tyde van bynaer twee maenden toegelegen, en, dat schier ongeloovelyk is, het Ys was vier *Cubius* dik, gevende aen alle *Sled*den, *Peérden*, *Vragt-wagens* &c, eenen vollen toegang. Dit word ons doór *Byerling*, een geleerd Man, mede-gedeelt.

A° 1635 liep men eveneens over de *Schelde*: de aen-teekeninge des dags is van den 28sten *Januarius*.

A° 1670, volgens zeker gedrukt Boeksken, vroóds den gezeyden op-en-af-vloeyenden Stroom toe op vier dagen; waer op men maekte dit Jaerschrift:

'T SCHELDT BEVRIEST IN DEN TYT
VAN VIER DAGEN.

A° 1684 zag men de *Schelde* tot aen de *Kraen*, in de Maend van *Februarius*, bevroózen liggen, beginnende van den kant der *Slyk-poorte*: langs de ander zyde vaerde men over en weder aen het *Bier-hoofd*: men noemde dit den *Vaer-ys*; om dat den *Ysgang* en het *Overvaeren* saemen geschieden.

Onze Tyden wat naerder komende, vind men beschreven, en heeft het nog bekragtigt doór de getuygenisse van zommige nog-levende Persoonen, dat, anno 1709, dezen zoo grooten *Water-plas* vervozen heeft gelegen: het Jaerschrift maekt ons groote rampen indagtig:

FRIGUS OCCIDIT HOMINES.

A° 1716 lag de *Riviera* al wederom toegevrozen zes & zeven weken: men zag daer Tenten, en alles was'er te bekomen: de vast-liggende *Schelde* droeg *Vee*, *Sled*den, *Wagens*, &c.

A° 1740 was de koude zeer groot, daer met duyzende menschen nog weten van te spreken: de *Schelde* lag aen *Hoboken* langen tyd zeer vast, dog maer weynige uren voór *Antwerpen* in het afloopen.

A° 1763, naer eenen langen Winter te hebben onderstaen, zag men het zelve aen de Dorpen van *Hoboken* en *Cruybeek*, over de vier weken; egter daer naer in het afkomen der Tyde maer eene korte wyle aen de *Werre*: men zag'er eenig Volk; niemand is verdronken.

Eyndelyk, anno 1776, zag men op den vaſt-geronnen *Waer-vloed*, over de vier dagen aen de *Werve* toegelegen hebbende, beginnende ontrent den Dorpe van *Auſtruweel*, tot aen het *Bierhoofd*, alle Vreugde-teecken: het *Hoorne-Vee* ging gemakkelyk over en weder: men verkogt daer allerhande Spyzen en Dranken: de uytgeſtrekte Vlake was krielende van alle ſoórten van Liedén, en ik mag'er tot beſluyt, ſchoon ik'er elders wyd en breed van geſchreven hebbe, nog van zeggen:

't *Was Winter*, maer men zag daer niet als vreugden plegen;

't *Scheén* dat den Zomer dit benydde boven al;

't *Was Winter*, maer men wiſt van leed nog ongeval:

Want ider, groot en klyn, was tot de Feest genegen.

Is't dat ik aen de Goón iet mag voór my verſoeken,

Dan vraeg ik, dat het ſchip van 100 een' blyden Tyd,

Die ons, ja *Vremde zelfs*, zyn vreugden had bereyd,

Altyd bekeni mag ſlaen in treffelyke Boeken.

Van de jaeren 1783 en 1784, waer het onnoodig veel te zeggen; de rampen, hier en elders geſchied doór de *Overſtroomingen der geſtremde Waters*, zyn maer al te wel bekend.

De hardſte Winters beſchreven hebbende, zal ik een korte aenwyzinge doen van de voórnaemſte *Overſtroomingen*.

A° 860 hebben de Nederlanden, en zonderlinge *Holland* en *Zeeland*, doór de *buytengewoonelyke Overſtroomingen* groote ſchaede geleden; alſwanneer Menſchen en Beesten in grooten getalle verdrongen zyn: den *Rhyn* zelfs is doór de geweldige Oplooppinge des *Zee-waters* in ſynen ſtreék geſtut geworden; zoo dat hy wederom te rugge keerde. Ziet dit in de *Chronyken* van dat Land, met onuytſprekelyke onheylen uytgedrukt.

Van den gezeyden jaere 860, om de *algemeyne Overſtroomingen*, willen zommige hebben, dat de *Vaenen* of *Moeren* zouden gekomen zyn; maer de beſte Autheurs ſtellen dit vroeger, en zeggen, dat eenige jaeren voór de Geboorte *Chriſti* over alle deze Landen gegaen is eenen *zeerverſchrikkelyken Watervloed*; die ſy nog noemen den *Cimbrisſchen Zondvloed*: doór welke grouwelyke doorbreek alle die onuytſprekelyke ſchaede hier en elders is veroorzaekt geweest; zoo dat de grootſte Boſſchen te-neér-geworpen zyn, en alles ondergelopen is.

In't jaer 1170 is't *Zee-water* doór geweldige stormwinden zoo verre gekomen, dat het geraekte aen de Muuren der Stad *Uyrecht*; en dry jaeren daer naer wierden bynaer alle de omliggende Landen overftroomt; ja de fterkste gebouwen wierden doór den *Storm-wind* om verre geworpen. Men vreesde voór eenen nieuwen *Zond-vloed*. Men fchryft bynaer het zelve van de jaeren 1361, 1367, 1570, en andere; dog wat onze *Schelde* aengaet, daer van vinde ik, nopens *Antwerpen*, de volgende onheylen aengeteekent.

A° 1288 is de *Schelde* boven maeten hoog-gewaffen; en veële Landen, anderzins hoog-gelegen, waeren van het Water niet bevryd. Het zelve zegt *Opmeer* gefchied te zyn anno 1300.

Van het jaer 1320 word ons even-eens groot onheyl gemeld; den dag was diën van de *H. Elifabeth*, volgens dit Vers:

Elifabeth flevit, Mare crevit, Holandia flevit.

De jaeren 1446, en 1463, dienen hier mede aengevoegt te worden: van het laefte is nog dat oud Versken:

Si Scaldia crefcit, ager & rus omne pavefit.

Anno 1468, voór den Feefdag der *H. Urfula*, was het geen en minderen Watervloed, volgens dit oud Referyntjen:

*De Zee die brogh de Landen verlies,
Als alle die Maegden Feeſte wiës.*

Verſtaet bynaer het zelve van den jaere 1477, als wanneer de *Dyken* grootelyks beſchaedigd zyn geweest, en de Landen veël geleden hebben.

A° 1530 heeft den *Watervloed* vele Menſchen en Dieren het leven doen verliezen; bezonder in *Brabant*, *Holland* en *Zeeland*: *Beyerling*, in *Magno Theatro*, zegt'er van: *Diluvium particulare in Brabantia, Hollandia & Zeelandia multa millia Hominum abſumpſit, menſe Novembri, anno 1530.*

Het jaer 1532 heeft bezonder aen die van *Antwerpen*, nopens den *Water-vloed*, zeer ſchaedelyk geweest; men maekte alſdan dit Dichtjen:

*Quot clades Pecori, vicis, mortalibus, ari
Sola parit Pelagi vis, parit una Dies.*

Aengaende het jaer 1534 zegt het *Chronicon Carionis*, dat dry dagen voór *Sente Gillis* hier zoo grooten *Storm* en *Water-vloed* waeren, dat'er vele Schepen verdronken, en ontallyke menſchen verongelukten.

A^o 1551, den 15 Februarii, was het tot *Antwerpen* zoo hoogen vloed, dat hy zeer groote ſchaede dede: men rekende dezen onder eenen der hoogſte vloedén: *Zandvliet*, *Offendrecht* en andere Dorpen overſtroomden.

A^o 1558 was het alhier eenen zoo afgryffelyken Storm, dat'er vele Menſchen op de ſtraeten dood bleven van de ſteenen; de ſchaede te Water was onbeſchryfelyk.

De Jaeren 1561 en 1562, doen ons aen diergelyke rampen gedenken; het laeſte der twee gemelde jaeren was het *Antwerpen* zoo hoogen vloed, dat'er in de *Nieuwſtad* eene Spuyte brak, die de zelve dede onderloopen; den wind was zonder weérgade.

Van het jaer 1570 word ons iet diergelyks in de Chronyſkens medegedeélt. Het ſcheén eene ſtraffe te zyn over de *gepleegde mishandelingen der Beelden en Kerken*, gelyk te kennen geéft het Boekſken *de Opkomeſte der Nederlandſche Beroerten*.

A^o 1606 waeren den Storm en *Water-vloed* zoo vervaerlyk, als men oyt gehad hadde, niet alleen hier tot *Antwerpen*, maer ook in *Holland*, *Engeland*, *Vrankryk*. Men vind beſchreven, dat in onze Stad vier of vyf Thorens wierden afgeſmeten, en de Glazen in *O. L. V. Kerke* uytgeſlagen; vermits daer eenen ſwaeren hagel-flag mede gemengelt was, &c. Men mogt dan wel ſchryven:

OMNIA CADUNT,

Anni 1643, 1682, 1703, 1715, 1717, 1736, 1739, 1763, 1773, 1775, 1780, (eenige andere jaeren daerlaetende) zonderlinge 1771, alswanneer Daken, Schouwen, Gevels afvlogen doór de rukkende winden, hebben mede vele Inwoonders alhier doen verzugten. De andere ellenden, de welke ons *Antwerpen* van de Aerdbevingen in de jaeren 1382, 1395, en nog in onze tyden gevoelt heeft, als mede de Diertens, annis 1315, 1363, 1439, 1477, 1522, 1557 en zoo voorts; daer by nog de ongelukken van Brand, annis 1263, 1397, 1456, 1499, 1541, 1546, 1576, en van laetere Gebeurtenissen, als 1713, 1718, 1746, &c. Item de Peſtilentieéle Ziekten, waer doór in de jaeren 1511, 1512, 1529, 1571, 1603, 1624, 1625, 1626, 1627, 1678, en op onze tyden doór diergelyke, onze Stad beſmet is geweest; deze alle verſwyge ik, om dat ik eenige, ons meer aentreffende, tot ſlot van dezen Artikel nog dien te verhandelen.

Oudere *Verwoefingen* en meerbekende *Rampen*, die de *Nederlanden*, behalvens andere *Ryken*, overkomen zyn, vind ik nergens, als die, de welke doór de *Noórdmannen*, *Hunnen*, *Longobarden* en andere vreemde *Volkeren* bedreven zyn geweest. * *Veële* dingen, die *Tyden* betreffende, zyn ons onbekend; eendeels om de *Oudheyd*; anderdeels om de *verwoefingen van Kerken en andere Gebouwen*; &c. *Scribanus* getuygt, dat deze *Volkeren* ons *Antwerpen* ook *verwoeft* hebben: *Ambuffi hæc etiam flamma Antverpiam, in Scaldæ littore Urbium longè primam*. Op eene andere plaets zegt hy: *Extrema passim à Danis Antverpiam, ac in ignibus totam confedisse vetus Codex restaur anno 837. Dat Antwerpen van de Denen* (vervoegt met de *Noórdmannen*) *het uyterste beproeft heeft, en in affchen gelegd is geweest, volgens een oud Register, ten jaere 837. Dog Petrus Megerlinus, (en meer andere) volgens de Aenteekeninge van Sigeberus, stelt het jaer 836. Al wie, nopens dezen Artikel meer uytleg verzoekt, neéme de moeyte van de Schryvers daer over naer te zien: hy zal daer ook vinden, hoe sy doór verschevde Vorsten nu en dan overwonnen, en eyndelyk geheel en gansch verdreven zyn geweest: sy hebben meer als eens 't Nederland verwoeft, iteratis vicibus; en dat voórnaementlyk anno 830, met onuytsprekelyke schaede.*

Niet min merkweêrdig zal het voór ons zyn, hier op-te-haelen de *Tyden van Marten van Rossem*; om dat sy omgaf de *aengrenzende Landstreeken* betreffen. Dezen, uyt den Lande van Hertog *Willem van Cleve* verraderlyk gekomen zynde in 't *Quartier van Brabant*, in schyn van *Vriend*, schreef hem *Heere van Piroyen en oversten Veldhofman des Konings van Vrankryk*: hy hadde met zig een groote menigte van *Boeven en Roovers*, die den *Akkerman* grooten overlast deden, plunderende ten alle kanten, en verbrandende *Dorpen en Vlekken*: hy is ontrent *Antwerpen* gekomen op den 25 van *Julius* anno 1542, meynende die *Vermaerde Koop-Stad* te verraeden en in te nemen; het welke den *Almogenden* verhoed heeft; Het *Antwerpsch Chronykje* stelt 24 *Julii*, op *Sint Jacobs Avond*, dit geschied te zyn; als-

* *De Verwoefingen der Nederlanden doór de Wandaelen, circa annum 406, doór de Francken of Gallen 410, doór Attila Koning der Hunnen 450, zyn 100 merkweêrdig niet; de Historien zyn desuengaende zeer duyster.*

wanneer *Marten van Rossem*, met eenen grooten hoop Krygsvolk (meest verlaetene Volkeren) voór *Antwerpen* gekomen zynde, op *Sinte Willebrords-Veld* is neder-geslaegen, liggende daer dry dagen en dry nagten, en de *Stad* uyt den naem des Konings van *Vrankryk* op-eysschende; daer sy geen antwoord op gekregen hebben*: sy hebben alsdan veele Hnyzen en eenige Kerken afgebrand ontrent deze *Stad*; in de *Kempén*, te *Walem*, te *Duffel*, ontrent *Mechelen*, en elders hebben sy groote schaede gedaen aen *Meulens* en andere Gebouwen: men vind ook aengeteekent, dat de *Caruysers*, het *Begynhof*, *Sinte Willebrords-Kerke*, en het *Clooster Ter Nennen*, met vele Speelhoven zyn verbrand. Sy staken, als sy vertrokken, alle de *VVindmolens* in brand, de *Voorstad* geheel ende gansch verdervende; gelyk sy de *Stad Lier*, dog te vergeefs, met het zelve bedreygt hebben. Konnende tot *Loven* syne Verraderye niet te wege brengen, zoo is hy met syn Gespuys voorts getrokken doór *VVals-Brabant* (dat ook jammerlyk verbrandende) naer *Vrankryk*. *Surius* getuygt'er van, dat deze *Verwoefing* zo veel te ellendiger was, om dat'er geenén Oórlog aengereyd was geweest, en dat de Ongelukkige onvoórziens overvallen wierden. *Hæc fæva Belgicæ vastationis procella: ed fuit calamitosior, qudd nullum esset Bellum indictum, & plane-imparati obruerentur.*

Guicciardinus brengt ons te voór schyn eenen droevigen Voórval, die hy stelt onder de merkweêrdigste Gebeurtenissen; alhoewel by geene, of weynige Schryvers, daer af vermaent word: A° 1554, in de *Hoeymaend*, was'er alhier eenen Oploop, doór sommige van het gemeyn Volk: De voórnaemste oorzaeke dezer Beroerte was, om dat'er van Stads-wegen geboden wierd, nergens meer Bier te brouwen als in de *Nieuwstad*, verbiedende ook zekere Bieren, die de Geboueren daer ontrent brouwden: waer doór het *Grauw*, zeer ontstelt, groote beroerte maekte. Hier quam nog by, dat den Keyzer begeérde, dat de *Borgers* ten synen dienste ten Oórlog

* *Den Auteur van 't Leven en Daeden der Hertogen van Brabant stelt, dat Wy op die Afvraege geantwoórd hebben, dat Wy geenén Heere als den Keyzer Carolus hadden: waer op de Getanten zeyden: dat hy in de Reyze na Africa op Zee van de Visschen gegeeten was. Waer op die van de Stad weder antwoórden, dat hy naer dry dagen met Jonas wederom levendig zoude worden.*

zouden trekken; of, in de plaetze diër, eene fomme gelds betaalen: zoo dat eyndelyk uyt een kleyn vonksken eenen grooten brand van oneenigheyd ontfiaen is: want de Stad, eyndelyk in roeren gefield, en in de Wapenen voór een groot deel verfcheynende, was in gevaer van eenen grooten Oplloop; maer sommige trefelyke Borgers hebben den twiff gered, en alles herftelt in goed order, afluytende de bezonderfte ftraeten, op dat het *Gepeupel* niet te gelyk tot het *Stadhuys* zoude aangedrongen hebben: zoo is dan eyndelyk deze mufterye zonder merkelyke fchaede verdwenen.

Schoon ik de Rampen, die *Antwerpen* niet zonder groote fchaede overgekomen zyn, zoo nog zal blyken in 't vervolg, aen den dag haele; dog mag ik verzekeren, dat fy tot heden toe nog den Naem en Daed van *Maegd* is behoudende, om dat fy noyt befchoten is geweest: nogtans heeft fy *eenige binnen-aenflooten* geleden nu en dan; waer onder ik ook ftelle diën der *Schippers*, *Boots-gezellen*, &c. anno 1476, de welke, tegen de Heeren der Stad eenen Oproer maekende, op het *Stadhuys* liepen, bedryvende zelfs aen de Overheyd groote moedwilligheden. De jaeren 1659, 1693, 1698, 1718, &c zyn doór iet diergelyks befaemt.

Dit alles en is niet te vergelyken by de zoogenaemde *Spaenfche Furie*: want, behalven dat anno 1574 (als wanneer de *gemuytineérde Spaenjaerden* binnen *Antwerpen* doór het Casteel gekomen zyn) de zelve Stad grooten overlaft geleden heeft, tot dat fy eyndelyk niet zonder veel gelds te vreden zyn geweest; zoo leeft men nog, dat de *Spaenjaerden*, de welke uyt het Casteel geenzins wilden vertrekken, die van *Antwerpen* met het aldernakenfte onheyl dreygden te overvallen: De Borgers begonften zig tegen het Casteel te beschanfen; maer eer het zelve volbragt was, zyn den 4den *Novembris* de *Spaenjaerden* van *Lier* en *Maeftrecht* met die van *Aelft* in het Casteel gekomen, en hebben eenen nutval op de Stad gedaen, aenregtende de aldergrootfte moedwilligheden, en groote neérlaeg onder de Borgers maekende: fy wierden eyndelyk meester van de zelve, dog met verlies van ontrent 200 van de hunne, waer onder eenige voórnaeme Heeren: van Stads wegen bleven'er ontrent vier of vyfduyzend dood, 100 verflagen als verdrongen, volgens *Guicciardinus*: daer zyn verbrand geweest over de 700 Huyzen (andere vergrooten dit getal) ook mede het *wydvermaerd Stadhuys*, (

fundamentis insigni sumptu extructa 1560) het welk geheel binnen is uytgebrand. Het is onbeschryvelyk, hoe zeer sy geplundert en gerooft hebben, *ettelyke dagen*, de Borghers zelfs nog rantzoenerende. Sommige schryven, dat het getal der verongelukte en gedooide van beyde de zyden beloopt over de 8000, ja 10000 menschen. Den buyt, zonder de Juweelen, Zilverwerk en anderszins, beliep in geld *boven de veertig tonnen Gouds*. *Pieter Bor* stelt *ontrent dry millioenen Gouds*. Deze Verwoesting is voórgelallen anno 1576: 4 *Novembris*. De Chronyke van *Antwerpen*, in folio herdrukt, geeft daer van eene schoone beschryvinge, en haelt ook aen eene mindere muytineringe der *Spaenjaerden* anno 1598.

Wat zal ik zeggen van de *Fransche Furie*, anno 1583, in de maend *Januarius* voórgelallen? Den Arts-Hertog *Mathias*, merkende het kleyn respect, dat men hem toedroeg, heeft, syn Gouvernement overgevend, zig den 29ste *Octobris* 1581 naer *Duytsland* eyndelyk ver trokken: Den Hertog van *Alençon*, tot *Antwerpen* gekomen zynde, wierd aldaer op de Merkt op eene groote Stellagie (gelyk *Richard Verstegen* ons verhaelt) ingehuld als *Hertog van Brabant*: maer dezen, denkende, dat hy geen gezag genoeg en hadde, en ziende, dat hem van den Koning van *Vrankryk*, synen Broeder, bystand geweygerd wierd, zocht langs eenen anderen kant meer Authoriteyt te verkrygen. Ten dien eynde, hebbende alom aen de *Fransche*, daer sy in Garnisoen lagen, doen weten, dat sy zig meesters der plaetzen maeken zouden, nam hy op zig, *Antwerpen* met syn Garnizoen alleen te verzekeren, voórgenomen hebbende te doen eene monsteringe syn'er Soldaeten den 17ften van *Januarius*: hierom is den *Hertog*, het noenmael vroeg genomen hebbende, met ontrent twee-honderd Peerden, zeer pragtig, en in volle gezag, gereden naer de *Kipdorp-Poorte*, de welke doór syne bevelen was opengelaten: doór syn Volk is hy hier van heeft meester geworden, het welk de Wagt vermoorde. Wederkerende met syne Peérden naer de Stad, zag men hem doór meerder Volk, binnen gekomen zynde van andere plaetzen, opgevolgt: men riep onder hen, *Ville gagnée! De Stad is gewonnen!* ... De Borghers, gewaer wordende, dat sy vyandlyk overvallen wierden, quamen uyt hunne Huyzen, hier en daer wel gewapent, alhoewel maer in een kleyn getal, zig stellende tegen de *Francoisen*, en die, zoo veel

mogelyk, den voorderen doortogt belettende: onderwylen sloegen de Trommels *Alarm*, en igelyk is daer op in de Wapenen gekomen. Sy hebben zig zoo manhaftig gedraegen; dat fy de Vyanden bynaer overal hebben doen te rugge keeren, ja zelfs uyt de Stad loopen, en van boven de Stads-mueren springen; en dit alles, naer dat de *Franschen* meer als een ure lang van de Poorte meesters waeren geweest. De Vesten, doór de Inwoonders wederom ingenomen zynde, schoóten sy kloekelyk tegen die van buyten met het Grof-geschut, naementlyk tegen de *Switters*, die nog naer de Stad toequamen. De Poorte lag vol dooden, op-eengetaft wel onderhalf-mans-lengde hoog, waer onder'er vele jammerlyk verftikten: daer zyn'er boven de vyf-zienhonderd dood gevonden: het getal der gequefte en gevangene was zeer groot, waer onder vele Perfoonen van gezag. Den Hertog, met syn Volk buyten gedreven zynde, is eyndelyk gedwongen geweest wederom te keeren na *Vrankryk*, daer hy den 10den Junii 1584 overleden is. Ziet van deze Overwinninge het Jaerschrift boven de *Kipdorp-Poorte*:

AUXILIUM SUIs DEUs.

Dit zyn de besonderste Ongelukken, die ik weet in vorige tyden aen ons *Antwerpen* overgekomen te zyn: andere van minder belang verswygende, zal ik in de volgende en laeste *Afdeylinge* nog eenige ophaelen; de welke nogtans meer den Godts-Dienst, als de Civiele saemen-levinge zyn betreffende, en daerom in den zelden Artikel, daer ik van de *Religie*, en haere *verdrinkingen* zal gaen spreken, beter en eygender in te voegen: ik mag nogtans, ja ik moet uytroepen, overwegende de *onschattelyke schae*de, op weynige uren gedaen, zoo in onze als de nabuerige Steden, doór de reeds-aengehaelde Onheylen:

Damnata quid non imminuit dies!...

Wat heeft een rampspoedig tyd-stip al niet verniet!

En om een slot te stellen aen dezen proposte, zegge ik, dat de *Inlandsche Beroertens* dikmaels veel arger zyn, als de *Uylandsche*, zelfs *langduerige Oorlogen*; om dat men dan op korten tyd alles, wat Schoon, Ryk, en konstig is, of doór de vlammen ziet vertcéren, of doór de moedwillige ziet verdelen, of doór den roof ziet wegvoeren.

ZESDE AFDEYLINGE.

Handelende van de *Opkomst en Voortgang der Waere Religie, Jubel-jaeren van treffelyke Instellingen, Blyde Inkomsten, &c. . .*

HEt zoude onredelyk zyn, waer 't dat ik, geschreven hebbende van de *Stad* en haere *Riviere*, den Voortgang van het *Catholyk Geloof*, waer van ons zonder Geluk was afhangende, niet mede een-weynig ophelderde, en daer van niet eenig denkbeeld aen den Godtvrugtigen Lezer mede-deelde.

De eerste Apostelen van *Amwerpen*, en, om met de waarheyd te spreken, haere eerste Bezorgers en Beschermers zyn geweest den heyligen *Amandus*, *Eligius*, *Willibrordus*; behalven *Gaugericus*, *Vindicianus*, *Humberus*, en *Fredegandus*; en naderhand den heyligen *Norbertus*, Stigter van het Wit en Canoniklyk Orden van *Præmonstreyt*; dit is in 't kort begrepen in het volgende Lof-schrift:

*Quod AMANDUS inchoðrat,
Quod ELIGIUS Plantatrat,
WILLIBRORDUS irrigatrat,
TANCHELINUS devastatrat,
NORBERTUS restituit.*

Ziet hier eenigzins de zelve betekenisse:

*Daer AMANDUS hadd' begonnen,
En ELIGIUS geplant,
WILLIBRORDUS hadd' verwonnen,
TANCHELINUS naerderhand
Hadd' gelyk te neer gevelt,
Heeft NORBERTUS ons herstelt.*

Des te meer dan zyn wy aen deze onvermoeyde Voorvegters van 't Geloof alle eerbewyzinge schuldig; hoe dieper wy gedompelt laegen in de grootste dolingen van het blind Heydendom: men eerde hier te Land, en in de omliggende Plaetzen, *Mars*, den Oorlogs-god; *Priapus* * den God der Hoven en ontugtig-

* *Deze Statue is naer de herstelde Religie, 1585, van de Steen-Poort afgedaen geweest, 100 ons Diercxsens mededeelt; een kleyn Afgods-beeld is nog te zien. in zekeren blauwen Steen tot den dag van heden; maer ik kan niet aennemen, dat dit van het voorgaende, gelyk sommige meynen, een overblyfsel zoude zyn geweest: egter het is een oud denkbeeld van het Heydendom: men ziet daer boven gestelt het Beeld van de H. Moeder Gods, aen wie deze Stad zonderlinge verpligt is.*

heyd wierd'er in groote weérde gehouden: ja zommige willen beweéren, dat men aan die Afgoden Altaeren en Tempels had toegeschikt: de Godinnen *Pallas* en *Venus* zyn hier ook geëerd geweest: alles was toegedaen aan de grouwzaamste superstitiën. Zekeren geloofweêrdigen Schryver zegt hier van: *De Inwoonders waeren zonder kannisse van Godt, en eerden Priapum; hebbende ook gestigt eenen Tempel buyten hun Burcht, ter eere van Mars, den God der Oorlogen, die namaels is gewyd geweest ter eere van den H. Arts-Engel Michaël.*

Voór de komste van den *H. Eligius* was'er zeer weynig gepredikt tot Antwerpen* (alldan nog maer een Burcht of Sterkte) maer doór des zelfs Apostolyken Iver is allengskens de Afgoderye vermindert: men mag aan dezen onvermoeyden en treffelyken Bisschop toefchryven, dat ons, anno 647 of 650, het Licht in de duyfternissen op nieuws is toegekomen. Hy is gestorven tot *Noyon*, in den jaere 665, volgens *Beyerling*, in *ejus Vita*. Heeft ontrent 5 jaeren hier gepredikt.

Wat gedaen heeft den *H. Willibrordus* is bynaer onbeschryvelyk: als ik de Lofredens der Schryvers, en de authentike bewyzen daer van wilde op gaen haelen, dit zoude een groot Boek kunnen uytmaeken: synen Iver is onverzadelyk geweest om de overgebleve doelingen uyt te roeyen, en synen Arbeyd heeft niet opgehouden ten zy met syne Dood: de Princen van den Lande, en bezonder *Rauchingus*, hebben hem loffelyk ondersteunt en begiftigt, gelyk men uyt synen Testamente, by *Scribanus* van woord tot woord aengehaeld, oordeelen kan. In't jaer naer de Geboorte Christi 691 is hy gekomen in de *Nederlanden*, ten tyde van *Pipinus*, den tweeden van diën Naeme, derden Hertog van *Brabant*, Sone van de *H. Begga*, die Zuster was van de *H. Gertrudis*. Syne lydzaamheyd in het onderrigten der onwetende heeft zoo hier, als elders, wonderlyk uyt-

* Dit gevoelen van *Beyerling* schynt voórby te gaen den *H. Amandus*, die nogtans geweest is den eerst-bekenden Apostel van Antwerpen, en alhier, volgens *Diercxsens*, gepredikt heeft tusschen de Jaeren 631, en 639; *Henschenius* meynst, dat den zelve anno 660 (volgens andere vroeger) in het aloud Burgt eene Kerke heeft gebouwt, ter eere van de Princen der Apostelen *Petrus* en *Paulus*; de welke naer alle waerschyndelykheyd de eerste aldaer-bekende Kerke is geweest: Diën treffelyken Bisschop stierf anno 684.

geschieden; en 'tis ook deze hoedaenigheyd, die den bequaemsten middel is om de herten en de gemoederen te winnen, en te houden op den regten weg. Naer eenige schoone Stigtingen, naer veelé Voordeelen, naer ontelbaere goede Voorbeelden, is hy eyndelyk, ryk van Deugden en goede Werken, uyt deze wereld gescheiden, anno Domini 739. Een weynig buyten *Antwerpen* is 't syner Eere eene Kerke gestigt, de welke nog heden synen Naem is voerende.

Ik zoude van de onvermoeyde Iveraers, de welke in en ontrent ons *Nederland* naderhand gepredikt hebben, ook bewys moeten doen, (als geweest zyn *Maternus, Servatius, Hubertus, Vedastus, Audomarus, Florentius, Ursinus, Bertulphus, Maurontus, Bertinus, Bavo, Lavinus, Rumoldus*) ten waere ik wat voordr wilde gaen uytbreiden den Lof van onzen noyt-genoegegeprezen *Apostel van Antwerpen den H. Norbertus*, (wiens Leven ik eertyds in Dicht beschreven hebbe) om dat ik my, uyt onzer aller naem, aen zoo Godtsdienstig Man, en waeren geestelyken Vader teenemaal verplicht bevinde.

Naer verscheyde *Prædicationen*, naer ontallyke Voorbeelden van allerhande Deugden aen die van *Antwerpen* te hebben gegeven, en wel voornaementlyk naer diën Onvergelykelyken Zegenpraël over *Tanchelinus* met synen Aenhang, heeft men opentlyk gezien, dat hy voor de *Glorie Gods*, en ter ziele Zaligheyd syn *Apostolaetschap* hadde ondernomen.

Dezen *Tanchelinus* was een monster van boosheyd, eenen verleyder des Volks, die de Dogters in de tegenwoordigheyd van hunne Ouders onteerde, van hooftveerdigheyd opgeblazen, en als doordronken van wellusten; den welken, hier mede niet te vreden zynde, syne goddeloosheyd zoo verre uytgestrekt heeft, dat hy het *Alderheyligste* zelfs heeft derven bevegten. Dezen boosaerdigen Ketter, benydende den grooten Voortgang, die gedaen hadde *Godefridus de Bouillon*, Stigter der Canoniken, (eerst gewoont hebbende, daer sy *Norbertus* met syne Gezellen gelaeten hadden) daer naer Koning van *Jerusalem*, niet zonder mede-hulpe van die van *Antwerpen*, waer van een groot getal met hem getrokken was ten Oorloge tegen de *Turken*; en, ziende dat de eerbiedigheyd wegens het *Hoogveerdig Sacrament des Altaers* meer en meer toenam, heeft alle middelen in het werk geleyd om in syn boos opzet de

overhand te krygen: men schryft, dat dezen *Tanchelinus*, die ook bekend was onder den naem van *Tandemus*, of *Tankelmus*, ontrent dry-duyzend gewapende Mannen onder zig hadde; waerom dat'er veële als gedwongen wierden syne Ketterye te volgen. Weynige jaeren dan, naer het zalig overleyden van den Hertog *Godefridus*, gestorven zynde anno Domini 1100, * heeft hy meer en meer syn fenyn verstroyt, en, ontrent 10 jaeren, volgens de meeste Aenteekeningen, de overhand gehad hebbende, niet alleen binnen *Antwerpen*, maer ook in *Vlaenderen* en *Zeeland*, is eyndelyk rampzalig gestorven; zoo men houd, doór het hoofd geschoten van een onbekend Persoon.

Syne Ketterye nog toenemende, zoo wierd'er een kloekmoedig tegenvegter vereyscht, welken *Norbertus* is geweest, gelykformig aen eenen *Augustinus*, die tegen *Pelagius*; aen eenen *Athanasius*, die tegen *Arius*; aen eenen *Ignatius* met de syne, die tegen de opvolgers van *Luther* en *Calvien* heldhaftig gestreeden hebben: Dit is van hem met alzulken Iver volbragt geweest, dat men, op den tyd van twee jaeren, de voorgaende Ketterye niet alleen gedempt, maer als teene-mael uytgeroeyt zag. Het *Heylig der Heyligen*, het *aenbiddelyk Sacrament*, dat vele jaeren verholen en versteken was geweest, zag men in het openbaer stellen, zoo in Kerken als Kapellen; ja het wierd wederom langs de straeten in Proceffie gedraegen, en tot de Zieken: men toonde syne blydschap, de welke om haer voorworp de aldergrootste diende te wezen.

Dit hebbe ik wat breeder willen ontvouwen om de aengelegentheyd van onzen t'wegen; en het was wel redelyk, dat men dezen Apostolyken Zendeling met Giften en Jonsten vereerde, gelyk gebeurt is doór de *Canoniken* met hunnen *Prooft*, (naderhand *Choordeken*) de welke aen *Norbertus* hunne Kerke, en genoegzaemen onderhoud gelaeten hebben, gelyk ik nog voren hebbe aengehaelt. Deze en meer andere Artikelen kan men in de Schryvers, als *Diercxsens* en andere, nauwkeuriger bezigtigen. Onzen Apostel is overleden anno 1136, in syne Arts-Bisschoppelyke Stad van *Maegdenburg*.

* Swertius brengt by syn *Graffschrift*, waer in hy hem onder andere noemt:

Militiæ speculum, populi vigor, anchora Cleri.

Van alle tyden zyn'er Iverige Mannen geweest, de welke, of door hunne leeringen, of door hunne magt en bystand den waeren Godis-Dienst ondersteunt hebben; wy mogen hier van-ouds onder rekenen *Pipinus, Carolus Martellus, Godefridus Barbaus, Balduinus*; en in laetere tyden *Henricus, Philippus, Maximilianus, Ferdinandus, Leopoldus*, en *Carolus Quintus*, diën manhaftigen Geloofs-en-Vaderlands-Verdediger: men telt 'er in de Historien verscheide van eenen en den zelven Naem; de welke als zoo veele Sterren zyn, zullende blinken ten alle tyden, ja in alle eeuwen, door den luyster van eene bynaer-onnavolglyke Deugdzaamheid. *Fulgubunt quasi Stellæ in perpetuas æternitates.*

Ik bevinde niet, dat den Voortgang der waere Religie naderhand merkelyk is onderbroken geweest in onze Landen: *Antwerpen* heeft vervolgens gehad trefelyke Bestierders, zoo in Geestelyke als Wereldlyke Zaaken, en den bloeyenden Staet van 't *Nederland* scheén als noyt te zullen verslensschen.

Behalven diën met-alle-Deugden-vercierden Monarch *Carolus den vyfden*, den welken eenen met regt onsterffelyken Naem heeft naergelacten, mag ik niet voórby gaen die twee allertreffelykste Voorbeelden van Godtvrugtigheyd *Alberus* en *Isabella*, de welke deze Provincien, even-eens als *Carolus V*, en synen Zoon *Philippus*, bezeten hebben: de overblyfsels van Godts-dienstige Werken doen nog op-heden alle tongen tot hunnen lof spreken; en het dankbaer geheugen word ons altyd vernieuwt door menigvuldige teekens van eenen onnavolglyken Iver voór de Waere Kerke, zoo dikwils wy hunne Naemen maer hooren noemen.

Maer, ô smert! ô weedom!, dit zoo vast gestelt, zoo wel verzekert, en als onveranderlyk-gegrondvest geluk is eyndelyk gaen verminderen, 't zy door de Ongodsdienstigheyd van sommige, zelfs gezag hebbende; 't zy door het gemak des levens, waer door den arbeyd en gevolgentlyk de Geleerdheyd verslapten; men heeft in onze Landen famenzweeringen gaen aenregten, en men is afgeweken van de gehoorzaamheyd, aen den Wettigen Souveryn geswooren: de zoogenaemde *Geuzen* (dat zoo veel is als *Bedelvers* of *Gryten* *) hebben, 't zy door hoogmoed, 't zy

* *Dezen Naem is voortgekomen van de antwoord, de wel-*

doór afgunſt gedreven, eenige heymelyke Oproeringen gemaakt, en zyn zoo verre ten laefften gekomen, dat nog de Gouvernante *Margarita*, nog den Koning van *Spagnien* zelfs, *Philippus* den tweeden, hier in wel hebben kunnen voorzien.

Haræus, *Famianus Strada*, den *Cardinael Bentivoglio*, en andere Catholyke Schryvers verhaelen ons den ganſchen toelig: men kan het niet lezen, als met innige ſmerten, en men moet verzugten over *het afſlan-voorgeprangt Nederland*, dat, om zoo te ſpreken, ſynen laefften dag zag naeken. Het vuer, dat van binnen woed, is gemeynelyk het gevaerlykſte, en des te perykeleuzer, hoe het langer onder de aſſiche gelegen heeft: de vlam is dan eyndelyk in eenen onuytbluſſchelyken brand uytgebroken, en *het bedrukt Nederland* was wel haest voor het grootſte deel in aſſiche geleyd, aenmerkende de ſchaede aen Kerken, Gebouwen, Oudheden, Merkweêrdigheden gedaen: de Steden waeren als verandert in Dorpen, en den naem bleef hun maer alleenig over: diên ouden loffelyken iver wierd in de Borgers van *Antwerpen* meer en meer uytgedooft; de Zeeden verargerden; de Godtvrugtigheyd wierd beſpot: men belette zelfs de beſte Catholyken hunne goede gewoontens te plegen, ja den Godts-Dienſt wierd geſtaekt: men roofde eyndelyk de *Kerken*, ſmeet af de *Autaren*, brak de *Beêlden*, mishandelende al wat Heylig was. In den Jaere 1566 zyn de Onheylen en Vervolgingen de grootſte geweest, en het ſcheên voor geheel de Stad gedaen te zyn; item anno 1579 hebben de Geestelyke zeer veel geleden, wierden gevangen en verjaegt. *De heylige Beſnydeniſſe ons Heere* is anno 1567, (andere ſtellen 1566) doór *Herman Suyk*, of, volgens zommige, *moder, Calvinist-prædicant* gerooft geweest, den welken zig daer

ke den Graeve van Barlaimont aen Margarita van Parma, verſchrikt zynde over den Requeſte, doór de ſaemen-gewore in den jaere 1566 aen de ſelve gepreſenteert, gegeven heeft: ne craignez pas Madame; ces ne ſont que des Gueux. En vreeſt niet Mevrouw; 't zyn maer Geenen. Daer naer hebben ſy dit woord opgenomen; lieten Medaliën ſlaen, aen d'eene zyde met Konings Beeld en deze woorden: den Koning getrouw; aen d'andere zyde met twee handen aen eenen Knapsak, en dit Opſchrift: tot den Bedelzak: Sy droegen den Penning aen den hals.

mede naer Engeland heeft begeven: men was gewoon dezen Hoogweerdigen Schat alle jaeren op *H. Dryvuldigheys* dag in eene Solemnele Procellie rond te draegen, de welke ten diën eynde was ingestelt, naer dat *Godefridus de Konállon* dezen onwaerdeerlyken Pand van *Jerusalem* hadde toegezonden aen de Stad van *Antwerpen* anho 1114.

'k En wille voorts die oude wonden niet meer opkrabben; op dat ik tot my den Lezer niet hoore zeggen, gelyk, by *Virgilius*, *Aeneas* zeyde tot de Koningin *Dido*:
Infandum, Regina, jubes renovare dolorem.

Ik zende de Nieuws-gierigē tot de Schryvers van diën tyd, onder de welke nogtans eenige niet geloofbaer zyn, maer vol haet, bitterheyd en leugentael, gelyk *Emannēl van Meteren*, die zelfs de grootste schelmstukken der *Geuzen* of pryft, of verschoont: den Lezer neme tot leydsman een regtzinnig oordeel, en hy zal bevinden, dat'er diën tyd vele heymelyke oproerige Geesten moeten geweest zyn, de welke, den *Welfland der Religie en van 't Vaderland* niet meer konnende verdraegen, tot oproer en aenhitzingē gedreven zyn geweest. Wy willen ons niet uytten over het gevoelen der Schryvers nopens de oorzaak der *Nederlandsche oneenigheden*: deze stellen het groot gezag, dat den *Cardinael Granvelle* by de *Gouvernante Margarita* was hebbende: die brengen te voorschyn den grooten overlast der *Spaensche Krygsknegten*: andere haelen-aen de afbreuk der oude *Privilegien*, zonderlinge van *Carolus den vyften*: andere wederom de opkomst der *Thiende Penningen*, het stigten der *Bisdommen*, en zoo voort: wy zeggen allēen, dat dezen *Inlandschen Oorlog* met zig geslepen heeft ontelallyke onheyten, en dat'er naerderhand nog ontelbaere ellēden en rampen zyn uyt voortgesproten. De *Schaede in Brabant en Vlaenderen* (andere *Landstreken* nog daergelaeten) was onschattelyk: want *Surius* zegt, dat niemand zal kunnen uytdrukken of gelooven, wat groore *Schaede* op weynige dagen in *Antwerpen* allēen en de aengrenzende plaetjen van dat helsch gespuys veroorzaekt is geweest. *Nemo vel dicere, vel credere possit, quantum damni intra paucos dies in solā Antverpia & locis vicinis datum sit ab istis satanicis & deploratis tenebrionibus.* Den *Autheur* van het Boek *De ortu & progressu Calvinianae Reformationis* getuygt zelfs, dat men geheel *Nederland* doer bynaer geen overblyfjel van *Beelden*, *Autaren*, *Predikstoelen*, &c. vinden kon. *Quis enim credat, quod uno anno, uno men-*

se, diffitis, sed pluribus in locis, paucis diebus, & precipue in Festo D. Bartholomæi, quasi ex stipulato, Casleti, Balianoli, Ypris, Gandavi, Tornaci, &c. & in plerisque Hollandiæ, Geldriæ, Zutphanix, Zelandiæ & Frisiæ Oppidis, Ecclesiæ Altaribus, Altaria Sacris signis, signa Ornamentis & arubus truncata, debilitata, & ita everfa sint, ut, post salvatam lantienam, vix simulacrorum Vestigia, vix Baptisteria, Organa, sanctæ Eucharistiæ ædiculæ, suggestus &c. persisterint... Men mogt daer wel aen toepassen de woorden uyt het eerste Boek der *Machabaen* C. 3. *☆*. 51.

SANCTA TUA CONCULCATA SUNT
ET CONTAMINATA.

Eene Kerke alleen van *O L. Vrouwe tot Antwerpen* heeft anno 1566 het ongeluk gehad van eene schaede te ondergaen, doór de Beëldstormers, van ontrent de viermaelhonderd-duyzenst goudse Croonen, volgens *Strada*. Men zoude bynaer hebben mogen zeggen, dat dezen pragtigen Tempel noyt meer tot synen ouden luyfter zoude gekomen zyn; ten waere den Hemel zig over onze ellenden ontfermt hadde, en naer eenen langduerigen Oorlog, zoo binnen als buyten gevoert, ons hadde toegezonden diën Voórtreffelyken Prince *Alexander Farnesius*, die, als eenen anderen Vader, tot ons, alhoewel wederspannig, genadiglyk afgekomen is, en de pligtige gespaert heeft; gelyk wy in 't vervolg dezer *Afdeylinge* klaerder zullen uytbreyden om de aengelegentheyd der zaake. Van de nieuwe onheyleu, anno 1578 ontstaen tegen de Catholyken en Geestelyken, kan den Lezer de Schryvers naerzien.

Alexander, uyt den Doórlugtigen Huyze der *Farnesen*, Hertog van *Parmen* en *Placentien*, Zóne van *Ostavius Farnese*, en *Margarita van Oostenryk*, Gouvernante der *Nederlanden*, is geweest een zeer Vroom en allenlof-weérdig Capiteyn. Naer de dood van *Don Jean van Oostenryk*, Gouverneur en Capiteyn-Generael der *Nederlanden* van wegens den Koning van *Spagnien* geworden zynde, op den eersten *October* van den jaere 1568, heeft hy de grootste blykstukken gegeven van een alderkloekste beleyd, waer van hy reeds in het Leven van den gezeyden *Don Jean* genoegzaame teekens bewezen hadde. Van syne Kindsheyd af zag men in hem uytchynen eenen zekeren drift tot de Wapenen; waerom *Strada* van hem getuygt in dezer voegen: *deze syne genegenheyt wierd van 't begin af gevoed*

dobr de Voorbeelden der Wapenen, en allerhande Krygstoeuſtinge; waer mede hy van jongs af bemerkte dat de Syne bezig waeren &c.... Hy volgde hier in het Voorbeeld van ſynen Manhaſtigen Vader, den welken, benevens andere hoedanigheden, van den opgehaelden Geſchiedenis-Schryver aldus geprezen word: *Een Man, die bynen twyffel onder andere Voorbeelden der Prinſen, die in de konſte der Bedieninge van de Gemeynthe zeer ervaeren geweest ſyn, mag getelt worden: want hy, zoo tot den Vrede, als den Oorlog, van aengeboren aerd een zeer kloek verſtand hadde.*

'k En wille hier niet ophaelen, hoe zeer hy van den Koning *Philippus* bemind is geweest; wat hoogagtinge hy voór ſyne Doórlugtige Gemaelinne altyd gedraegen heeft; hoe kloek hy tegen den Turk ten Oorlog getrokken is, en de Galeyen van *Mustapha* heeft veroverd.

Ik verſwyge ſyne kloekmoedigheyd in den ſlag van *Gembloers*; hoe zeer hy van eenider geprezen wierd; hoe gelukkig hy ſyne Ondernemingen ten eynde bragt, en met wat eene dapperheyd hy geheele Provinciën onder de gehoorzaamheyd ſtelde van ſynen Wettigen Monarch; en hoe zeer hy zelfs van den Paus *Pius den vyfden* geprezen wierd.

Ik gaen ook in ſtilte voorby, wat al Steden en Vleken hy, naer het aanveérden des Stadhouderſchaps van *Nederland*, overwonnen heeft; tegen wat-al vreemde Volkeren hy onverzaegd is opgetrokken, en de zelve verlaegen heeft, of op de vlugt gedreven; wat al deſtige Ondernemingen hy wyzelyk vervoordert, en ſtandvaſtig uytgevoert heeft; en met wat eenen volſtandigen Zegenpraël hy altyd wedergekeert is.

Dit alles, bequaem om een geheel Boek uyt-te-maken, en nog meer daer benevens, laet ik de Nieuws-gierige in de *Nederlandsche* Autheurs naerſpeuren; ik keere my tot onze Stad, en gaen van *des zelfs Veroveringe* een kort bewys doen in dezer voegen:

Naer dat *Alexander* het grootſte gedeelte der wederſpannige Steden onder ſyne Magt gebrogt hadde, is hy met ſyn Heyrleger ontrent *Antwerpen* gekomen; dog geenē middel ziende om de Stad met geweld te overweldigen, (gelyk *Guicciardinus* zig uyt-drukt) is van meyninge geweest die uyt-te-hongeren; het welk, zoo lang ſy toevóer genoeg ontfangen konde, niet wel mogelyk was: Derhalven heeft hy voór zig genomen de *Schelde* te ſlu

ten, en aldus de *Stad* te benouwen: ten dezen eynde is hy met syn Leger tot *Beveren* in *Vlaenderen* gekomen, en heeft *Mondragon* met de syne over de *Riviere* gezonden: syn voornemen was, met eene Brugge de *Schelde* te sluyten, het welk van hem eyndelyk is te weeg gebragt; want, met Pleyten de *Riviere* toegeleyd hebbende, heeft hy op elke zyde van den Dyk, daer de Brugge of beginnen of eyndigen zoude, sterke Verschaningen doen maeken, d'eene in *Vlaenderen*, d'andere in *Brabant* by *Ordam*; met eenige andere, die hy elders gebood op-te-regten. Van die twee Schancken af, dede hy zoo vele groote Paelen in het Water heyen, tot dat sy ten laeffen tot 50 voeten lengde diep in het Water quamen, en niet voorder konden komen: sy wierden met planken overlegt, waer mede hy meer dan 1000 voeten van beyde de zyden de *Riviere* verengde; daer-en-boven overdekte hy met 32 Plyten de nog-resterende 1300 voeten; welke Plyten elk met 2 Ankers vast-geleyd wierden, en kleynne Masten van d'eene tot d'andere gevoegt; op welke wederom planken geleyd hebbende, maekten sy eene Brugge, om gemakkelyk over te konnen gaen. Elk Schip hadde twee groote stukken Grof-geschut met 30 Soldaeten. Onder en boven de Brugge waeren nog groote Vloten van dryvende Masten gestelt, dweërs voór de zelve, om die te beschermen tegen de zeyfende Schepen; en wel bezonder tegen die, de welke die van *Antwerpen*, om de Brugge te verydelen, stonden uyt-te-zenden, gelyk *Srada* ons aenhaelt, en waerover het de moeyte weêrd is den zelven Schryver naer te zien. De lengde van de Brugge was ontront twee-duyzend vierhonderd voeten, en aen beyde de zyden waeren wel thien Oorlog-Schepen van alles wel voorzien en toegerust, het welk *Srada* in syn zesde Boek, het tweede Deel, wyd en breed aenhaelt: zoo dat hy eyndelyk, naer verydeld te hebben vele poogingen van die van *Antwerpen*, de Stad in syne Magt heeft gekregen, met Bestand * en Accoord, gemaakt

* *Men leeft, dat die van Antwerpen, eer sy de Stad overgaven, hunnen Borgemeester Aldeguntius tot Alexander gezonden hebben, om te bidden, dat hy de Vryheyd der nieuwe Religien aen hen niet zoude onttrekken: waer op den Hertog geantwoord heeft, dat hy de zelve niet alleen uyt Antwerpen, maer uyt alle Plaetzen oors*

den 17 Augusti; de welke hy den 27 der zelve Maend, anno 1585, triumphantelyk is binnen-getreden. Het jaer en Maend dezer Gebeurtenissen worden ons ook in twee Versien te kennen gegeven:

VIRGO LEGIT SPICAS: ANTWERPIA COLLA POTENTIS
PRINCIPIS HISPANI SUBJICIT IMPERIO.

Deze fanteuze Belegeringe heeft over het jaer geduert, begonst in Junio 1584, *ultra annum duravit*. Den Historie-kundigen Moreri, verwonderende zoo zeldzame Onderneminge, drukt zig aldus uyt: *Ce qui paroit de plus admirable dans la conduite de ce grand Capitaine, c'est, qu'il osa attaquer Anvers contre le sentiment des Chefs les plus expérimentez, avec une Armée de douze-mille hommes, &c.* Het gene 'meest te verwonderen is in het beteyd van desen grooten Voorvechter, is, dat hy Antwerpen dierf aenranden met een Leger van 12000 Krygsknechten, tegen het gevoelen van de allerervaereste Veld-Oversten.

Strada in syn zevende Boek, tweede Deel, beschryft ons zeer schoon wat Voorbereydzels den Overwinnaar daer toe heeft gemaekt, en hoe hy, syn Leger en Lyfwagt voordeelt hebbende, dezen glorieuzen Intrede heeft gedaen. Onder andere Zingreepen zegt hy: *Mer die Godelschap en de laatste Benden der Lyfwagt, onder gelyc van de Graven Leo, Lazarus Haller, Nicelles en Cæsius, gaam Alexander aen Sint Joris-Poort, daer ham de Maeyd, die, na de wyse van die Stad, met Gewand en Teekenen Antwerpen verbeeldde, inhaelde: met de reye van Adelyke Minnegden van hueren Zegen-Wagen komende, begroette sy den Vorst eerbiediglyk; en, naer hem den gouden Sluutel te hebben opgedraegen, wenschte sy, gelyc te eerijds aen Keyser Carel den V, die dese Poort eerst inquam, gedaen hadde, nu aen synen Neve, die in de zelve woeisclappen van Zegenprael getreden was, op eene treffelyke wyse den zelve Introde. Alexander, de Gifte minnelyk aengenomen, en die by het Gulde Vlies, dat op syne Borst hong, gevoegt hebbende, zag wel haest de gansche Stad tot hem genogen, doer de klaerste blykteekens van Liefde en Zegenprael, ten diën eynde ten alle kanten voorbereyd:*

deelde te moeten uytgeroeyt worden; want tusschen zoo vele en verscheide opinien het als onmogelyk was den waeren Vrede en Welstand der Volkeren te onderhouden,

hy trok een-iders oogen op zig, zynde Doórlugtig doór d'Eertitels van overwonne Steden en Landen, daer hem de Dapperheyd en het geluk mede hadden opgeciert. Men zag wel-haest in deze Stad een geheel ander wezen, zoo in Geestelyke als Civiele Bedieningen. De Kerken wierden geopent, doór de Geuzen en Muylmaekers gesloten gewéést hebbende; den Godts-Dienst, benauwt en gekrenkt, herleéfte; de Gerechtigheyd hefte het hoofd op; den argelift wierd verdreven; de Deugd nam een nieuw gelaet; de ondeugd moest wyken; in een woord, *Antwerpen* was het vorig *Antwerpen* in geen'er deelen; want op korten tyd was het verandert van eene Oproerige in eene Rustzoekende, van eene Goddelooze in eene Godtvreezende Stad.

't Was dan meer als reden, dat de Inwoonders van *Antwerpen* anno 1685 hunnen Iver boven alle andere Steden hebben doen uytchynen in het opregten van Triumphale Arken, Zuylnaelden, en zoo voorts; in het aanregten van eenen alderkostelyksten Prael-Tryn, en zonderlinge in het houden van zommige bijzondere Feestdagen, om den Almogenden over *dat ongehoord Weldaed* te bedanken: Men kan hier van zien zeker Boek, in Quarto, alwaer het zelve Jubel treffelyk word beschreven, bewys doende van den grooten Iver en Ernst, die onze Voór-Ouders, benevens *Brussel* en *Mechelen*, (waer van de eerste Stad in de Magt van *Parma* doór verdrag gekomen is den 13 *Meert* 1585, en de tweede op 19 *Julii* van het zelve jaer) voór zoo loffelyke Geheugenisse hebben bewezen met alle teekens van Vreugd en hertelyke Toejuyginge. Dit hebbe ik hier ook willen aenvoegen, om ons indagtig te doen worden dit tegenwoordig Jubel-Jaer 1785; het welk met zoo veel te meerder recht geviert zoude dienen te worden, hoe het nu langer geleden is, dat wy in de *Catholyke Religie* tot heden toe hebben volherd; zoo dat wy aen de voórgemelde Gebeurtenisse moeten toewyten *het hersteld Welvaeren van Antwerpen, en van geheel de Oostenryksche Nederlanden.*

Waert dat ik een Prael-beeld aen *Alexander Farnesius**

* *Dezen onvergelykelyken Voórvegter der waere Religie, naer ontallyke Zegenpraelen behaelt, en de Nederlanden onder de magt van den Koning van Spagnien by naer alle gebragt te hebben, is, den 13 Novembris 1592 van Brussel vertrokken zynde, den 16 diér gekomen tot Atrecht, alwaer*

moefte opregten, ik zoude hem ftellen met de Zegenlauwers op het hoofd; met den Degen van Verdedinge in de eene, en den Olyftak van Vrede in de andere Hand; omhangen met den Mantel van gezag, omgord met den Sluyer van Standvaftigheyd: Ik zoude hem onder de Voeten leggen de Ondeugd en den Oproer: en aen den voet van het Stand-beeld zoude ik fchryven uyt den naem van alle Catholyke Nederlanders:

ALEXANDRO FARNESIO
PARMÆ ET PLACENTIÆ DUCI,

*Principi Optimo,
Bellatori Foruiffimo,
Fundatori Pacis,
Religionis Vindici,
Urbium Liberatori,
Patriæ Patri,
Devotiffimi Belgæ.*

Uyt den naeme van myne lieve Mede-Borgers en Jubileérende Broeders zoude ik daer onder nog byvoegen, om *deze gelukkige Gedagteniffe* te meer te vernieuwen:

ALEXANDRO FARNESIO
MIRA BONITATIS
ANTVERPIENSES
EXPUGNANTI.

Voorts zal den Lezer my niet qualyk afnemen, dat ik hem meer en meer aenwekke om deze nakende Solemniteyt, is't niet in't publiek, (dat nogtans te wenfchen waere!) evenwel met een bly gemoed en vreugdig hert te vieren; geduerig denkende en herdenkende, dat ons *Geeftelyk en Tydelyk Belangen* daer van teemael heeft afgehangen: *Antwerpen* met de andere Steden zoude misfchien nog verzugten onder het jok der *Rebellen*, en gedompelt liggen in de duyfterniffe van *Ketterye*, gelyk onze afvallige Nabueren, hadde

hy den 3 van December van 't zelve Jaer is in den Heere ontflaepen. Swertius in Epitaphiis Joco-Seriis haelt aen het volgende op hem zeer-wel-paffende Graf-Schrift.

Francia quem metuit, Belgæ coluere fideles,

Martis honos, nullo conditur in tumulo.

Gloria, quæ toto se latè fudit in orbe,

Orbem pro tumulo, non locus arctus habet.

Parnafus ons niet alle toegebracht diën aengenaemen *Vrede*; zonder welken wy niet lang hadden kunnen bestaan. Myne wenschen zyn dan uyt ons aller naeme, die ik niet alleen oirbaer, maer noodzaakelyk agte; en onze Pligt doet ons alle zeggen, tot bewys van eene schuldige Dankbaerheyd:

EX VOTO CONCORDÉS EXULTEMUS!

Den waeren Godts-Dienst, doór zoo Weldadigen Prince dan hersteld zynde, heeft, om zoo te spreken, tot nog toe niet merkelyk gekrenkt of onderbroken geweest; en (Godt zy dank!) wy mogen aen zoo voordeeligen Tyd-stip ons voorder geluk toe-eysgen; want zonder de *Waere Religie* kan'er geen waer geluk stand houden.

Tot bewys van het gezegde laet ik den nauwkeurigen Lezer overdenken, wat all' Voórbeelden van Godvrugtigheyd men heeft gezien in de volgende Tyden, en hoe vele Merkteekens aen ons daer van zyn overgebleven: *De Broederschappen*, ingesteld om den Godts-Dienst met meerder luyfter te verrigten, zyn, of korts daer naer, of naer verloop van jaeren, opgekomen, en verdienden van dan af de grootagtinge van eenieder.

Om dit alles beter te vatten, moet men zig maer eens in het geheugen brengen, wat wy nu en dan gezien hebben ten zelven proposte: de Jubel-Feeften, zoo van Parochiaele, als andere Kerken, deden ons dit klaerlyk beschouwen, en bekrachtigen myn zeggen tegen alle tegenspraek van quaede en afvallige Christenen.

Anno 1758 heeft men beschouwt het luyfterlyk 300 Jaerig Jubel der *Aelmoesseniers* in *O. L. Vrouwe*, welkers 250ste Jaer met geen minder pragt aldaer geviert is geweest anno 1708, gelyk beyde de Beschryvingen te kennen geven.

Anno 1773 wierd met volle Plegt geviert in de zelve Cathedraele Kerke het honderd-jaerig Jubel van het onvergelykelyk Broederschap van *Dobbele-Liefde*, gezeyd de *Veertien-dagſche Berachtinge*, welkers vyftigste Jaer, anno 1723, insgelyks Solemnelyk uytgevoert was.

Anno 1778 is gehouden geweest de dryhonderd-jaerige Geheugenisse der Instellinge van de lofryke Confrerie van *Maria*, in de Kapelle van de zelve H. Maegd en Moeder Godts, niet zonder groote kosten: gely-

kerwys het 200- vyftig -jaerig Jubel, anno 1728, met veel luyfter wierd geviert.

In de Collegiale Kerke van *S. Jacobus* heeft men treffelyk verrigt gezien het honderd-25-jaerig Jubel van 't Wydvermaerd Broederschap der *Heylige Dryvuldigheyd*, tot Verloffinge der Christene Slaeven, anno 1768.

In de Parochiale Kerke van de *H. Walburgis*, anno 1774, wierd de Gedagtenisse van het Ingefteld Broederschap van *Dabbele-Liefde*, voren gemeld, (want in alle vyf de *Parochien* is dit een en 't zelve) Solemnelyk gehouden: gelyk ook op andere jaeren in de dry andere Parochie-Kerken.

In de Parochiale Kerke van den *H. Georgius* heeft men laeft zien Jubileren het Aloud Broederschap der Heylige Apostelen *Petrus* en *Paulus* anno 1774, ingestelt 1574, gelyk ook de voorgaende Jubel-jaeren.

In die van den *H. Apostel Andreas* de loffelyke Confrerie van den *Engel-Bewaarder*, en die der *Geloovige Zielen*; gelyk in de andere aengehaelde Kerken op de vervallende Jubel-jaeren van *Inftellinge*; waer onder nogtans is uytnemende die kostbaere Plegtigheyd ten zelve eynde geviert, anno 1783, in de *Cathedrale* alhier.

De Broeders en Zusters van het Lofweerdig Broederschap, onder den Titel van *O. L. Vrouwe van Peys*, hebben Gejubileert anno 1780, in de Kerke der Abdy van den *H. Arts-Engel Michael*.

Zeer treffelyk is ook uytgevoert geweest, anno 1771, in de Kerke der Abdy van *S. Salvator*, de honderd-jaerige Inftellinge van het Godtvrugtig Broederschap der *Zes-en-dertig Heyligen*: in voorgaende jaeren heeft men geene mindere kosten gedaen van wegens het gelukkig geheugen, dat der *zelve Reliquien* aldaer zyn komen beruften.

De Eerweerdige Paters Prædikheeren hebben insgelyks hunnen Iver deftig laeten blyken, anno 1771, om de *Victorie*, doer Joannes van Oostenryk over de *Turken* behaelt, by Lepanten, doer de hulpe van Maria, onder den Titel de *Victoria*, Koninginne van dan *H. Roosenkrans*, anno 1571.

De Eerweerdige Paters *Capuccienen*, de Eerw: Paters *Beggarden*, *Augustynen*, *Distalcen*, en nu onlangs de Eerw: Paters *Minimen*, hebben om voordeelige inzigten de zelve of diergelyke Jubel-Feeften geviert.

IK zoude, volgens myne belofte, hier nog moeten aen-
haelen eenige merkelyke Gebeurteniffen, de welke
aen onze Stad geen en kleynen roem byzetten; de be-
zonderfte zullen my genoeg zyn den Lezer mede te
deelen.

A° 1508 quam den Keyzer *Maximilianus* met den
jongen Hertog *Carolus* binnen onze verheugde Stad van
Antwerpen; hy wierd aldaer met grooten toefel Gehuld
als Voogd van Hertog *Carolus* synen Neve. Men zag
dan de klaerfte bewyzen van eenen treffelyken Iver
der Inwoonders.

A° 1520, 23 *Septembris*, quam *Carolus* den vyfden,
Roomfch Keyzer, met synen Intrede vereeren onze *Ver-
maerde Stad*: men zag daer toe alle mogelyke kosten in
het werk geleyd: daer geschiedden groote Vreugd-be-
wyzen; men hield alfdan ook den Raed van alle de
Landen tot *Antwerpen*, om den Keyzer te befchenken
met twee-honderd duyzend Kroonen. *Cornelius Graphæus*
heeft ten dezen Triumphe gefchreven: *Gratulationem
Carolo V Imperatori &c.*

A° 1549, 11 *Septembris*, wierd tot *Antwerpen* Trium-
phantelyk Ingehaelt *Philippus*, Zone van den Keyzer
Carolus den vyfden, en Prince van *Spagnien*, alfwanneer
hy hier quam om toekomenden Gezwoornen Lands-
Heere te worden: *Dit is voorwaer* (zegt *Guicciardinus*)
eene Koninglyke Inkomfte geweest; ja zoo treffelyk, dat men,
om die wel te befchryven, een geheel Boek zoude van noode
hebben: alles was zoo kostelyk en konftig toegeruft, dat
het niet om te fchryven is: Cornelius Graphæus, Secre-
taris van Antwerpen, nog meermaels voren gemeld, heeft
ten diën eynde gefchreven: Pompam Spectaculorum in
fufceptione Philippi fecundi Hispaniarum Principis. De on-
kosten, alfdan gedaen doór Borgers en Vremdelingen,
(die hier dan veéltallig waeren) bedroegen over de
honderd en dertig duyzend Kroonen. Als *Antwerpen*
zoo veél-gelds daer-aen heeft befteed, hoe veél
moet dan het geheel Land ten-kofte bygebragt hebben
tot het ontfangen van diën Prince?... *Guicciardinus* doet
volgens fyn gewoonte hier van den voorderen uytleg
tot een iders voldoeninge... Met den zelve quamen
ook, zoo ik in de Chronyken bevinde, synen Vader
Carolus, en *Leönora* Coninginne van *Vrantryk*, met Vrou-
we *Maria*, Koninginne van *Hungariën*, Keyzers Zuster;
met nog veéle voórnaeme Edellieden. Ziet hier van de
Nieuwe Chronyke van Brabant, of vervolg der Oude, de A° 1565.

Anno 1556, den 18 van *Januarius*, dede voór de tweede reyze synen Plegtigen Intrede binnen onze Stad *Philippus*, dan Koning van *Spanien*, om het Gulde Vlies eerst te geven aen de Edelen des Lands; naer dat synen Vader *Carolus den vyfden* alle syne Landen hem overgegeeven hadde. Deze Voórtreffelyke Inkomste was uytstekende, zoo doór het Vieren aller Natiën, als doór de uytterlyke Praght, met de Konst om Prys stryden. Den derden van *Meert*, het zelve jaer, vertrok den Monarch van *Antwerpen* naer *Brussel*, naer dat hy de Feest van het *Gulde-Vlies* gehouden hadde met veel luyfter, en vele Heeren Ridders geslagen. *

Van den Triumphanten Intrede van *Alexander Farneus* hebbe ik voren gewag gemaakt: *Joannes Bochiüs*, ook *Secretaris* van *Antwerpen*, (om dat hy tot lof van dezen heldaedigen Prince geschreven hadde, met dit ampt begiftigt doór den zelve) kan in syn *Panegyricum Alexandro Parmae Principi, recepta Antverpiæ*, voorder bewys geven aen de Letterkundige.

Den gezeyden *Bochiüs* heeft mede beschreven de Vreugdbewyzen, en Zegenbogen met hunne Opschriften, opgerogt ter Onthaelinge van den Serenissimen *Ernestus*, Arts-Hertog van *Oostenryk*, binnen *Antwerpen* anno 1594, 14 Junii, onder dezen Titel: *Descriptio Gratulationis, Spectaculorum, Ludorum, in Adventu Serenissimi Ernesti, Archiducis Austriæ &c. Antverpiæ Editorum*: als mede: *Panegyricum Carmen in ejusdem Principis adventum. Item Historicam Narrationem Professionis & Inaugurationis Serenissimorum Principum ALBERTI & ISABELLÆ*: welkers Triumph *Guicciardinus*, ad annum 1599, nopens de Princelyke Stad *Brussel*, hen onthaelende op hunne Komste in de Nederlanden met uytnemende Vrolykheyd en Eerbewynghe, hooglyk is pryzende. Den 5den *December* zyn sy gekomen binnen het Casteel van *Antwerpen*, en hebben den vyfden dag daer naer, quinto post die, voór den Stadhuyze den gewoonelyken Eed gedaen: *Bochiüs* beschryft den grooten Toestel, voór die Serenissime Personagien aldaer gedaen. Hy is gestorven 13 *Julii* 1621: Sy is overleden 1 *December* 1633, laetende naer zig een algemeyn Rouw-beklag. Men las eertyds, vol-

* Ziet de Naemen der Heeren van 't Gulde-Vlies in de Levens der Hertogen van Brabant: en ten dijn eynde de Waepens, nog staende boven den Gestoelte der Canoniken in de Cathedrale Kerke; alhoewel sommige dit betwisten.

gens *Suerius in Selectis Christiani Orbis deliciis*, op, of ontrent *Sint Joris-Poorte*:

ALBERTO & ISABELLÆ

Per Majorum vestigia Antverpiam ingredientibus, & eorum Exemplo Piè ac Prudenter reclusis.

S: P: Q: A:

Ik zoude ook hebben konnen vermelden de Komste van de Doörlugtige *Anna*, Dogter des Keyzers *Mari-miliaen den tweeden*, en de Bruyd van haeren Neve *Philippus* Koning van *Spagnien*, als sy met een groot gevolg van Edellieden van beyde de Getlagten binnen *Antwerpen* langs de *Schelde* is gekomen, anno 1570 in *Augustus*; ten waere ik my met de *bezonderste Blyde Inkomst*, alreeds vermeld, te vreden hadde gehouden: dog, eenige nog andere daerlaetende, zoude ik te berispen zyn, waer 't dat ik voörby ging dan *Plegtigen Intrede van Ferdinandus van Oostenryk, Infante van Spagnien, &c.*, den welken door *Gaspar Gevarius*, Grefstet van *Antwerpen*, onder dezen Titel beschreven is; *Descriptio Arcuum Triumphalium & Pegmatum in Adventu Serenissimi Principis Ferdinandi Austriaci, Hispaniarum Infantis, Belgarum & Burgundionum Gubernatoris &c.*, anno 1635. 7 Aprilis. Ziet aldaer, en verwondert de Printen der Arken, Obeliscen en zoo voorts, meest alle Konststukken van de Uytvindinge van den grooten en roemruchtigen *P. P. Rubens*. Als het den Lezer belieft, kan hy de volgende daer nog byvoegen.

A^o 1631 wierd *Maria de Medices* tot *Antwerpen* met groote Eere ontfangen.

Anno 1635 dede ook synen Intrede alhier den *Prince Cardinael* met groote Vieringen en Vreugde-teekenen.

Anno 1648 wierd den Hertog *Leopoldus Wilhelmus* Triumphantelyk ingehaelt.

Anno 1657, ten opzigte van de *Inkomst* van *Don Jean* van *Oostenryk*, zag men groote Vreugde-bewyzen.

Item anno 1670, over den Intrede van den *Grave De Montrée*, als *Gouverneur* dezer *Nederlanden*.

Alsmede over het pragtig onthael van *Don Francisco Antonio Agnorte*, *Gouverneur* der zelve, anno 1686.

Item van den *Marquis De Bedmar*, en den Hertog *De Bouffleur* anno 1701.

Voegt daer by den Intrede van *Carolus van Loreynen* anno 1749, en, met de Doörlugtige *Princesse Carolina*, 1759: als ook het 25 jaerig Jubel van *Gouverneur*

dezer Nederlanden, gehouden 1769. Men heeft hier dan groote Vreugde-bewyzen gezien, gedenkende aen den jaere 1744, als den zelven Prince eerstmael in deze Stad was aengekomen.

Onder de merkweêrdigste Gebeurtenissen moet ik nog stellen de Victorie, de welke anno 1638 doôr de Onze onder het beleyd van *Ferdinandus*, Gouverneur Generael der Nederlanden voôr den Koning van *Spagnien*, is behaelt geweest over de Nabuerige Vyanden de *Hollanders*, gemeynelyk genaemt *het Onget van Calloo*: *Gaspar Gevartius* heeft het onder dezen Naem in't *Latyn* beschreven.

Ook diene ik hier aen-te-voegen, hoe wonderlyk den Heere, anno 1624 het Casteel van *Antwerpen*, en anno 1622 des zelfs Stad, doôr het voôrbidden van de Deugd-ryke aldan-nog-levende *Anna à S. Bartolomeo* (wiens eerweêrdige Overblyfzels anno 1783 van *Antwerpen* naer *Vrankryk* zyn overgevoert) van de nakende nabuerige vyanden heeft behoed. Ziet *Foppens*, in *Bibliotheca Belgica*, *tomo primo*. Van't sluyten van den Vrede tusschen de Kroone van *Spagnien* en de Vereenigde Provincien, naer eenen twee-en-tachtig-jaerigen Oorlog, hebbe ik vooren geschreven.

Dezen Artikel zal ik best sluyten met den Lezer te vermaenen, dat hy my niet en neme voôr eenen Schryver, die onze Stad al-te-veêl heeft willen voôrdoen; ik hebbe weynig gezeyd, en misschien al-te-weynig, om dat ik andere Autheurs zoo overvloedig bevinde in haeren lof op-te-helderen. *Laurentius Beyerling*, in *Magno Theatro*, mogt dan wel zeggen: *Urbis huius tot sunt Encomiastæ, quot vel semel eam contigit vidisse*. Daer zyn zoo vele verheffers der Stad, als'er gevonden worden, die haer maer eens gezien hebben. En is dit zoo, gelyk het is, wat zal den Lezer dan niet moeten doen, den welken, zoo hier, als elders, onallyke merkweêrdige Voórvalten kan ontdekkên; bijzonderlyk wat den Godis-Dienst, Iver en Konst betreft: zoo dat ik mag besluyten met zeker geleerd Man, dat *Antwerpen* aen geene Stad moer wyken, voôrnuementlyk als men haer gemak tot den Koophandel, haere Sterkte, haeren ier voôr den Godis-Dienst, de bequameyde haerer Inwoonders, haeren Rykdom en vernuft in agt neemt. *Nulli cedit Civitati Antverpia, si commoditatem Negotiationis, mæniorum robur, Templorum cultum, ingeniorum acumen, opulentiam, industriamque consideres*.

B E S C H R Y V I N G E.

Opgihaelt hebbende, is't niet alles, ten minsten het aentreffenste, raekende *omge besaemde Stad* met haere *alom-vermaerde Riviere*; gaen ik dit Tractaetjen, dat ik den Lezer uyt eene goede genegentheyd opoffere, met grondhertige Zegen-wenschen besluyten: deze gaen ik uytgalmen tot lof van eenen Souveryn, die, het welvaeren van syn Volk syn eygen agtende te wezen, alles dezen tyd aenwend om onze langduerige hope met eenen gelukkigen uytval te bekrachtigen nopens den *Koophandel*, doór het heropenen der *waterryke Schelde*.

Ik laet dan de Historie-Schryvers hoog-loffelyk maeken die Vorsten, de welke, of zig van *Rivieren* meesters gemaekt, of de zelve doór iet-merkweérDIGS verheerlykt hebben; gelyk men ons van eenen *Demetrius*, *Antipater*, *Clearchus*, *Pelopidas*, *Hiëro*, *Annibal*, *Alexander den grooten*, *Pompejus*, *Julius Cæsar*, *Trajanus*, en andere mededeelt: ik zegge maer, dat wy in *deze tyds-omstandigheden* by-naer de geheele Wereld doen verwondert staen over die *lang-verwagte Openinge eener zoo gemakke-lyke Riviere*, de welke aen onze Landen diën ouden voórspoed, met eenen nieuwen verrykt, gaet toebren- gen: aldus zal de *Schelde*, benevens haeren bescherm-Heer JOSEPHUS den tweeden, Roomsch Keyzer, in alle de Historien vereeuwigt blyven.

De grondhertigste wenschen van alle syne getrouwe Onderdaenen zyn dan:

1. *Eene geduerige handhaevinge der Catholyke Religie.*

De vervoorderinge der zelve is de vermeerderinge des Ryks: sy is als de Ziele van den Staet: eene Religie, zegge ik, heylig doór haere Instellinge, gerechtigt doór haere Wetten: eene Religie, die de goede Zeden handhaeft, de quaede verdelgt: eene Religie, die het Roomsch-Ryk in zoo bloeyenden staet doet volherden, en aen die Landen bezorgt een onophoudelyk geluk: dit vervoórdere is meer te roemen, als de grootste zaeken te ondernemen, gelyk gedaen hebben *Christophorus Columbus*, en *Americus Vesputius*, vindere van *America*.

2 *Het Gemeyne-best van het Vaderland.*

Geene Landen ontfangen meer Zegeningen van den Hemel, als die, daer de Vorsten geduerig waeken om het *goed gedrag* te doen beklyven: eenen Prince, die het voordeel der syne ter herte neemt, betracht altyd meer en meer het wel-zyn der gemoederen, en eenen onverbrekelyken Vrede onder de Volkeren: het Land is dan het gelukkigste, als het gehoorzaam is aen de Wetten van synen genaedigen Souveryn.

3 *Allen wenschelyken voorspoed in syne Ondernemingen.*

Godt, die den Koning der Koningen is, en Heere der Heerschappyen, *Rex Regum, & Dominus Dominantium*, heeft het *Godtvrugig en hoog-loffelyk Huys van Oostenryk* altyd behoed: *Rudolphus van Habsburg* heeft 'er van geleyd den onberoerlyken grond-steen, en het gebouw steunt nog-volftandig op de magtige Hand van den Alderhoogsten: dezen lof is verre boven allen lof, en het is gemakkelyker daer van een begin, als een eynde te vinden ... Men regte *Constantinus den Grooten* eertyds eenen Zegen-boóg op, als hy *Maxentius* hadde overwonnen; maer wat zoude men niet moeten doen voor alle die heldaedige Princen, de welke dat *Doórlugtig Huys* heeft voortsgebrogt! De Naerkomelingen zullen nimmermeer zwygen van die Zegenpraelen, de welke de vorige Eeuwen aen hen zullen hebben medegedeelt.

4 *Vele gezonde Jaeren.*

Hier naer tragten alle getrouwe *Keyzerlyke Onderdaenen*, en geene van de minste *onze Vaderlandslievende Nederlanders*, de welke, zoo dikwils als sy *JOSEPHUS* noemen, hem met de ernen van Liefde in een dankbaer en altyd-onderdanig herte omhelzen. 't Is wel waer, dat den ouderdom van de Jaeren niet zoo zeer, als den ouderdom van Daeden beschouwt moet worden; maer het is niet min waer, dat het voor een Kind een allerdroeffste lot is van synen ouden Vader berooft te worden, als het gedenkt aen alle die Weldaeden, de welke het doór en van den zelve in zoo groot getal verkregen heeft: de dankbaerheyd kan niet groot en langduerig genoeg zyn: de Liefde moet altyd groeyen.

Tot slot van dit Werksken laet ik de nederige Poësie nog uyten de volgende Verssen , zullende den wensch van den *aenstaenden Koophandel* nog eens bekragtigen , en voltrekken in deze zingreëpen :

Als *Neering* met Verstand en Heusheyd zig blyft paeren ,
 Dan ziet men , dat de magt van Eenigheyd beklyft ;
 Terwyl' den Peys de vrees van rampen henen dryft ,
 En dat m' in Eendragts-band de Volk'ren ziet vergaeren.

Athènes zag wel-eer verscheide wyze Mannen ,
 Het deftig *Roomsch beleyd* en weék ook nimmermeer
 In zedelyk gedrag en Konstens nutte leer ,
 Die ook gemeynelyk d'oneenighevd verbannen :
 Maer wat is Wysheyd dog , als bystand komt t'ontbreken

Van nutte schranderheyd , waer doór men geld vergaert ?

Het Land word zekerlyk doór overlast bezwaert ,
 Als *Borgers*, of wie 't zy , de hand aen't werk niet steken.
 De traeye vaddigheyd begint eens moed te vatten

Als hoóp' van winst haer streelt , en steékt het hoofd met vlyt

Uyt eenen diepen slaep van die vergetentheyd ,
 Die 't beste word ontwaekt doór voordeel en doór Schatten.

De zorg en werkzaamheyd , schoon sy verftompelt laegen ,

Die scheppen nieuwen moed , en toonen wel te recht ,

Dat , waer men in het perk van *Koopmanschappen* vegt ,
 Geen mensch van doods-gevaer of wonden heeft te klaegen.

Wie doór de Waters bruyfcht om Oost en West te vinden ,

En schrikt geen ongeval voór 't goed van't Vaderland ;

Hy agt den arbeyd ligt , en schrikt geen schæd' of schand ,

Als hy maer weêr en keert by syn' getrouwe Vrinden.

Het weêrde Vaderland bloeyt doór de *Koopmans-Waeren* ,

En een bouwvallig huys regt eens syn' bangen nek ;

Men ziet nu overvloed , daer onlangs was gebrek :

Een sneég en ryp Vernuft word winnaer der gevaeren.

Men ziet de *Vremden* fluks schier krielen aen de fran-
den,

En die van ider-een verlaeten scheén te zyn,
Ziet nu den held'ren glans van voórspoeds *Zonne-*
schyn,

Waer dóór in meerder drift die kloeke zinnen bran-
den.

De Bors' word handelryk, die reeds nog scheén verlae-
ten;

Men spreekt van nut gewas, daer men niet af en
wift,

Ja't Goud en 't Zilver word in overvloed gekist;
Zoo dat de *Neering* baet aen allerhande Staeten.

Gelukkig *Nederland* verr' boven and're Landen!

Gelukkig *Brabant*, dat syn hoofd ten Hemel heft,
En dat naer menig wenich syn beste doel-wit tref!

Gelukkig zyt gy Stad met uwe *Borgt* en *Handen*!
Ik hebb' voór-af getragt uw' vreugden op-te-haelen,

Eer ik de tyding kreeg, dat *Scaldis* worden gaet

Een Haven van geluk en ongemeyne baet;

Myn blydschap, ik beken't, en vond dan zelfs geen' pae-
len:

Nu zien ik in den geeft den voórspoed naerder komen,
En alles lacht my toe om 't naeken van den tyd,

Die ik benoemen zal een' overvloedigheyd,

Als eens dat groot geluk voór-vast heeft toegenomen.

Dat ik JOSEPHU'S Naem vermogt zoo verr' te dry-
ven,

Als *Titan*, zoo het daegt, syn' blonde Peérden ment,

Tot daer hy wederkeert en hun ter kinnen zend;

Geen ding en zoud' van my hier onbeschreven blyven:

Myn Penn' ging evenwel eens roeyen dóór de baeren,

Die sy van vreugde ziet ophupp'len t'allen stond;

Zoo dat-ze nimmermeer zoo blyde stof en vond,

Om, daer een-ider juygt, haer vreugd ook te ver-
klaeren.

Tot bekragtinge van diën zoude ik onder het afbeéld-
zel van den herlevenden Rivier-God *Scaldis* wel mogen
schryven tot lof van onzen noyt-volprezen Monarch:

Cui modò *Danubius*, *Rhenus*, cui servit & *Albis*,

Huic famulas *Scaldis* volvere pergīt aquas;

Quasquē olim *Carolo* vexit sub Cæsare Puppēs,

Has vehet *Auspiciis*, magne JOSEPHE, tuis.

Voór wie den *Dónauw*, *Rhyn*, en *d'Elbe* blyven vloeyen,
Geeft *Scaldis* even-eens syn' gullen Water-vloed;
Nu **JOSEPH** heeft 't bestier, zal men zien herwaerts
spoeyen

De Schepen, die men zag, als *Carel* hadd' 't behoed.

Voorders U dankende, mynen geduldigen Lezer,
over uwe lydzzaamheid van dit myn Werksken te heb-
ben willen doorlezen, en kan ik voór 't laeste niet
naerlaeten van U te brengen tot die plaetze, de wel-
ke als het tooneel uytmaekt van *ons naekende jolyt* :
hoort dan eyndelyk, 'tgeén ik verhoop, dat gy met
den eersten uyt het grootste genoegén zult beschou-
wen, gelykerwys gy het in den geest meermaels U
hebt voorgebragt : het begin *der Beschryvinge* verzoekt
een gelykvormig eynde : *de Schelde* is ons oogmerk
voór-af geweest; dat sy ook zy onze laeste beschou-
winge :

Aspice labentem tranquillo flumine Rivum,
Splendida Fortunæ munera quisquis amas :
Ire rates puppesquæ vide, quas omine fausto
Duxit ab immensis undique Scaldis aquis :
Scaldis (io!) Scaldis, meritò celeberrimus Amnis,
Qui facili nostram gurgite findit Humum!
Scaldis (io!) Scaldis, tot magnis Navibus aptus,
Quà rigat Anversæ proximus Urbis Opes!
Scaldis (io!) Scaldis, Populis notissimus-ipsis,
Quos (nemo invidet) vesper & ortus habent!
Scaldis (io!) Scaldis, linguâ memorandus & arte,
In freta dum current flumina, Rhenus, Arar. &c.

Ziet hoe dat *Scaldis* vloeyt met *d'allergoetste strómen*,
Gy die *Fortuna's* gunst tot uw geluk verwagt;
Ziet hier de Schepen eens van alle tyden komen,
Die synen *Water-vloed* in *d' Haven* heeft gebragt:
't Is *Scaldis* wyd bekend, voórdeelig aen ons' *Kusten*,
Daer hy het *Vlaemsche strand* van *Brabant* onderscheyd,
Een' *Vloed*, daer m' eertyds sag de grootste Schepen rusten,
En die *Antwerpen* zal verryken met'er tyd;
Ziet *Scaldis* andermael, vermaerd ten alle tyden,
Zelfs daer de *Zonne* daegt, tot daer sy nederzinkt,
Die alle tong nu pryft, wiens Naem men zal verspreyden,
Zoolang'er een *Rivier* uyt *Amphitrite* drinkt.

Onze *Scheépvaert* zal dan zyn eene *Gelukkige Scheépvaert*, *secunda Navigatio*, gelyk den staetkundigen *Cornelius Tacitus* haer noemt: eene *Scheépvaert*, zoo lang en zoo vueriglyk verwagt; dog welhaeft doór de geduerige en saemen-gevoegde Wenschen en Gebeden van alle welbedagte en regtzinnige *Nederlanders* zullende bekomen en verzekert worden: waer aen den Hemel syne zegeningen gelieve te geven.

GOEDKEURINGE.

DEze Beschryvinge zal mogen gedrukt worden, bevattende in een Boekskén vééle Merkwéérdigheden, welke in ofte ontrent Antwerpen geschied, ende maer in vééle-verscheyden te vinden zyn: en besonderlyk met dezen tyd, als wy vieren het twee-honderdste Jubel-jaer, dat Antwerpen van de Geuzen verlost, ende onder de Catholyke Regeéringé wedergekomen is: het welke over honderd Jaeren overtreffelyk geviert is.

Het is ook het twee-honderdste Jaer, dat de Hollanders de **SCHELDE** begonst hebben te stremmen, waer dóór de Koopmanschap zeer vermindert is, die van te voren hier zeer gebloeyt heeft, gelyk hier te lezen is; en wiens herbloeyinge, met het openen der **SCHELDE**, den Autheur wenscht ende hóópt.

Gegeven tot Antwerpen den 8. Mey 1785.

*J. B. FIGHÉ S. T. & J. U. L.
Pastor Begg. Lib. Censor.*

*Vidit J. E. VAN GASTEL
Substit. Procur. Generalis.*

19 May 1785.

